

TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİ'NİN MEVCUT DURUMU

Hazırlayanlar:

Fiona Duguid, Ph.D.

Gökçen Durutaş

Michael Wodzicki

Aralık 2015

THE WORLD BANK
IBRD • IDA

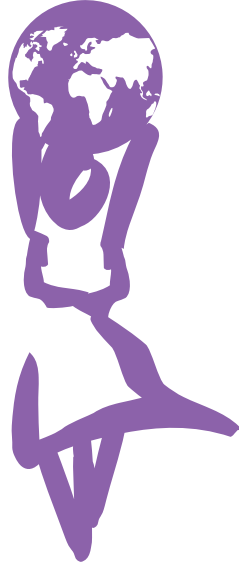

TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİ'NİN MEVCUT DURUMU

Hazırlayanlar:
Fiona Duguid, Ph.D.
Gökçen Durutaş
Michael Wodzicki

* Bu rapor Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası / Dünya Bankası personelinin çalışmalarının bir ürünüdür. Rapor, İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın (SIDA) mali desteğinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Dünya Bankası ile ortaklaşa olarak yürütülen "Türkiye'de Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi (2012-2017)" kapsamında hazırlanmıştır. Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar ve sonuçlar Dünya Bankası'nın, Dünya Bankası İcra Direktörleri Kurulu'nun, temsil ettikleri hükümetlerin ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı'nın görüşlerini yansıtmaz. Dünya Bankası bu çalışmada yer alan verilerin doğruluğunu garanti etmez. Bu çalışmadaki herhangi bir haritada gösterilen sınırlar, renkler, birimler ve diğer bilgiler Dünya Bankası adına herhangi bir ülkenin hukuki statüsü hakkında herhangi bir değerlendirme veya bu sınırların onayı veya kabulü anlamına gelmemektedir.

İçindekiler

Şekiller Dizini	4
Teşekkürler	6
Araştırmanın Kapsamı	7
Kısaltmalar	8
Yönetici Özeti	9
Arkaplan	9
Raporun Yapısı	9
Bulgular	10
1. Bölüm: Giriş	11
1.1 Araştırmanın Amaçları	11
1.2 Metodoloji	12
1.2.1 Anket	12
1.2.2 Görüşmeler	13
1.2.3 Mikro-anlatımlar	14
1.2.4 Literatür Taraması	14
1.3 Metodolojinin Kısıtlamaları	15
2. Bölüm: Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımı ve Kooperatifler	16
2.1. Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi ve Kadınların İş Gücüne Katılımı	16
2.2. Kooperatifler	17
2.3. Kadınlar ve Kooperatifler	18
2.4 Türkiye’de Kooperatifler	19
2.5 2012 – 2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)	21
2.6 Türkiye’deki Kooperatiflerde Kadınlar	22
Bölüm 3: Çok Amaçlı Kadın Kooperatiflerinin Ortaya Çıkışı	25
3.1 Kadın Kooperatiflerinin Profili	25
3.1.1. “Kadın Kooperatifini” Tanımlamak	25
3.1.2 Kadın Kooperatiflerinin Durumu, Yaşı, Türü ve Büyüklüğü	26
3.2 Kadın Kooperatifleri Neden Kurulmaktadır?	30
3.3 Kadın Kooperatifleri Ne Yapar?	33
3.4 Kooperatif Ortakları ve Yararlanıcılarının Profili	36
3.5 Kadın Kooperatiflerinin Mali Profili ve Sosyal Güvence Durumu	40
3.6 Kadın Kooperatiflerinde Paydaşlar	46
3.6.1 İç Paydaşlar	46
3.6.2 Dış Paydaşlar	48

3.7 Kadın Kooperatiflerinin Karşılaştığı Güçlükler: Neden Kapanıyorlar?	49
3.7.1 Dış Güçlükler	50
3.7.2 İç Güçlükler	52
Bölüm 4: Kadın Kooperatiflerinin Etkisini Anlamak	54
4.1 Kadın Kooperatifleri Kaç Kadına Erişmektedir?	54
4.2 Kadınların Güçlendirilmesi	56
4.3 Eğitim ve Hayatboyu Öğrenme Olanağı Sağlama	59
4.4 İş, Geçim Kaynağı ve Eşit Büyüme Olanağı Yaratma	61
4.5 İyi Yönetişim ve Etkili Kurumlar Sağlama	63
Bölüm 5: Türkiye’de Kooperatiflere yönelik Yasal Çerçeve	65
5.1 “Kooperatifler Mevzuatı için Rehber İlkeleri”nden Öğrenilen Dersler	65
5.2 Türkiye Kooperatifçilik Kanunu	67
5.2.1 Genel Yasama Özellikleri ve Hukukun Kaynağı	67
5.2.2 Kooperatiflerin Tanımı ve Amaçları	68
5.2.3 Kooperatif Faaliyetlerinin Çeşitliliği	68
5.2.4 Kurulma Şekli ve Yöntemleri	68
5.2.5 Ortaklık Hakları, Yükümlülükler ve Yönetişim	69
5.2.6 Mali Özellikler	70
5.2.7 Yönetişim Yaklaşımları	70
5.2.8 Tescil ve Denetim Araçları	71
5.2.9 Değişirme Hakkı ve Prosedürleri	71
5.2.10 Vergilendirme	72
5.2.11 Kooperatifler Arası İşbirliği	72
5.3 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı	73
5.3.1 Kamu Kurumları ve Kooperatif Hizmetlerinin Desteklenmesi	73
5.3.2 Eğitim, Danışmanlık, Bilgi ve Araştırma Programları	74
5.3.2. Kooperatifler Arası Örgütlenme ve İşbirliği	74
5.3.4 Sermayeye Erişiminin Artırılması	74
5.3.5 Denetleme Sisteminin Geliştirilmesi	74
5.3.6 İşletme Kapasitesinin Artırılması	75
5.3.7 Yasal Altyapının İyileştirilmesi	75
5.3.8. 2012 Yılından Sonra Devletin Sorumluluğu	75
5.4 Geleceğe Bakış	75
Bölüm 6: Kadın Kooperatifleri için Destek Programları	77
6.1 Başlıca Destek Programları: Erişebilirlik ve Fayda	77
6.1.1 Kadın Kooperatiflerinin Destek Programlarına Erişimi	77
6.1.2 Kadın Kooperatiflerinin Destekleri Kullandıkları Alanlar	81
6.1.3 Kadın Kooperatiflerinin İhtiyaçları Nelerdir?	83
6.2 Ne Tür Destek Programları Daha Etkili Olabilir?	86
6.2.1 Kadın Kooperatiflerini Kapsayan Destek Programları	86

6.2.2 Yerel Destek Programları	87
6.2.3 Yerel Destekleyici Kuruluşların Rolü	87
6.2.4 Destek Arama Kapasitesi	89
6.2.5 Girişimcilikten Daha Fazlası	89
Bölüm 7: Sonuç ve Öneriler: Ayakta Kalma Mücadelesinden Büyümeye	90
7.1 Temel Bulgular ve Öneriler	90
Referanslar	95
Ek 1: Kadın Kooperatifleri Listesi (aktif ve inaktif)	99
Ek 2: Paydaş Listesi	104
Ek 3: Tarımsal Kalkınma Kadın Kooperatiflerinin Profili	105
Ek 4: Çocuk Bakımı ve Kadın Kooperatifleri	107
Ek 5: İşletme Kadın Kooperatifleri Profili	109
Ek 6: Kadın Kooperatiflerine Yönelik Destek Programları	111

Şekiller Dizini

Şekil 1: Araştırma Soruları	11
Şekil 2: Kadın kooperatifleri – aktif, inaktif, erişilemeyen	13
Şekil 3: Mikro-anlatımlara katılanların ortaklık statüsüne göre sayısı	14
Şekil 4: Türkiye'deki kooperatiflerin zayıf yönleri	21
Şekil 5: Kadın kooperatiflerinin durumlarına göre dağılımı	27
Şekil 6: Buldukları bölge ve durumuna göre kadın kooperatifleri (N= 101)	27
Şekil 7: Aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin faaliyette kalma süreleri (N=87)	29
Şekil 8: 2014 yılında kadın kooperatiflerinin ortak sayısı (n=96)	29
Şekil 9: Türüne ve ortak sayısına göre aktif kadın kooperatifleri (n=58)	30
Şekil 10: Kadın kooperatifi kurmanın nedenleri (N=101)	30
Şekil 11: Aktif ve inaktif kooperatiflerin kuruluş tarifleri (n=93)	31
Şekil 12: Aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin faaliyetleri (mevcut yüzde) (N=101)	34
Şekil 13: Kadınların kadın kooperatiflerinden aldıklarını belirttikleri hizmetler (aktif ve inaktif)	35
Şekil 14: Zaman içinde kadın kooperatiflerinin sunduğu mal ve hizmetler	35
Şekil 15: Kadın kooperatiflerinin karşıladığı ortakların ve toplumun özgün ihtiyaçları	36
Şekil 16: Ortakların ve yararlanıcıların yaşları (N=250)	37
Şekil 17: Ortaklar ve yararlanıcıların eğitim düzeyi	37
Şekil 18: Kadın kooperatiflerinin durumuna göre ortak ve yararlanıcıların eğitim düzeyi	38
Şekil 19: Ortak sayısı ile karşılaştırmalı öngörülen gelir (mevcut yıl) (aktif) (N=58)	38
Şekil 20: Kadın kooperatiflerinden bir yılda yararlanan kadın ve ortak sayısı (aktif) (N=57)	39
Şekil 21: Bireysel çalışanların (ortak ve yararlanıcı) kadın kooperatifinden elde ettiği aylık gelir (aktif) (N=205)	39
Şekil 22: Aktif kadın kooperatiflerinin yıllık gelirlerinin karşılaştırması (önceki yıl ve geçerli olan yıl) (N=63)	41
Şekil 23: Kadın kooperatiflerinin gelir kaynakları (aktif ve inaktif)	41
Şekil 24: Kadın kooperatiflerinin gelirleri (aktif ve inaktif)	42
Şekil 25: Kadın kooperatiflerinin gelir getirici ürünleri ve hizmetleri (aktif ve inaktif)	43
Şekil 26: Kadın kooperatiflerinin vergi ve harç profili	44
Şekil 27: Sosyal Güvence Kaynağı (aktif)	45
Şekil 28: İnsan kaynağı ile ilgili güçlükler: Sosyal güvencenin olmaması (aktif) (N=63)	45
Şekil 29: Sosyal güvence eksikliğini bir güçlük olarak tanımlayan kadın kooperatiflerinin sayısı (türe göre) (N=63)	46
Şekil 30: Kadın kooperatiflerinde yönetim kurulunun faaliyetleri (aktif) (N=63)	47
Şekil 31: Kadın kooperatiflerinin işbirliği yaptığı dış paydaşlar (aktif ve inaktif) (N=101)	48
Şekil 32: Kadın kooperatifleri hangi alanlarda işbirliği yapar? (aktif ve inaktif) (N=101)	48
Şekil 33: Kadın kooperatiflerinin dış kuruluşlarla yürüttüğü faaliyetler (aktif) (N=63)	49
Şekil 34: Kadın kooperatiflerinin karşılaştığı mali güçlükler (aktif ve inaktif)	50
Şekil 35: Kadın kooperatiflerinin kuruluş aşamasındaki masrafları	51
Şekil 36: Bir yılda kadın kooperatiflerinden yararlanan ortalama kadın sayısı	54

Şekil 37: Aktif kadın kooperatiflerinin türüne göre kooperatif faaliyetlerinden yararlanan yıllık ortalama kadın sayısı (yüzde olarak) (N=63)	55
Şekil 38: Bölgeye göre kadın kooperatiflerinden yararlanan yıllık ortalama kadın sayısı (aktif) (N=63)	55
Şekil 39: Mikro-anlatımlardaki hikâyelerin ortak temaları	56
Şekil 40: Kadın kooperatiflerinin kadınları güçlendirip güçlendirmedeği ile ilgili katılımcıların kendi analizleri (N=268)	57
Şekil 41: Ortakların ve yararlanıcıların kadın kooperatiflerine katılım düzeyleri (N=268)	59
Şekil 42: Kadınlar kooperatiflerini işletmeyi nasıl öğreniyor? (N=101)	61
Şekil 43: Kooperatiften gelir elde eden kadın sayısı (aktif kooperatifler) (N=63)	62
Şekil 44: Katılımcıların kadın kooperatiflerinin kadınların işgücü piyasasına erişimine etkisi konusundaki analizleri (N=268)	63
Şekil 45: Destek programlarına başvuran kadın kooperatifleri sayısı (aktif ve inaktif) (N=101)	78
Şekil 46: Kooperatifin türüne göre destek programları (aktif ve inaktif) (N= 101)	79
Şekil 47: Kadın kooperatiflerinin kurum/kuruluşlardan aldığı destekler ve bu desteklerin yararlı olup olmadığı (aktif ve inaktif)	79
Şekil 48: Bölgelere göre kadın kooperatiflerinin destek programlarına erişimleri (aktif ve inaktif) (N=101)	80
Şekil 49: Bölgelere göre kadın kooperatiflerinin yararlandığı destekleyici kurum/kuruluşlar (aktif ve inaktif) (N=101)	80
Şekil 50: Türe göre alınan destek (tüm kadın kooperatifleri) (N=101)	81
Şekil 51: Kadın kooperatiflerinin destekleri kullandığı alanlar (aktif ve inaktif)	82
Şekil 52: Aktif ve inaktif kadın kooperatifleri ekonomik girişimlerini geliştirmek için neye ihtiyaç duymaktadır? (N=101)	83
Şekil 53: Kadın kooperatiflerinin türüne göre ihtiyaçları (aktif ve inaktif) (N=101)	84
Şekil 54: Kadın Kooperatifleri	99
Şekil 55: İşletme kooperatiflerinin başlangıçta yürüttükleri faaliyetler (aktif ve inaktif) (N=101)	109
Şekil 56: İşletme kooperatiflerinin mevcut faaliyetleri (aktif ve inaktif) (N=101)	109
Şekil 57: Aktif işletme kadın kooperatiflerinin içinde bulunulan yıl için öngördükleri gelirler	110
Şekil 58: İşletme kadın kooperatiflerinin ortak sayısı	110

Teşekkürler

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla Türkiye merkezi hükümetinin güçlü katılımı ve Dünya Bankası Ülke Ofisi Sosyal İçerme ekibinin istikrarlı ve yapıcı desteği olmasaydı bu raporun ortaya çıkması mümkün olmazdı.

Araştırma tasarımı, veri toplama, veri analizi ve rapor hazırlama aşamasındaki destekleri için KEDV ekibi – Şengül Akçar, Gökçesu Özgül, Berrin Yenice, Didem Demircan, Ayşe Coşkun Tekman ve Melike Özgül – ile Andrea Vandette, Jo-Anne Ferguson ve Kate Wetherow’dan oluşan CCA ekibine teşekkürlerimizi sunarız. Ortaklar, yöneticiler ve paydaşların rahat bir şekilde çalışma yetenekleri, veri kalitesinin sağlanmasına yardımcı oldu.

Tim Petrou hukuk, Nadya Weber de kadınların güçlenmesi konusundaki bilgilerini zamanında ve çok yararlı bir biçimde bizlerle paylaştılar. Mary Werre, veri analizine destek olmak için zamanını ve yeteneklerini gönüllü olarak bize ayırdı ve rapora büyük katkı sağladı. Norm Davidson veri girişinin kolay ve etkili olmasını sağlayan veri tabanlarını bizim için gönüllü olarak oluşturdu.

Çalışma alanlarına girip kadın kooperatifleri ile ilgili soru sormamıza izin veren paydaşlarımıza teşekkür etmek isteriz. Onların konuyu anlayışı önemli bir bakış açısı sağladığı için zamanlarını ayırmaları bizim için çok değerliydi.

En önemlisi, bizimle zamanlarının yanı sıra umutlarını, hayallerini, hayal kırıklıklarını ve fikirlerini paylaşan kadın kooperatifi ortaklarına, yararlanıcılarına, başkanlarına, çalışanlarına ve yöneticilerine teşekkür etmek isteriz. Onların düşünce ve duygularını seslendirebilmeyi umuyoruz. Ayrıca, bu araştırmanın bulgularının, sizleri ve kooperatifinizin kadınlar için gerçekleştirdiği önemli çalışmaları desteklemeye yarayacağını umuyoruz.

Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma, Türkiye'deki kadın kooperatifleri üzerine yapılmış ilk kapsamlı çalışmalardan biridir. Bu çalışma pek çok soruya yanıt verirken, pek çok yeni soruyu da günyüzüne çıkarmaktadır. Türkiye ve dünyadan araştırmacıların, bu soruları derinlemesine ele alacakları yeni araştırma olanaklarını kullanmalarını umuyoruz.

Kadın kooperatiflerinin tanımına yasal dokümanlarda yer verilmişse de pratikte, kadın ve kooperatifler farklı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada biz, kadınlar tarafından ve kadınlar için kurulmuş kadın kooperatiflerine odaklandık. Bizim kadın kooperatifi anlayışımız çerçevesinde, çoğunlukla kadın çalıştıran, bir kaç kadın tarafından idare edilen, yönetim kurulunda bir kaç kadına yer veren ya da genel manada kadını destekleyen kooperatifler dâhil edilmemiştir. Böyle kooperatifler olmakla birlikte bu araştırmanın kapsamı dışındadırlar.

Türkiye'de işletilmekte olan ya da geçmişte işletilmiş tüm kadın kooperatifleri ile temasa geçmek ve onları bu araştırma çalışmasına dâhil etmek için her tür çaba sarfedilmiştir. Bazı durumlarda resmi belgelerde yer alan kadın kooperatifleri gerçekte bulunamamış ve onları bulmak, temasa geçebilmek için pek çok girişimde bulunulduysa da erişilememişlerdir.

Araştırma süreci boyunca çalışmayı tasarlamak, veri toplayıp analiz etmek ve bulguları objektif ve dikkatli bir şekilde sunmak için yoğun emek harcanmıştır.

Bu araştırma kapsamında, kadınların güçlendirmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları kadınların kişisel kapasiteleri, özsaygı ve özgüven duyguları, güçlüklerin üstesinden gelme kapasiteleri, kadınlar arasındaki dayanışma ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi bağlamında ele alınmaktadır. Kadınların güçlendirmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinde ataerkillik ve kadına yönelik şiddetin rolü önemlidir, bununla beraber bu araştırma kapsamında doğrudan irdelenmemektedir.

Kısaltmalar

AA	Araştırma Asistanı
AB	Avrupa Birliği
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
CCA	Kanada Kooperatifler Birliği
ÇŞB	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
DB	Dünya Bankası
DID	Développement international Desjardins
DGRV	Alman Kooperatifler Birliği
FSWW	Foundation for the Support of Women's Work
GFC	Küresel Çocuk Fonu
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GTB	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KIA	Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı
KOBİ	Küçük ve Ortak Ölçekli İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme İdaresi Başkanlığı
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NCBA	Ulusal Kooperatif İşletmeleri Birliği
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SEWA	Serbest Çalışan Kadınlar Derneği
SIMURG	Simurg Ulusal Kadın Kooperatifleri Birliği
SOCODEVI	Société de co-opération pour le développement international
SODES	Sosyal Destek Programı
SPSS	Sosyal Bilimler İstatistik Paketi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYDTF	Sosyal Yardımlaşmayı Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TO	Ticaret Odası
TUIK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
USD	Amerikan Doları

Yönetici Özeti

Arkaplan

Kadınların Türkiye’de ekonomiye katılım oranı geçmişten bugüne oldukça düşük olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, kadınların 2015’te işgücüne katılım oranı yalnızca %31,5’tir. Bu oran, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri, OECD ve AB üyesi gibi üst-orta gelirli ülkelerle kıyaslanmayacak düşüktür (Boudet et al. 2014). AB-28’de kadınların işgücüne ortalama katılım oranı %51,3’tür (Eurostat, 2015).

Kadın istihdamı konusunda Türkiye’de birçok çalışma yapılmıştır. Bu bağlamdaki girişimlerden biri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Dünya Bankası ortaklığında yürütülen “Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Arttırılması Projesi”dir. Bu proje, Türkiye’de kadınların ekonomik olanaklara erişimlerini, daha iyi istihdam olanaklarından daha fazla yararlanmalarını hedeflemektedir. Projede bu hedeflere yönelik politikalar geliştirilmesi için gerekli olan, bulguya dayalı altyapının güçlendirilmesine; veri ve bilgi toplama ve bunları başlıca aktörler ve paydaşlarla paylaşmaya ve belirli gruplara yönelik destekleyici faaliyetlerin yürütülmesine ağırlık verilmektedir. Bu belirli gruplardan biri de Türkiye’deki kadın kooperatifleri ve bunların ortaklarıdır.

Kooperatif modeli, Türkiye’de yüz yıldan uzun zamandır istihdam olanaklarını iyileştirmek, ürün ve hizmet sağlamak ve ekonomiye katkıda bulunmak üzere uygulanmaktadır.

Türkiye’de kadın kooperatifleri ilk olarak 1999 yılında kurulmaya başlanmıştır. Kadın kooperatifleri bugün ülke genelinde ortaklarına ve topluma mal ve hizmet sunmaktadır. Kadın kooperatifleri, yalnızca ekonomik amaçlı ve yalnızca sosyal amaçlı kurumsal yapılar arasındaki sınırı aşan örgütlenmelerdir. Burada kooperatif genel olarak kabul edilen tanımıyla “müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin özerk birliği”dir (ICA, 2015). Türkiye Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2012 yılında Türkiye’de kooperatif sektörünü geliştirmeye yönelik 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nı geliştirmiştir. Türkiye’de kadın kooperatifleri ilk kez 1999 yılında kurulmaya başlamıştır. Bugün kadın kooperatifleri sektörü ülke genelinde ortaklarına ve topluma ürün ve hizmet sağlamaktadır, bununla beraber etkililikleri ve büyümeleri açısından güçlükler yaşamaktadırlar.

Türkiye’de kadın kooperatiflerine ilişkin yayınlanmış, erişilebilir bilgi kısıtlıdır. Türkiye’deki kooperatiflerin kadın ortakları üzerindeki etkilerini veya genel olarak kadın kooperatiflerini araştırmaya yönelik yalnızca birkaç girişim yapılmıştır. Bu raporla bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu raporun arkaplanındaki araştırmancının iki hedefi bulunmaktadır: birincisi Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu - sorunlarını , faaliyet yürütememelerine ve kapanmalarına neden olan unsurları – , ikincisi ise kadın kooperatiflerini destekleyen mekanizmaları değerlendirmektir. Bu araştırmayla tüm paydaşların kadın kooperatiflerini güçlendirmenin ve sürdürülebilirliklerini sağlamanın yollarını daha iyi anlamalarına yardımcı olmak hedeflenmektedir.

Raporun Yapısı

Bu rapor belirli bir yöntemle düzenlenmiştir. Birinci bölümde araştırmancının hedefleri, yöntemi (literatür tarama, anket, mikro anlatım ve derinlemesine görüşme), önerilen yöntemin kısıtlamaları bir giriş yapılmaktadır. İkinci bölümde küresel ve Türkiye ölçeğinde kadın kooperatifleri sunulmaktadır. Üçüncü bölüm Türkiye’de kadın kooperatiflerinin profilini çizmekte; çıkış noktalarını, ortakları, ekonomik girişimlerini, iç ve dış güçlükleri tanımlamaktadır. Dördüncü bölümde kadın kooperatiflerinin toplulukları ve ortakları üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Beşinci ve altıncı bölümlerde kadın kooperatiflerine yönelik destekleyici altyapı sunulmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’deki kooperatif mevzuatı, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı ve uluslararası iyi uygulamalarla ilişkilendirilerek ele alınmakta ve kadın kooperatiflerinin istediği ve etkili olan destek programları tartışılmaktadır. Ve sonuç bölümünde bu araştırmancının önemli bulguları ve Türkiye’de kadın kooperatiflerini güçlendirmeye yönelik 11 öneri bu bulgularla ilişkilendirilerek sunulmaktadır.

Bulgular

Bu araştırmancının en önemli bulgusu Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin yalnızca ekonomik amaçlı örgütsel yapılar ile yalnızca sosyal amaçlı olanlar arasında konumlanmalarıdır. Araştırmayla ortaya çıkan hikâye, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin çoğunun kadınlar tarafından kurulduğu, işletildiği ve sahiplenildiğini anlatmaktadır. Bunlar çokçeşitli faaliyetler yürütmektedirler. Bu nedenle araştırma kapsamında “çok amaçlı kadın kooperatifleri” olarak adlandırılmaktadır. Çok amaçlı kadın kooperatiflerin bu çeşitli faaliyetlerinin en önemlisi ikisi, bir yandan kadınlara iş olanakları sağlarken diğer yandan kadınlar için sosyal bir çıkış noktaları olmalarından kaynaklanmaktadır. Ortaklarının çoğunluğu evli, 40-60 yaş arası, 1-3 çocuğu olan farklı eğitim düzeyine sahip kadınlardır. Çoğu için kooperatifleri bağımsız ilk gelirlerini kazandıkları kaynaktır. Bu gelir hem hanehalkı hem de özdeğerleri açısından önem taşımaktadır.

Kadın kooperatifleri küçük ölçeklidir; ortak sayıları çoğunlukla 25’in altındadır. Bu kooperatifler ortakları tarafından aktif şekilde sahipleniliyor olmasının önemli

olduğu düşünölmektedir; ortakların kooperatif içinde yönetişim ve liderlik süreçlerine katılımları güçlüdür. Kadın kooperatiflerinin en önemli destek kaynağı kendileridir; bu destek eğitim, fon veya dayanışma niteliğinde olabilmektedir. Kadın kooperatiflerinin Türkiye'deki genel kooperatifçilik sektörü ile veya kamu kurumları ile ilişkileri kuvvetli değildir. Birçok iç ve dış güçlükle karşılaşmakta, bu da kapanmalarına neden olabilmektedir. Başlıca iki güçlük, mali güçlükler, özellikle sermaye oluşturma ve kadın kooperatiflerine yönelik genel anlayışın yetersiz olmasıdır. Kadın kooperatifleri ayrıca iş yönetimi becerilerinin ve operasyonel kapasitenin yetersizliği, kooperatiflerin en iyi ne şekilde ortaklarının yararına hizmet edebileceği ile ilgili yeterli bilgilerinin olmaması gibi çeşitli iç güçlüklerle de karşılaşmaktadırlar.

Kadın kooperatifleri, bu güçlüklere rağmen Türkiye genelinde bireyler, aileler ve toplumlar üzerinde önemli etkiler yaratmıştır ve yaratmaya devam etmektedir. Kadınlar araştıma kapsamında kooperatiflerin etkilerine ilişkin kişisel deneyimleri hakkında derinlemesine bilgi vermişlerdir. Ayrıca ailelerinde (örneğin çocukları ve eşleriyle), hem yereldeki kadınlar hem de yerel toplumun geneli açısından toplum içindeki etkilere değinmişlerdir. Burada etki, kadınları güçlendirme, hayatboyu eğitim ve öğrenmeye katkı ve işgücüne katılım yoluyla gelir etmelerinin desteklenmesi olarak yorumlanmaktadır. Ve bunların tek başına ele alınmaması gerektiği düşünölmektedir. Bunlar birbirini güçlendirmekte ve kadın kooperatiflere ortak olan ve yararlanıcı konumundaki kadınların yaşamlarında çarpan etkiler yaratmaktadırlar.

Türkiye'de kadın kooperatiflerine yönelik destekleyici altyapıya, yani yasal ortam ve destek programlarına ilişkin olarak ortaya çıkan başlıca bulgu, kooperatiflere ve/veya kadın girişimciliğine yönelik kanunların, politikaların ve programların kadın kooperatiflerini dikkate almıyor olmasıdır. Örneğin, kadınlar bir çok girişimcilik eğitimlerinin bulunmasına rağmen kooperatif içi işletme ve yönetişim konularına yönelik programların eksikliğini hissetmektedirler. Türkiye Hükümeti kooperatif mevzuatını uluslararası mevzuatlara uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, kadın kooperatiflerinin sosyal ve ekonomik amaçlı kendilerine has yapılarının da anlaşılmasına ve tanınmasına ihtiyaç vardır.

Bu araştıma başlıca destekleyici kuruluşların katılacağı kapsamlı bir destekleyici mekanizmanın tasarlanmasının ve uygulanmasının, ve buna uygun faaliyetlerle izlenmesinin kadın kooperatiflerinin başarısını artıracakını ortaya koymaktadır. Ve devletin de kadın kooperatiflerinin desteklenmesinde önemli bir rol oynayabileceği düşünölmektedir. Bununla beraber yukarıda ifade edildiği gibi bütünleyici bir destekleyici mekanizma hayata geçirilmedikçe, kadın kooperatiflerinin ancak ayakta kalma mücadelesi vermeye devam edecekleri, fakat gelişemeyecekleri düşünölmektedir.

1

Giriş

Kooperatif modeli, Türkiye’de yüzyıldan uzun bir zamandır katılımcı istihdam olanaklarını geliştirmek, ürün ve hizmet sağlamak ve ekonomiye katkı sunmak üzere uygulanmaktadır. Türkiye’de kadın kooperatifleri ilk olarak 1999 yılında kurulmaya başlamıştır. Bunlar kadınlar tarafından kadınlar için oluşturulmuş yapılardır. Bugün, kadın kooperatifleri sektörü küçük olsa da, ülke genelinde ortaklarına ve topluma mal ve hizmet sunmaktadır. Kadın kooperatifleri yalnızca ekonomik amaçlı ve yalnızca sosyal amaçlı olan yapılar arasındaki sınırı aşan örgütlenmelerdir.

Bu araştırma, kadın kooperatiflerine olan ilginin, kendi işlerini geliştirerek kadınlara iş fırsatı sağlamayı amaçlayan örgütsel yapılar olmaları açısından arttığına göstergesidir. Araştırma, kadın kooperatiflerinin ancak kapsamlı bir destekleyici altyapının bilinçli şekilde planlanması ve benimsenmesi, buna uygun faaliyetlerle izlenmesi durumunda başarılı olacağını göstermektedir. Kadın kooperatiflerinin desteklenmesinde devlet önemli bir rol oynamaktadır. Fakat birbirini tamamlayan destekleyici mekanizmaların anlaşılması ve uygulanması olmaksızın, kadın kooperatifleri sadece ayakta kalma mücadelesi vermeye devam edecek, büyüyemeyecektir.

1.1 Araştırmanın Amaçları

Bu araştırmanın başlıca iki amacı vardır: Birincisi, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu – sorunları, pek çok kooperatifin faaliyet göstermemesine ve kapanmasına neden olan unsurları dâhil –; ikincisi, kadın kooperatiflerine destek veren mekanizmaları değerlendirmektir. Temel araştırma sorularının tam listesi Şekil 1’de verilmiştir.

Bu araştırma, paydaşların, kadın kooperatiflerinin nasıl güçlendirileceği ve sürdürülebilirliklerinin nasıl artırılacağını daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir. Araştırmanın bulgularından yola çıkarak, devletin ve diğer destekleyici kuruluşların kadın kooperatiflerini nasıl destekleyebileceği konusunda öneriler geliştirilmiştir.

Şekil 1 ARAŞTIRMA SORULARI

Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumu nedir?

- Aktif kadın kooperatiflerinin mevcut durumu nedir – üyelik, finansman, etkinlik süresi, büyüme, çalışma alanı ve çalışma şekli?
- Kadın kooperatiflerinin aktif olmayışının arkasındaki ana nedenler nelerdir?
- Kadın kooperatiflerinin kapanmasının arkasındaki ana nedenler nelerdir?
- Kooperatiflerin proje tecrübeleri ve kapasiteleri nelerdir?
- Kooperatiflerin kadınların güçlendirilmesine katkısı nedir?

Türkiye'de kadın kooperatifleri ve diğer kooperatifler arasındaki farklar nelerdir?

- Sadece kadınlara ait kooperatifler ile diğer kooperatifler arasındaki başlıca farklılıklar nelerdir?
- Kooperatifler çocuk bakım hizmetlerini sadece üyelerine mi sunmaktadır yoksa toplumun geneli için geçerli midir? Hangi kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar?

Devlet ve diğer paydaşlar tarafından sunulan başlıca destek programları nelerdir ve bunlar ne derece etkilidir?

- Kadın kooperatiflerinin daha da etkili olabilmesi için ne çeşit destek programları gereklidir?
- Kadın kooperatiflerinin gelişimini güçlendirecek hangi alternatif destek modelleri etkili olabilir?
- Mevcut yasal çerçeve kooperatiflerin oluşumunu ve işleyişini nasıl desteklemektedir veya desteklememektedir?

1.2 Metodoloji¹

Bu araştırmada karma metotlar yaklaşımı benimsenmiştir. Daha derin ve kapsamlı bir biçimde anlaşılması ve uyumlu olması için, niceliksel ve niteliksel araştırma yaklaşımları bir araya getirilmiştir. Araştırma sorularını yanıtlamak üzere dört farklı veri toplama metodu kullanılmıştır: Anket, görüşmeler, mikro-anlatımlar ve literatür tarama. Her bir veri toplama metodunun kendine has avantaj ve kısıtlamaları olmakla birlikte, yaklaşıma uygun olmaları ve araştırmanın genel amacına sağlayacağı katkı nedeniyle tümü kullanılmıştır. Tüm veri toplama yöntemleri kadın katılımcılarla uygulanmıştır.

¹ Araştırma ekibi Kanada Kooperatifler Birliği (CCA) ve *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı* (KEDV) temsilcilerinden oluşturulmuştur. KEDV İngilizce'ye Foundation for the Support of Women's Work (FSWW) olarak çevrilmiştir.

1.2.1 Anket

Anketin hedefi mümkün olan en yüksek sayıda kadın kooperatifinden standartlaştırılmış bilgi toplamaktır. Her türden, maksimum sayıda kadın kooperatifine ulaşmak hedeflendiğinden, örneklem, , amaçlı ve kartopu örneklem yöntemleri kullanılarak oluşturulmuştur. Anket, kooperatifte yönetim kurulu başkanı (67), yönetim kurulu üyesi (20), kurucu (6), ortak (4), yönetici (2) ve gönüllü (2) gibi pozisyonlardaki kadınlar tarafından yanıtlanmıştır. Anket aracılığıyla bu araştırmanın parçası olan kadın kooperatiflerinin listesi Ek 1'de yer almaktadır. Araştırma asistanları (AA) anketleri yerinde ve birebir uygulamışlardır. Katılımcılar anketi tamamladıktan sonra, basılı kopyayı posta ile KEDV'in İstanbul ofisine göndermesi için AA'na teslim etmişlerdir. Anket verilerini tutmak üzere bir Excel dosyası oluşturulmuştur. Anketin çapraz tablolması ve analizinde SPSS (Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) kullanılmıştır.²

KEDV'in Türkiye'deki kadın kooperatiflerine ilişkin bilgisi, aktif, inaktif, tasfiye sürecindeki ve kapalı kadın kooperatiflerine erişmede çok önemli rol oynamıştır.³ Belirlenmiş kadın kooperatifleri ile çalışmak aynı zamanda diğerlerine erişmek ve örneklem toplamını artırmak açısından da faydalı olmuştur. Toplamda 101⁴ kadın kooperatifi ile anket yapılmıştır: bunların %62'si aktif ve %38'i inaktiftir. Bunların dışında 53 kadın kooperatifine çeşitli nedenlerle erişilememiştir. Bu nedenlerden bazıları şunlardır: kooperatifin varlığı doğrulanamamıştır; araştırmaya katılmaları için yapılan davete yanıt alınamamıştır; kooperatif temsilcileri araştırmaya katılmayı kabul etmemiştir; ve/veya kooperatifin kapanmasının üstünden uzun zaman geçtiği için kooperatif hakkında bilgi verecek kimse bulunamamıştır.

Şekil 2'deki Türkiye haritası, aktif, inaktif ve erişilemeyen kadın kooperatiflerinin yerlerini göstermektedir. Bu harita kadın kooperatiflerinin, Ege, Güneydoğu ve Marmara bölgelerinde yoğunlaşmakla beraber, ülkenin geneline yayıldığını göstermektedir. Bu raporda tartışılacağı gibi, bu yoğunluğun nedeni bu bölgelerdeki yerel yönetimlerin sağladığı desteklerle ilişkilidir.

1.2.2 Görüşmeler

Görüşmeler, algı, duygu gibi daha öznel nitelikteki bilgiyi toplamayı sağlamıştır. Üç farklı hedef kitle ile görüşülmüştür; bunlar aktif kooperatifler, inaktif kooperatifler ve diğer paydaşlardır. AA'lar görüşmeler sırasında, önceden hazırlanmış soru-yanıt

² SPSS niceliksel analiz yapmak için kullanılan bir yazılımdır.

³ Aktif kadın kooperatifleri faaliyet gösteren ve büyüme aşamasındaki kooperatifleri, inaktif kadın kooperatifleri faaliyet göstermeyen, tasfiye sürecindeki veya kapalı kooperatifleri kapsamaktadır.

⁴ Bu çalışma kapsamında Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin toplam sayısına ulaşmak mümkün olmamıştır.

Şekil 2

KADIN KOOPERATİFLERİ AKTİF, İNAKTİF, ERİŞİLEMİYEN

formlarına not almış, daha sonra bu formları posta yoluyla ya da tarayıp e-posta ile KEDV'e göndermiş, KEDV bunları İngilizce'ye çevirmiştir. Ardından her bir görüşme formu NVIVO ile kodlanmıştır.⁵ Kodlar araştırma soruları, faaliyetler ve hedefler üzerinden oluşturulmuştur. Kodlama tekniği, ortak temalara dayanan bulgular ortaya çıkarırken, araştırma soruları doğrultusunda analiz yapmayı sağlamıştır.

Toplamda 16 aktif ve 11 inaktif kadın kooperatifi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler kurucu, çalışan, muhasip ortak, yönetim kurulu başkanı, yönetici ve kooperatif ortakları ile yapılmıştır. Bu kooperatifler, yanıtlarda çeşitlilik sağlamak için kooperatifin bulunduğu bölgeye, durumuna, büyüklüğüne, çalışma süresine ve çalışma kollarına göre özel olarak seçilmiştir. Paydaş görüşmeleri kapsamında 45 kişi ile görüşülmüştür. Bunlar arasında Belediye, fon sağlayan kuruluş, Valilik, Bakanlıklar, Kalkınma Ajansı, ticaret odası, üniversite ve sivil toplum örgütü temsilcileri bulunmaktadır. Ek 2'de görüşme yapılan 45 paydaştan kimliğinin açıklanmasını kabul eden 25'inin listesi yer almaktadır. Yine, bölgeye ve kadın kooperatifleriyle ilişkilerine bağlı olarak farklı paydaş görüşleri alabilmek için amaçlı örnekleme yöntemine başvurulmuştur. AA'lar sahadaki katılımcılarla toplamda 72 yüz yüze görüşme gerçekleştirmiştir.

1.2.3 Mikro-anlatımlar

Mikro-anlatımlar, önceden tasarlanmış görüşme veya odak grup sorularının tersine,

5 NVIVO niteliksel analiz yapmak için kullanılan bir yazılımdır.

katılımcıların sohbeti yönlendirmelerine ve kendileri için önemli olan deneyimleri paylaşmalarına olanak tanımaktadır. AA'lara anlatılan kısa hikâyeler, anlatanın yaşanmış deneyimini ve yaşanana ilişkin algısını ortaya koyduğundan, bireyleri veya grupları anlamak için çok iyi bir bilgi kaynağıdır. Mikro-anlatımları kullanmanın başlıca avantajlarından biri, anlatanların kendi yaşamları açısından "uzman" olarak kabul edilmesi, kendi ortamlarında bir deneyim paylaşmaları ve buna bir anlam atfetmelerinin sağlanmasıdır. SenseMaker yazılımı, araştırmacının istatistiki analiz yapmasının yanı sıra ince kalıpları ve anlamları yorumlamasına da olanak tanımaktadır.⁶

Mikro-anlatımlarda, kadınlardan, kadın kooperatifinin yaşamları üzerindeki etkisine ilişkin kişisel bir hikâye anlatmaları istenmiştir. AA'lar, kadın kooperatiflerinin mevcut ve eski ortakları ve yararlanıcıları ile toplam 268 mikro-anlatım uygulamışlardır (Şekil 3).

Şekil 3

MİKRO-ANLATIMLARA KATILANLARIN ORTAKLIK STATÜSÜNE GÖRE SAYISI

Durumu	Mevcut Ortak Sayısı	Yönetim kurulunda	Yararlanıcı	Eski Ortak	Eski Yararlanıcı	Hiç biri	Toplam
Aktif	121	63	10	1	--	9	204
İnaktif	10	16	2	29	2	5	64

Geçerlilik ölçütü olarak, hikâyeleri anlatanlar deneyimin bazen (%25), sıklıkla (%23), nadiren (%22), her zaman (%17) gerçekleştiğini ve emin olmadıklarını (%13) belirtmişlerdir. Katılımcıların %95'i deneyime tanık olmanın veya duymanın aksine, içinde bulduklarını ifade etmişlerdir.

1.2.4 Literatür Taraması

İlk elden toplanan verileri desteklemek için iki literatür taraması yapılmıştır. Birincisi dünyadaki kooperatifler, Türkiye'deki kooperatifler, genel olarak kadın kooperatifleri, Türkiye'deki kadın kooperatifleri, kadınların güçlendirilmesi, girişimcilik ve kadınların ekonomik kalkınmasına ilişkin bağlamsal bilgi sağlamıştır. Bu kapsamda akademik

⁶ Burada kullanılan yaklaşım, mikro-anlatımların analizinde de kullanılan SenseMaker© yazılımını geliştiren ve destekleyen [Cognitive Edge](#) tarafından geliştirilmiştir

makale, rapor, kalkınma kuruluşlarının raporları ve kitaplarına başvurulmuştur. İkincisi ise kadın kooperatiflerine yönelik Türkiye'deki mevcut yasal çerçeveye yönelik olmuştur. Önerileri iyi uygulamalarla desteklemek için, Türkiye kooperatifler mevzuatının başlıca unsurları ve kooperatif mevzuatına ilişkin uluslararası örnekler incelenmiştir.

1.3 Metodolojinin Kısıtlamaları

Metodolojinin uzmanlar tarafından tasarlanmasına ve araştırma yöntemlerinin özenle ve dikkate ele alınmış olmasına rağmen, her araştırma metodolojisi gibi bu araştırmadaki metodolojinin de kısıtlı yönleri bulunmaktadır.

Bu araştırmada, şirketler, şahıs şirketleri, aile işletmeleri, çok uluslu şirketler, vakıflar, dernekler gibi diğer örgütsel yapılardan, seçtikleri örgüt yapısını kullanma deneyimlerine ilişkin birincil veriler toplanmamıştır. Bu nedenle, kooperatif yapısı ile farklı türdeki işletme ya da örgütler arasında kıyaslama yapmak mümkün olmamaktadır.

Türkiye'de genel olarak kooperatif sektörüyle ilgili birincil veri toplanmadığından, kadın kooperatifleri ve genel kooperatif sektörü arasında, standart ve benzer veri kümeleri ve analiz yoluyla doğrudan karşılaştırma yapılamamaktadır.

Benzer şekilde, dünyanın farklı yerlerindeki kadın kooperatifleri ya da çoğunlukla kadınları istihdam eden kooperatiflerle temas kurulmamıştır. O yüzden küresel ölçekte kadın kooperatifleriyle doğrudan karşılaştırma yapılamamaktadır. Elimizde, kadın kooperatifleri, çoğunlukla kadınları istihdam eden kooperatifler ya da büyük ölçüde kadınları etkileyen kooperatifler üzerine çok az ampirik veri bulunmakta ve bu durum da kadın kooperatifleri sektörü hakkında sonuçlara varmamızı güçleştirmektedir.

Sosyo-demografik veriler (mikro-anlatımlar), anket ve görüşme verilerinden ayrı toplanmıştır, o yüzden anket ve görüşmelerden alınan veri tabanı ya da bulgular ile, mikro-anlatımların veri tabanı ya da bulgular arasında çapraz tablolama yapılamamakta veya bunlar bağlantılandırılmamaktadır. Örneğin, kadın kooperatiflerinin gelirleri ile ilgili veriler, kadınların bireysel kazançlarıyla ilişkilendirilememektedir.

Bazı durumlarda, analizden elde edilen bulgular, çok daha derin analizlere ihtiyaç olduğuna işaret etmiştir. Örneğin, vergi kanununun kadın kooperatifleriyle ilgili bölümlerinin ayrıntılı incelenmesinin vergi yükünün nasıl üstesinden gelinebileceği ile ilgili daha fazla bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

2

Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımı ve Kooperatifler

2.1. Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi ve Kadınların İş Gücüne Katılımı

Türkiye son on yılda güçlü ve kapsamlı bir büyüme sergilemiştir (OECD, 2014). Mart 2015’te Ekonomi Bakanı Mehmet Şimşek’in de belirttiği gibi bu zaman diliminde Türkiye’nin temel makro ekonomik politikaları sürekli ilerleme göstermiştir (Şimşek, 2015). Gayrisafi milli hasıla 2014’te %3’e gerilemiş, yine de tüm gelişmiş ekonomileri geride bırakmıştır. Ve 2015 itibariyle gelecek beş yıl içerisinde yıllık %4’ün üzerine çıkması beklenmektedir (EIU, 2015; Şimşek, 2015).

Bu sürdürülen ekonomik büyüme ve dönüşüm ortamında Türkiye iş piyasası da değişim göstermiştir. İşçi başı GSMH ve çalışma saati başı emek verimliliği gibi temel göstergeler belirgin ilerleme göstermiş ve Türkiye, diğer benzer büyüklükteki üst-orta gelirli ekonomileri geride bırakarak Avrupa Birliği düzeyine yaklaşmıştır (Şimşek, 2015). Ancak, iş piyasasında öngörülen zorluklardan birinin, düşük vasıflı iş gücünün piyasaya girişinin artması nedeniyle, işsizliği azaltmak olacağı düşünülmektedir. Bu Türkiye’deki kadınlar için özellikle doğrudur.

Türkiye’de kadınların ekonomiye sağladıkları resmi katkı geleneksel olarak hep geride kalmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, kadınların 2015’te işgücüne katılım oranı yalnızca %31,5’tir. Bu oran, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri, OECD ve AB üyesi gibi üst-orta gelirli ülkelerle kıyaslanmayacak kadar düşüktür (Boudet et al. 2014). AB-28’de kadınların işgücüne

ortalama katılım oranı %51,3'tür (Eurostat, 2015). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) Türkiye ekonomisi hakkındaki son araştırmasında belirtildiği gibi, Türkiye'de kadınların işgücüne çok düşük katılımı insan kaynağındaki eksiklikte görülmektedir: çalışma yaşındaki kadın nüfusunun yüzde 78'i lise altı eğitim düzeyine, yüzde 58'i ilkökul ve altı eğitim düzeyine sahiptir ve yüzde 17'si okumaz yazmazdır. Kentsel alanlarda, kadınların işgücüne katılımı 2000'li yılların ortalarına kadar yüzde 17 kadar düşük seyretmiştir. Kırsal alanlarda ise, çoğu kadın ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, bu katılım oranlarını yapay bir şekilde artırırken, enformel sektördeki düşük üretkenlik ve yarı-işsizliği maskeleymektedir. Bu kadınlar kentsel alanlara göç ettiğinde ise iş bulamamakta ve işgücünden tamamen çekilmektedir. (OECD Economic Surveys, Turkey 2014, syf. 81)

Dünya Bankası (DB) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımlarının düşüklüğünü etkileyen iki faktör tanımlamıştır: Birincisi, düşük maliyetli çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği; ikincisi de iş gücündeki kadınlara ya da kendi işini kuran kadınlara hizmet verecek iş ağlarının/ danışmanlıkların olmamasıdır (Boudet et al. 2014; Gökşen et al, 2014).⁷ Raporun ilerleyen bölümlerinde anlatılacağı üzere, kadın kooperatifleri Türkiye'de bu iki ihtiyacın çözümüne katkı sağlayabilir ve sağlamaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Eski Bakanı Fatma Şahin'in de belirtmiş olduğu gibi kadınların "iş piyasasına girmeleri hâlâ önemli bir sorun" olmaya devam etmektedir (Şahin, 2014).

İş gücüne kadın katılımını artırmak hükümetin öncelikleri arasında yer almaktadır. Son beş yılda bu yönde olumlu gelişmeler olmuştur (Şimşek, 2015). Bu gelişmeler, kadınların işgücüne katılımının özellikle üniversite mezunu kadınlarda %50 oranına kadar arttığı kentsel bölgeler için geçerli olmuştur (OECD, 2014). Lise ya da daha düşük eğitim almış kadınlar arasında da olumlu bir eğilim söz konusudur; bu grupta katılım oranları 2007'de %11,7'den 2012'de %16'ya yükselmiştir (OECD, 2014).

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), kadınların iş gücüne katılım oranlarını iyileştirmeyi kesin bir öncelik olarak tanımlamakta ve 2018 itibarıyla bu oranı %35'e yükseltmeyi hedeflemektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Diğer önemli hedefler arasında kadınların aile içinde ve ekonomik yaşamda karar almaya katılımlarını artırmak, aynı zamanda kadınların iş gücüne katılımlarına yönelik destek sağlamak yer almaktadır. Planda kooperatiflere de değinilmekte, kolektif çalışmayı destekleyen önemli yasal yapılar olarak "geliştirilmeleri" gerektiği vurgulanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

7 ASPB ve DB 2014'te Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılım eğilimlerine ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma yayınlamışlardır (Gökşen et al, 2014).

2.2. Kooperatifler

Kooperatifler farklı türlerde olsalar da hepsi aynı uluslararası tanıma uygun şekillenmekte ve aynı yedi kooperatif ilkesini izlemektedir.⁸ Ulusal kooperatif birliklerini uluslararası düzeyde temsil eden Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatifi, “müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin özerk birliği” olarak tanımlamaktadır (ICA, 2015). ICA, kooperatiflerle ilgili yedi ilke belirlemiştir: Gönüllü ve herkese açık ortaklık, ortakların demokratik denetimi, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim ve bilgilenme, kooperatifler arasında işbirliği ve toplumsal sorumluluk (ICA, 2015).⁹ Bu tanım ve ilkeler, bir kooperatifin ortaya koyması gereken ekonomik kapasite ile karşılaması gereken sosyal ve kültürel ihtiyaçlar arasında açık bir ilişki kurmaktadır. Kooperatifler birçok işletme biçiminden biri olup farklı yasal statüler taşıyabilmekte – örneğin kâr amacı gütmeme veya gütmeme – veya farklı şekillerde tanımlanabilmektedirler – örneğin toplumsal örgütlenme veya işletme - .

Kooperatif sektörünün dünya çapındaki büyüklüğü ve ölçeği hakkında en güvenilir ve metodolojik açıdan en sağlıklı araştırma ICA tarafından yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletler’in 2012’yi Uluslararası Kooperatifler Yılı ilan etmesinden bu yana ICA, kooperatiflerin ekonomik ve sosyal faydalarının daha iyi anlaşılması ve desteklenmesi amacıyla dünyanın en büyük kooperatifleri üzerine Co-operative Monitor’ü yayınlamaktadır. Co-op Monitor’ün son sayısı, dünyanın en büyük 300 kooperatifinin, iki trilyon USD’nin üzerinde geliri olduğunu bildirmektedir (ICA, 2014). Dünya genelinde bir milyardan fazla insan kooperatif ortağıdır, üç milyar insan geçimini kooperatif kanalıyla sağlamak ve kooperatifler çok uluslu şirketlerden % 20 daha fazla istihdam yaratmaktadır (Co-operatives UK, 2014).

Bu etkileyici ekonomik istatistikler, aynı zamanda sosyal ve kültürel istekleri de karşılayan bir işletme modeline dayanmaktadır. Bunun temelinde yatan ise, kooperatiflerin, yaşadıkları toplumlarda kamu ya da özel sektör tarafından karşılanmayan ihtiyaçları kolektif olarak ele almak için gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşmasıdır. Sonuç olarak, küçük, orta ya da büyük ölçekteki etkin bir kooperatif, ortaklarından dolayı ve ortakları için vardır ve önceliği, ortaklarının gereksinimlerini karşılamaktır (CCA et al, 2012). Sonuç olarak, Avrupa Parlamentosu’nun da benimsediği gibi, kooperatif işletmeleri, sosyal sorunların çözümüne, sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesine, daha adil gelir ve servet dağılımına katkı sağlamaktadırlar (Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, 2012). ICA 2014 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) işbirliğinde kooperatif modelinin, 2015 Sonrası Kalkınma Gündeminde yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine nasıl katkı sağlayabileceğini

8 Bu durum, son on yılda daha geniş bir uluslararası kamu mevzuatının ortaya çıkması bağlamında anlaşılabilir (Henry et al, 2012).

9 ICA, 1895’de dünya genelinde kooperatifleri bir araya getirmek ve bunlara hizmet üzere kurulmuş olan bağımsız bir sivil toplum örgütüdür. Kooperatiflerin küresel düzeyde sesini duyurmada, kooperatifler için ve kooperatifler hakkında bilgi, uzmanlık ve koordineli faaliyetlere yönelik bir platform sunmaktadır.

özetleyen Kooperatifler ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri başlıklı bir politika belgesi geliştirmiştir (2014). Araştırmalar ve bağımsız değerlendirmeler kooperatiflerin, etkili bir biçimde desteklenirse, böyle kalkınma hedeflerini karşılayabileceğini ve karşıladığını göstermektedir (CAPRA, 2013).¹⁰

ILO'nun Kooperatif Mevzuatı için Rehber İlkeleri'ne göre hükümetlerin kooperatiflerle ilgili rolünün genelde dört işlevle sınırlandırılması kabul görmektedir: mevzuat, tescil, tasfiye ve kooperatiflerin yasaları uygulamasının izlenmesi (Henry et al, 2012). Türkiye'deki kooperatif mevzuatı bu raporun ilerleyen bölümlerinde (Bölüm 5'e bakınız) ele alınmaktadır. Bununla beraber aşağıdaki alıntı söz konusu ILO belgesinin başlıca unsurlarından birini oluşturmaktadır:

Bir kooperatif kanununun başlıca hedefi kooperatifçilik ilkelerini kendi kendine karar alan ve kendi kendini destekleyen bir örgütlenmeye yönelik bağlayıcı, yasal bir çerçeveye dönüştürerek, kooperatiflerde minimum devlet müdahalesini, maksimum düzeyde serbestleşmeyi, maksimum düzeyde demokratik katılımı ve maksimum devlet desteğini sağlamaktır (Henry et al, 2012).

Dünyada 90'ın üzerinde ülkede kooperatifler bulunmakta ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik ürün, hizmet ve istihdam sağlamaktadırlar.

2.3. Kadınlar ve Kooperatifler

Kooperatiflerin anlamlı bir etki yaratabileceği temel alanlardan biri kadınların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Kooperatif girişimlerinin kadınlar üzerindeki etkileri ile kadın kooperatiflerinin kadınlar üzerindeki etkileri arasında bir ayırım yapılabilmektedir. Her iki alandaki araştırmalar nispeten yeni ve kısıtlıdır. Bu raporun kapsamı dışında kalan, fakat üzerine araştırmalar bulunan önemli bir nokta da, kadınların kooperatif ya da diğer herhangi bir işletmeye katılımı ve bu yolla güçlenmeleri, erkekleri de içine alan sosyo-kültürel algılardan, tutumlardan ve bunlara bağlı davranış kalıplarından etkilenmektedir (Majurin, 2012). Bu raporun amacı gereği odaklanılan konu kadın kooperatifleridir. Kooperatiflerin kadınlar üzerindeki mevcut ve potansiyel etkileri üzerine yapılan araştırmalar, kadın kooperatiflerinin kadın ortakları ve toplumları üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalardan daha fazladır.

Kooperatiflerin kadınlar üzerindeki etkileri ile ilgili başlıca bilgi kaynakları ICA ve ILO, ve/veya her ikisiyle de ilişkili araştırmacılarıdır. ILO ve ICA Pekin'deki Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nı takiben, kooperatiflerin kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine etkilerini küresel ölçekte değerlendiren bir araştırma yürütmüşlerdir.¹¹

10 Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansının (şimdi Dış İşleri, Uluslararası Ticaret ve Kalkınma Bakanlığı) yaptığı etki analizi, 30 yıldan uzun bir zamandır Kanada hükümeti tarafından desteklenen, yoksulluğu azaltmayı ve refahı arttırmayı hedefleyen kooperatif kalkınma programlarının etkililiği üzerine kapsamlı bir çalışmadır. Değerlendirmenin ekler bölümünde kooperatiflerin rolü hakkında geniş bir literatür taraması bulunmaktadır.

11 Daha fazla bilgi ILO'nun web sitesinde bulunmaktadır (Nisan 2015'de erişilmiştir): <http://ica.coop/en/media/news/international-co-operative-alliance-and-international-labour-organization-launch-survey>

Kooperatiflerin kadınlar üzerindeki etkisi hakkında bugüne kadarki genel bulgular göstermiştir ki kooperatiflerde lider pozisyonundaki kadın sayısı diğer işletmelere göre daha fazladır (ILO & ICA 2014). Özellikle tüketim kooperatifleri, sosyal hizmet kooperatifleri ve düşük kârlı tarım kooperatiflerinde kadınların temsiliyetleri yüksektir. Ancak yüksek kâr getiren, toprak mülkiyeti olan ve yüksek sermaye yatırılmış kooperatifler ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmaktadır. Kadınlar ayrıca karışık (hem kadın hem erkek ortağı olan) kooperatiflerde de genelde liderlik pozisyonlarında bulunmamaktadırlar. Kadınların kooperatiflere katılımı, okuryazarlık, düşük iş becerileri, toprak mülkiyetlerinin olmaması, kredi ve bilgiye sınırlı erişimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile kısıtlanmaktadır (ILO & ICA 2014; Bonnan-White et al, 2013; Tesfay et al, 2013; Majurin 2012; Nippierd 2012; Eşim et al, 2009; ILO 2009; ILO 2008).

Kadın kooperatifleri hakkında yayınlanmış araştırma çok sınırlı olduğundan, uluslararası düzeyde iyi örneklerle ilgili bulgular da sınırlıdır. Genelde kadınların kooperatif kurma amaçları, daha düşük fiyatlı ürünlere ulaşmak, ücretli istihdama erişmek ve iyileştirmek, daha güvenilir, güvenli ve iyi çalışma koşullarına ulaşmak, finansal hizmetlere erişmek, toplumsal katılım ve içerme, öznelliklerini oluşturmak ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete çözüm üretmektir (Majurin, 2012; Nippierd, 2012).

Dünyada üzerinde en çok çalışılan kadın kooperatifi Hindistan'ın Gujarat eyaletinde 1972'de kurulan Serbest Çalışan Kadınlar Birliği (SEWA) olmuştur. Bu kooperatif, içinde her kast, sınıf ya da dinden kadının yer aldığı bir kadın örgütlenmesi olarak çalışmaya başlamıştır. Kooperatifi örgütleyenler, okur yazarlık konusuyla uğraşmışlar ve bu küçük ekmek yapım işini büyütürken yaklaşık iki milyon ortaklı, yılda 100 milyon USD'nin üzerinde kazanç getiren ve bunu kâr payı olarak tekrar kooperatif ortaklarına dağıtan büyük bir işletmeye dönüştürmüşlerdir (Datta, P.B. and Gailey, 2012; Jones et al, 2012; Datta, R 2003; Eşim, 2003; Eşim, 2000).

Kadınların kooperatiflere katılımını ve kooperatiflerin kadın ortakları üzerindeki etkilerini geliştiren genel olarak kabul görmüş iyi uygulamalar bulunmaktadır. Kadınların kooperatiflere katılımını destekleyen tüm kuruluşlar bir noktaya kadar bu iyi uygulamaları hayata geçirmektedirler.¹² Bu iyi uygulamalar kooperatif, politika ve mevzuat düzeylerinde uygulanmaktadır. Bunlar arasında kooperatifleri kadın ortaklarının ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunmaları, yönetim kuruluna kadın kotası koymak gibi pozitif ayrımcılık önlemleri almaları için desteklemek; kadınların ekonomik açıdan en aktif olduğu sektörlerde kooperatiflerin geliştirilmesine yönelik destekleyici programlar bulunmaktadır (Majurin, 2012). ICA Asya ofisinin kısa zaman önce yayınladığı "Kadınların Girişimciliğin Geliştirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için İleri Kooperatifçilik Eğitimi Rehberi" (Resource Guide for Advanced Training of Co-operatives on Entrepreneurship Development of Women

12 Bu kuruluşlar arasında Kanada'dan CCA, the *Société de co-opération pour le développement international* (SOCODEVI) ve *Développement international Desjardins* (DID); İsveç'ten WeEffect; Almanya'dan *Alman Kooperatifler Birliği* (DGRV) ve ABD'den National Co-operative Business Association (Ulusal Kooperatif İşletmeleri Birliği - NCBA) yer almaktadır.

and Gender Equality), kooperatiflerde kadınların liderliğini artırmaya yönelik yararlı eğitici eğitimi programları sağlamaktadır (2015). Eğitim rehberindeki başlıca konular, kooperatiflerdeki kadınlar için mali yönetim ve iş geliştirme hizmetleridir.

Kadın kooperatifleriyle ilgili yapılan çalışmaların hepsi, kadın kooperatiflerinin, kadınların ve toplumlarının yaşamlarında sürdürülebilir ve olumlu katkılar yaptığının altını çizmektedir. Kadın kooperatifleri, kadınların gelirlerini, becerilerini ve özerkliklerini artırabilmektedir. Kadın kooperatifleri tabandan gelen işbirliği, katılım ve uygulanabilirlik yaklaşımına sahiptir. Kadın kooperatifi kurma ve işletme aşamasında karşılaşılan güçlükler arasında kuruluş sermayesinin eksikliği, aile içi ve bakım sorumlulukları, çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği, ayrıca derin yoksulluk, sosyo-kültürel normlar ve işsizlik gibi yerleşik ve yaygın diğer toplumsal sorunlar bulunmaktadır (Van Vliet, 2006; Eşim, 2003; Eşim, 2000; Theis and Ketilson, 1994).

2.4 Türkiye’de Kooperatifler

Türkiye’de kooperatifçilik, uzun, köklü bir geçmişe sahiptir. 13. ve 19. yüzyıllar arasında Ahi Birlikleri olarak bilinen kooperatif benzeri örgütlenmeler görülmüştür; bunlar, bir dizi ahlaki, ekonomik, sosyal ve politik değeri kapsayan zengin ve yoksul arasında adaleti ve iyi ilişkileri vurgulayan üyelik ilkelerinedayanan örgütlenmelerdir. Bazı gözlemciler Osmanlı İmparatorluğu döneminde tarımsal kalkınma fonlarının geliştirilmesinin, tarımsal kooperatiflere yönelik kırsal finansmanın örnekleri olduğuna işaret etmektedirler (Okan & Okan, 2013; Karahocaligil et al, 2011).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk, çoğunluğu kırsal olan ülkeyi modernleştirmek ve demokratikleştirmek için kooperatifleri bir araç olarak görmüştür. 1961 Anayasası’nın 51. maddesi, “Devlet kooperatifleri geliştirmek için her türlü önlemi almalıdır” diyerek hükümeti, kooperatiflerin desteklenmesinde daha etkin, daha sorumlu davranmaya teşvik etmiştir.

Bugün Türkiye’de, farklı ekonomik sektörlerde kooperatifler bulunmaktadır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’na (GTB) göre Türkiye’de üç ayrı bakanlık (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı - GTB, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı - GTHB, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - ÇŞB) altında faaliyet gösteren 26 farklı türde kooperatif bulunmaktadır.¹³ GTB’nin Türkiye’deki kooperatiflerle ilgili en son yayınladığı istatistiklere (Aralık, 2014) göre Türkiye’de 73.581 kooperatif ve 7.642.520 kooperatif üyesi bulunmaktadır.¹⁴

13 Üçüncü bölümde görüleceği gibi, kadın kooperatifleri şu ana dek Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının yetkisi altında kurulmuştur.

14 Ayrıca bakınız: <http://koop.gtb.gov.tr/data/54b539e4f293709bc0985728/Istatistikpercent20percent20aralik.pdf> (Nisan 2015’de erişilmiştir). GTB, ILO işbirliğinde Türkiye’de kooperatif istatistiklerini güncel tutmaya yönelik deneyimlerini, zorlukları ve iyi uygulamaları değerlendirmek üzere Türkiye İstatistik Kurumu ile çok paydaşlı bir çalışma grubu oluşturmuştur. Yapılan çalışmalar ILO, ÇŞB, GTHB ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği tarafından bildirilecektir, ayrıca bakınız: http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/ankara/areas/multi_stakeholder_co-operative_statistics_workshop.htm (Nisan 2015’de erişildi)

GTB, en fazla sayıda (18) kooperatif türünün işleyişini düzenlemektedir. Bu da Türkiye'deki kooperatif ortak sayısının yaklaşık % 25'ini temsil etmektedir. Bunlar arasında en büyük kooperatif türleri taşımacılık ve perakende kooperatifleridir. GTHB tüm kooperatif ortaklarının % 50'sini temsil eden 6 tür kooperatifin işleyişini düzenlemektedir ve bunlar içinde en büyük kooperatifler tarımsal kalkınma, tarımsal kredi ve sulama kooperatifleridir. Son olarak, ÇŞB en az sayıda, 3 tür kooperatifin işleyişini düzenlemektedir, fakat bu kooperatifler Türkiye'de kurulmuş tüm kooperatiflerin %70'ine denk gelen, konut sektöründeki kooperatifler olup 2 milyondan fazla ortağı bulunmaktadır.¹⁵

Sonuç olarak, kooperatifler Türkiye ekonomisine aktif katkı sağlamaktadırlar. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin verilerine göre, Türkiye'de kooperatif ortakları dışında yaklaşık 100.000 kişi kooperatiflerde istihdam edilmektedir ve bu rakam, kooperatiflerin faaliyet gösterdiği tedarik zincirlerindeki diğer yan işletmeleri içermemektedir. Kooperatifler, ulusal düzeydeki bu şemsiye örgüt altında birlikler içinde örgütlenmekte ve en aktif olarak tarım, kırsal kalkınma, taşımacılık, ormancılık ve konut sektörlerinde faaliyet göstermektedirler.¹⁶ Örneğin, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 1.600'den fazla birincil kooperatif ve 16 ikincil birlik bünyesinde, 2 milyar USD üzerinde kolektif varlığa sahip olan toplam 1.1 milyon ortağı temsil etmektedir.¹⁷ Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği, 31 birincil kooperatifte örgütlenmiş, yıl 3.5 milyar USD'nin üzerinde iş yapan 1.6 milyondan fazla ortağı temsil etmektedir.¹⁸ Ancak, GTB'na göre kooperatiflerin sadece % 25'i bu tarz üçüncül yapılara aktif olarak katılmaktadır (2012). Daha sonra tartışılacağı üzere, Türkiye'deki kadın kooperatifleri, Ulusal Kadın Kooperatifleri Birliği'nin ilk aşamalarındaydılar. Kadın kooperatifleri diğer kooperatif birliklerine ya da Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'ne üye değildiler.

Türkiye, Kasım 2015'teki Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) Küresel Kooperatifçilik Konferansı ve Genel Kurulu'nda tüm dünyadan binlerce kooperatif ortağı ve politika yapıcıya ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede kooperatiflerin hükümet ve Türkiye kooperatif sektörü içinde görünürlükleri artmıştır.¹⁹ Türkiye'nin bu prestijli uluslararası kooperatifçilik konferansına ev sahipliği yapması, Türkiye kooperatif sektörünün dünyadaki benzerlerinden gördüğü saygının da bir göstergesidir.

2.5 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı

Türkiye Hükümeti ve kooperatif sektörüne kılavuzluk eden temel doküman, GTB tarafından yayınlanan 2012–2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planıdır. Bu Eylem Planı, Hükümet ve kooperatif sektörünün işbirliğiyle geliştirilmiştir.

15 İstatistikler GTB'nin Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012'den alınmıştır..

16 Bu birliklerin, faaliyetlerinin ve web sitelere bağlantılarının tam listesi Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin web sitesinde mevcuttur, bakınız: <http://www.turkey.co-op/> (Nisan 2015 erişildi).

17 Kaynak: Türkiye Tarımsal Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği web sitesi: <http://int.tarimkredi.org.tr/index.php/en.html> (Nisan 2015'de erişildi).

18 Kaynak: Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği web sitesi: <http://en.pankobirlik.com.tr/> (Nisan 2015'de erişildi).

19 Kaynak: <http://antalya2015.co-op/> (Nisan 2015'de erişildi)

Planın kapsadığı kısa süre, bu sürede hedeflenen müdahalelerin sayısı (36), bu müdahalelerin zorluğu ve hükümet, kooperatif ve diğer aktörlerle yapılması hedeflenen işbirliği dikkate alındığında, Eylem Planının hırslı ve istekli olduğu düşünülmektedir. Eylem planındaki yasal konular bu raporun 5. Bölümünde tartışılmaktadır. Bununla beraber eylem planında kadın kooperatifleri açısından önem taşıyan diğer konular da bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, kooperatif sektörünün zayıf yönlerinin belirlenmiş olması; ve ikincisi, bu zayıf yönlerin üstesinden gelecek stratejik faaliyetler önerilmesidir. Her iki nokta da kadın kooperatifleriyle doğrudan ilişkilidir.

Eylem Planı kooperatif sektörüne dair güçlü ve zayıf yönlerin, fırsatların ve tehditlerin bir analizini sunmakta ve Türkiye’de kooperatifler ile ilgili mevcut literatürden örnekler içermektedir. Eylem planının içerdiği güçlü yönler, Türkiye’nin uzun yıllara dayanan kooperatif deneyimini, kooperatiflerin desteklenmelerini sağlayan anayasal güvenceleri ve başarılı kooperatif örneklerini içermektedir. Bu yönler literatürde de özellikle tarım kooperatifleriyle ilgili olarak vurgulanmıştır. Literatürde ayrıca Türkiye’de kooperatif sektörünün başarısının ve potansiyelinin, değişen yerel politikalara, yanı sıra küresel ve yerel ekonomik güçlüklerle rağmen gücünü koruyan ve dönüşümü başaran uygulayıcılara dayandığı belirtilmektedir (Okan and Okan, 2013).

Eylem Planı, Türkiye’de kooperatiflerin karşı karşıya olduğu güçlükler konusunda özeleştirel bir yaklaşıma sahiptir. Planda kooperatif sektöründe 22 zayıf yön tespit edilmekte ve bunlar 7 stratejik müdahale alanında yeniden gruplandırılmaktadır. Bu raporun 3. bölümünde görüleceği gibi, bu zayıf yönlerin çoğu kadın kooperatiflerinin de deneyimlediği zayıf yönler ve güçlüklerdir. Bu kapsamlı listenin başlıca bileşenleri Şekil 4’te birincil, ikincil ve üçüncül kooperatiflerle ilişkilerine göre sunulmaktadır. Bunların bazıları, bu raporun diline uygun olması için yeniden yorumlanmıştır (örneğin, birincil, ikincil ve üçüncül kooperatifler).²⁰

---

20 Birincil kooperatiflerin ortaklarının çoğunu bireyler oluşturmaktadır. İkincil kooperatiflerin ortakları çoğunlukla birincil kooperatiflerden oluşmaktadır. Üçüncül kooperatifler ise ortaklarının çoğunluğu birincil ve/veya ikincil kooperatifler olan kooperatiflerdir. Kooperatiflerin bu şekilde farklı düzeylerde gelişmesi, birbirlerini desteklemelerine, birlikte iş yapmalarına ve ticari alışverişte bulunmalarına yol açabilmektedir.

Şekil 4

TÜRKİYE'DEKİ KOOPERATİFLERİN ZAYIF YÖNLERİ

- **Birincil kooperatiflerin ortak sayısı ve ölçeği küçüktür.**
- **Tarım ve konut kooperatifleri dışındaki sektörlerde sınırlı sayıda kooperatif vardır.**
- **Birincil kooperatiflerin ortaklarının özellikleri şöyledir:**
  - Düşük eğitim düzeyi - özellikle tarım kooperatiflerinde -
  - Ortakların kooperatif faaliyetlerine düşük katılımı
  - Ekonomik konuları anlama düzeyinin düşüklüğü
  - Kooperatif kültürünü anlama düzeyinin düşüklüğü
  - Bir iş yönetme konusunda deneyimin yetersizliği
  - Sosyal sermaye ve kooperatif olarak çalışmayı anlama düzeyinin düşüklüğü
  - Üçüncül kooperatifler, her düzeyde kooperatifleşmeyi teşvik etmede ve birincil kooperatiflere eğitim, denetim, danışmanlık ve teknik destek sağlamada yetersiz kalmaktadırlar.

Kaynak: GTB'ndan uyarlanmıştır, 2012

Eylem Planı, devletin kooperatif sektörüne müdahalesinin “kooperatiflerin devlete olan bağımlılığını artırdığını ve kooperatiflerin neredeyse devlet kurumlarına dönüştüğünü belirtmektedir” (GTB, 2012). Bu, Türkiye’de kooperatiflerin ve devletin rolü arasında belirsizliğe yol açmaktadır.

Devletin kooperatifler üzerindeki kontrol düzeyi ve bundan dolayı ortakların kontrolünün yetersiz olması Türkiye’deki kooperatif sektörü ile ilgili literatürde de tekrarlanan bir kaygıdır. Bu kaygının kaynağı genellikle Türkiye’de kooperatifleri yöneten farklı kanunlardan, özellikle kooperatiflerin GTB ve iki bakanlık kapsamındaki ayırımından kaynaklanmaktadır (Okan ve Okan, 2013). Aman’ın yaptığı araştırmada, bu kanunlar sonucunda sektörde bazı kooperatiflerin daha demokratik olduğuna, diğerlerinin ise devlet kurumu gibi işlediğine ve ticari eksikliklerinin (kayıplar gibi) devlet tarafından giderildiğine işaret edilmektedir (Aman, 2014; Mülayim, 1997). Özellikle tarım sektöründeki kooperatifler, özerk, ortakların çevrelerindeki sorunlara ya da fırsatlara yanıt olarak geliştirdikleri bir girişim sonucu ortaya çıkmış kurumlar olmak yerine, “tarımsal politikaların araçsal kurumları” konumundadırlar (Gün, 2005). 2000’li yılların ortalarına dek özellikle tarım satış kooperatifleri, ortakların mülkiyetinde teşebbüsler gibi çalışmaktan ziyade hükümet programlarını uygulayan temel araçlar olmuşlardır (Cakmak, 2004).

Eylem Planı, bu zayıf yönlere yedi farklı stratejik müdahale alanı altında oluşturduğu 36 faaliyet ile yanıt vermeye çalışmaktadır. Bu yedi müdahale alanı, devletin yükümlülüklerinin (denetim gibi) üçüncül kurumlara devredilmesi, üçüncül kooperatiflerin desteklenmesi, Türkiye çapında kooperatif ortaklarının farklı

alanlarda (işletme, yönetim, vs.) eğitimlerinin standartlaştırılması, kooperatiflerle ilgili bilgilendirme programlarının artırılması, kilit sektörlerde kooperatiflerin kurulması, finansman erişiminin sağlanması ve kooperatifleri etkileyen mevzuatın geliştirilmesine odaklanmıştır. Bu stratejik müdahale alanları ve ilgili faaliyetler neredeyse tamamen GTB tarafından, çeşitli devlet kurumları ve kooperatiflerle ilgili ulusal aktörlerle işbirliği içinde yürütülmektedir. Ayrıca, kooperatifçiliği geliştirme faaliyetleri neredeyse tamamen devlet eliyle yönlendirilmektedir. Ayrıca 3.7 no'lu stratejik hedef kapsamında, ilgili kuruluşlar ile işbirliği halinde, kadınların kooperatifler çatısı altında daha fazla örgütlenmeleri ile ekonomik refah seviyelerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Eylem Planı'nda kullanılan yaklaşım, Türkiye'deki başarılı kooperatif örneklerine ilişkin literatürle birlikte ele alınabilmektedir. Araştırmacılar, ortaklarının kültürel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına öncelik veren, açık ve şeffaf olan, kaliteli ve uygun fiyatlı ürünler sağlayan girişimlerin yönetim şekillerinden yararlanan; ayrıca kooperatifi devletten özerk kılan yapısal değişimleri gerçekleştirebilen başarılı kooperatif örneklerinin altını çizmiştir (Okan ve Okan, 2013). Araştırmacılar Türkiye'de başarılı, küçük, özerk kırsal tarımsal ya da kalkınma kooperatiflerine ait örnekleri araştırmışlar ve tanımlamışlardır (Başaran et al, 2014; Can et al, 2014; Erdal et al, 2014; Özdemir et al, 2011). Türkiye'deki kırsal kalkınma politikalarından ve bu politikaların uygulamasından çıkarılacak ders, kırsal kalkınma politikalarının aşağıdan yukarıya doğru geliştirilmeleri gerektiğidir; ayrıca, Türkiye ekonomisini kırsal bölgelerde geliştirmenin en güçlü yollarından biri "bağımsız, özerk, etkili örgütlenmeler, özellikle kooperatifler" kurulmasını desteklemekten geçmektedir (Gülçubuk, 2015). Eylem Planı'nında öngörülen faaliyetler de kooperatiflerde belli zayıf yönleri çözümlenmektedir. Bununla beraber, kooperatiflerin ortakların sahiplendiği bağımsız ve özerk yapılar olarak iyi yönetilebilmeleri için de bazı ihtiyaçları bulunmaktadır. Eylem Planı'nda öngörülen faaliyetlerin farklı Bakanlıklar tarafından uygulanırken aynı zamanda kooperatiflerin söz konusu ihtiyaçlarına nasıl yanıt verebileceği de tartışılmalıdır.

2.6 Türkiye'deki Kooperatiflerde Kadınlar

Kadınların Türkiye'deki kooperatiflerdeki durumu ile ilgili ulaşılabilir bilgi kısıtlıdır. Cinsiyete göre kooperatif ortaklarına ilişkin resmi veri bulunmamaktadır. Mevcut kooperatiflerin kadın ortakları üzerindeki etkisine ilişkin bilgi de çok kısıtlıdır. Türkiye'deki kadın kooperatifleri, GTB'ye bağlı kooperatif türlerinden biridir. Eylem Planının faaliyetleri arasında "girişimcilik becerilerini ve ekonomiye bir aktör olarak katılımlarını geliştirecek" bir araç olarak en az 20 kadın kooperatifinin kurulması bulunmaktadır. Bu faaliyet, Eylem Planında Türkiye'deki kadın kooperatiflerine, hatta genel olarak kadınlara değinilen tek bölümdür. ASPB'na da yine yalnızca bu bölümde değinilmektedir.

Kadınların Türkiye'deki tarımsal kooperatiflerde de yeterince temsil edilmediği bilinmektedir. Farklı kaynaklar tarımsal kooperatiflerin çoğunun ortaklarının neredeyse tamamıyla (%90'ın üzerinde) erkek olduğunu belirtmektedirler (Çelik

Ateş et al, 2015; Can et al, 2015; Okan and Okan, 2013; Karakocagil et al, 2011). Tarımda kadının rolünü ve karşılaştığı güçlükleri derinlemesine araştıran kimi yazarlar, engelleri aşmanın aracı olarak kooperatifleri önermektedirler (Gülçubuk, 2010). GTHB, 2004'ten bu yana, ortakların çoğunun kadın olduğu 49 tarımsal kalkınma kooperatifinin kurulduğunu bildirmektedir.²¹ Bakanlık, bu kooperatiflerin, kooperatiflere sağladığı 8 milyon USD'yi bulan destek sayesinde kurulduğunu belirtmektedir (Okan and Okan, 2013). Bu kooperatifler sonrasında, kendi faaliyet alanlarına göre Bakanlığın sunduğu, besicilik, hayvan hastalıkları, süt sağım teknikleri ve hijyen, seracılık ve ağıl bakımı gibi tarımsal büyüme hizmetlerinden de yararlanabilmiştir. Bu kadın kooperatifleri 3. bölümde ve Ek 3'te tekrar tartışılmaktadır.

Son 15 yılda hükümetten ve kooperatif sektöründen bağımsız ortaya çıkan bir kooperatif türü olan kadın kooperatifleri bu raporun ana konusudur. Türkiye'de kadın kooperatifleri üstüne yapılmış araştırmalar sınırlıdır. Bu kapsamda yapılmış 3 bağımsız araştırma tespit edilmiştir.

Namık Kemal Üniversitesi Tarımsal Ekonomi Bölümünden Gülen Özdemir'e ait olan ilk çalışma, kadın kooperatiflerinin sayısının 36 olduğu 2005 yılında yapılmıştır (2013). Çalışmada kullanılan anket 34 kooperatif tarafından yanıtlanmış ve her kooperatiften 3 ortak ve 1 yönetici ile görüşülmüştür. Özdemir, kooperatif ortaklarının kendilerini ve kooperatif ve aileleri içindeki rollerini nasıl algıladıklarını araştırmıştır. Özdemir'in çalışması, kadınların farklı nedenlerle kooperatiflere katıldığını ortaya koymaktadır. Kadınların kendilerini kooperatifte birlik ve dayanışma içinde hissetmeleri ve özgüvenlerini geliştirmeleri – yani 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nda bahsedilen sosyal sermaye – kooperatife katılmalarında önemli bir etken olarak tespit edilmiştir. Özdemir'in görüştüğü kadınlar, kooperatiflerinin özerk olarak "aşağıdan yukarı" doğru kurulduğunu ; kadınların, kendilerinin ve toplumlarının gerçek ihtiyaçlarından yola çıkarak kooperatifi kurduklarını hissettiklerini belirtmişlerdir. Kadın kooperatiflerinin zayıf yönleri Eylem Planı'nda belirtilen zayıf yönlerle benzer biçimde, farklı kooperatifler arasındaki entegrasyonun yetersizliği ve ortakların bir işletmeyi yürütecek, kooperatifi yönetecek becerilerinin düşük olması olarak belirlenmiştir (Özdemir, 2013).

Daha sınırlı bir alanı kapsayan diğer iki araştırma, özellikle kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine nasıl etki edebileceğini incelemiştir. Bir araştırma 1982'de kurulan bir kadın tekstil kooperatifine yöneliktir. Araştırmada, kooperatifte çalışan kadınların yaşadığı ikileme dikkat çekilmekte, kooperatiften elde ettikleri kazancın ya kocalarına ya da babalarına gittiği belirtilmektedir.

Diğer araştırma ise İstanbul'da bulunan altı kadın kooperatifinin, kadınların güçlendirilmesi üzerindeki etkilerini incelemiştir (Varol, 2013). Bu kooperatiflerin

21 Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yazılı tebliği (Mart 2015).

hepsi 2004 ve 2006 yıllarında kurulmuştur. Araştırma, çok küçük bir örneklem kullanmış olmasına ve büyük ölçüde bireysel görüşmelere dayanmasına rağmen bulguların bir kısmı geçerliliğini korumaktadır. Altı kooperatifin beşi, Avrupa Birliği gibi dış fon programlarından ya da başka bir destekten ya da KEDV gibi örgütlerin sürekli, amaca yönelik desteklerinden yararlanmıştı.²² Bu kooperatiflerin çoğu bir noktada belediyelerin kira, elektrik vb. desteklerinden yararlanabilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, kadınlar ideal olarak kooperatif modelini desteklemiş, ancak kooperatiflerini işletme olarak başarılı kılmak konusunda ekonomik güçlükler yaşamış ve kooperatiften para kazanamadıklarında da evden sosyal baskı görmüşlerdir.

---

22 KEDV kadınların ekonomik kalkınmaya erişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Pek çok işletme kadın kooperatifinin gelişimini desteklemiş ve hâlâ Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kurulmasında rol oynamaktadır. Bunun, araştırmaya katılanların akıllarında bu kuruluşun ön plana çıkmasının nedeni olduğu düşünülmektedir.

3

Çok Amaçlı Kadın Kooperatiflerinin Ortaya Çıkışı

Türkiye’de kadınların sahibi olduğu ve işlettiği kooperatiflerin sayısı son on yıl içinde 3 katına çıkmıştır. Ancak kadın kooperatifleriyle ilgili az sayıda çalışma ve veri bulunmaktadır. Bu araştırma ile bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın görev tanımı ile ilgili aşağıda verilen sorular, aynı sıralamada olmasa da, daha ayrıntılı ele alınacaktır:

- Aktif kadın kooperatiflerinin mevcut durumu– ortaklık, fon sağlama, faaliyet gösterdikleri süre, büyüme, faaliyet alanları ve faaliyetlerinin içeriği - nedir?
- Kadın kooperatiflerinin faaliyet göstermemesine neden olan temel faktörler nelerdir?
- Kadın kooperatiflerinin kapanmasına neden olan temel faktörler nelerdir?
- Sadece kadınlardan oluşan kooperatifler ile diğer tür kooperatifler arasındaki temel farklar nelerdir?
- Kooperatiflerin proje deneyimleri ve kapasiteleri nedir? Kooperatiflerin kadınların güçlenmesine katkısı nedir?
- Kooperatifler çocuk bakım hizmetlerini sadece ortaklarına mı yoksa toplumun geneline mi sağlamaktadır? Ne tür engellerle karşılaşmaktadırlar?

Araştırmadan çıkan sonuç, kadınların sahip olduğu, kadınlar tarafından kurulan ve yönetilen kadın kooperatiflerinin çoğunun geniş bir faaliyet yelpazesine sahip olduğu yönündedir ve bu yüzden “çok amaçlı kadın kooperatifleri” olarak nitelendirilmektedirler. Kadın kooperatifleri kadınlara iş olanakları sağlarken aynı zamanda onlar için sosyal bir çıkış noktası da olduklarından çok amaçlıdırlar. Kooperatif ortaklarının çoğu 40 ila 60 yaşları arasında, 1 ila 3 çocuğa sahip, farklı eğitim düzeylerinde evli kadınlardan oluşmaktadır. Çoğu için kooperatif, bağımsız olarak kazandıkları ilk gelir kaynağını temsil etmektedir. Bu gelir hem ev halkı hem de öz saygıları açısından büyük önem taşımaktadır.

Kadın kooperatifleri çoğunlukla 25 ortaktan az, küçük kooperatiflerdir. Önemli olan nokta, bu kooperatiflerin, ortakları tarafından güçlü şekilde sahipleniliyor olması ve ortakların yönetim ve liderlik süreçlerine aktif şekilde katılmalarıdır. Bugüne kadar eğitim, fon bulma ya da dayanışma konularında en çok diğer kadın kooperatiflerinden destek almışlardır. Kadın kooperatiflerinin, Türkiye'deki genel kooperatif sektörüyle ya da kamu kuruluşlarıyla ilişkileri kuvvetli değildir. Kapanmalarına yol açabilen iç ve dış güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu güçlüklerle, kadın kooperatiflerinin kullanabileceği destek programları ile ilgili 5. bölümde ve son bölümün öneriler kısmında tekrar değerlendirilmektedir.

3.1 Kadın Kooperatiflerinin Profili

Raporun başında Giriş bölümünde de belirtildiği gibi bu araştırma kapsamında, çoğu aktif olan 101 kadın kooperatifine ulaşılmıştır. Bunlar dışında 53 kadın kooperatifine erişilememiştir.²³ Metodolojik yaklaşımların çeşitliliği düşünüldüğünde, bu raporda sunulan bulguların, kadın kooperatifleri sektörünü, kadın kooperatifleri ile ortakları ve yararlanıcılarını temsil ettiği düşünülmektedir.

3.1.1. "Kadın Kooperatifini" Tanımlamak

1163 sayılı Kanun, kooperatifleri "tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar" şeklinde tanımlamaktadır (10/5/1969 tarih ve 13195 sayılı Resmi Gazete). Kadın kooperatiflerini düzenleyen GTB kooperatifi "müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin özerk birliği" olarak tanımlanmaktadır (GTB, 2015). GTB bu tanımı doğrudan ICA'nin kooperatif tanımından almıştır.

Kadın kooperatifinin resmi bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) kadın kooperatiflerini "ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır" şeklinde tanımlamaktadır (Simurg, 2015). Simurg'un bu tanımı kadın kooperatiflerinin "kadınlar tarafından kadınlar için" anlayışını temel almaktadır. Bu ayrıca İtalya, İsveç ve diğer Avrupa ülkelerinde örnekleri bulunan sosyal kooperatiflerin tanımıyla da örtüşmektedir. Uluslararası Sanayi ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü'ne (CICOPA) göre "sosyal kooperatifler, sosyal hizmet sağlama ve dezavantajlı ve dışlanmış/marjinalize (engelli, uzun süreli işsiz, eski mahkum, madde bağımlısı vb.) işçilerin yeniden entegrasyonu konularında uzmanlaşmıştır" (CICOPA, 2015).

23 Tespit edilen bütün kadın kooperatifleri ile temasa geçmek için her tür çaba harcanmıştır.

Bu araştırma kadınların, kendilerine yönelik hizmetlerin (örneğin teknik veya kadın odaklı eğitimler), çocuklarına yönelik hizmetlerin (örneğin erken çocukluk eğitim hizmetleri) ve kadınlara yönelik toplumsal olanakların (örneğin sosyal alanlar, iş alanları ve güvenli alanlar) yetersizliği nedeniyle , bu yönde faaliyetler yürütmek için kooperatifte bir araya geldiklerini göstermektedir. Sonuç olarak kadın kooperatifleri sosyal ve ekonomik faaliyetleri bir arada yürütmekte, bazıları kooperatif ve çalışanlar için gelir yaratmakta, bazıları gelir yaratmayıp ortaklar ve toplumun yararına çalışmaktadır. Araştırmanın sağladığı veriler kadın kooperatiflerinin sosyal ve ekonomik yönlerinin aynı oranda önemli olduğuna işaret etmektedir.

Kadın kooperatifleri, bu raporda ekonomik olduğu kadar sosyal fayda da sağladıkları için çok amaçlı olarak nitelendirilmiştir. Kadınlar genellikle tek başlarına çalışmaktansa anlamlı bir amaç için bir araya gelmekte, ekonomik bir fikirle (örneğin birlikte eliş veya süt satmak) yola çıkmaktadırlar. Bu genel olarak geleneksel olarak evde yapılan faaliyetlerdendir.

Ev eksenli çalışma olarak da nitelendirilebilecek bu çalışma şekli Türkiye’de özellikle kadınlar arasında yaygındır. Ev eksenli çalışanlar iki şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan biri kendi hesabına çalışanlar veya kendi hesabına çalışanlara yardım eden aile işçileridir. Bunlar evlerinde ürün ve hizmet üretmekte ve pazarlamaktadırlar. İkincisi ise ücret karşılığında işveren tarafından belirlenen ürün veya hizmeti evlerinde üreten işçiler ve bunlara yardım eden aile işçileridir. Bunda ekipmanı, malzemeyi, girdiyi kimin sağladığı önem taşımamaktadır (WIEGO, 2015). Kendi hesabına çalışanlar kendi başlarına veya bir ya da daha fazla ortakla iş yapan, serbest çalışma kapsamına giren, yanında sürekli çalışanları olmayan işçilerdir (OECD, 2015). Ev eksenli çalışma Türkiye’de sıklıkla tekstil, otomobil, elektronik, oyuncak, ambalaj vb. sanayi kollarında görülmektedir.

3.1.2 Kadın Kooperatiflerinin Durumu, Yaşı, Türü ve Büyüklüğü

Bu araştırma kapsamında, 2014 yazında 101 kadın kooperatifine anket uygulanmıştır. Ankette kooperatiflerin durumu, gelişim aşamalarına göre belirlenmiştir: Aktif kooperatifler için başlangıç, faaliyet halinde, büyüyor; inaktif kooperatifler için inaktif, fesih sürecinde ve kapandı statüleri kullanılmıştır (Şekil 5). Büyüme, kooperatifin ortak sayısını ve/veya mal/hizmet sayısını arttırmaya karar verdiği durumu nitelendirmek için kullanılmaktadır. Fesih sürecinde ve kapandı arasındaki fark yasal prosedürlere dayanmaktadır. Fesih süreci, kooperatifin genel kurulunda kapanma kararı aldığı, resmi kapanış için başvuru yaptığı ve onay beklediği bir yıllık süreyi kapsamaktadır. Kapandı ifadesi kooperatifin bu prosedürü tamamladığı, resmen kapanmış olduğu anlamına gelmektedir.

Şekil 5

KADIN KOOPERATİFLERİNİN
DURUMLARINA GÖRE DAĞILIMI

Durum	Kadın kooperatiflerinin sayısı
Başlangıç	2
Faaliyet halinde	47
Büyüyor	14
Aktif	63
İnaktif	10
Fesih sürecinde	8
Kapandı	20
İnaktif	38
Toplam	101

Görüşülen kooperatiflerin 63'ü başlangıç, faaliyet halinde veya büyüme aşamalarındaki aktif kadın kooperatifleridir. Aktif kadın kooperatifi sayısı (63) yüksek bir rakam olmasa da, kooperatiflere yönelik ilgi ve olanak olduğuna işaret etmektedir. Faaliyet göstermeyen, tasfiye sürecinde veya kapanmış 38 kadın kooperatifi ile görüşülmüştür. İnaktif kadın kooperatiflerin sayısı da bunların faaliyet göstermemelerine yol açan güçlükleri irdeleme ihtiyacını getirmektedir.²⁴

Şekil 6 bölgelerine ve durumlarına göre kadın kooperatiflerini listelemektedir. Bu şekil Türkiye'deki kadın kooperatiflerine ilişkin genel bir resim çizmektedir.

24 Daha fazla bilgi için bakınız: <http://ica.co-op/en/media/news/co-op-statistics-multi-stakeholder-working-group-launched-turkey> (4 Mayıs 2015'de erişildi)

Şekil 6

**BULUNDUKLARI BÖLGE VE DURUMUNA
GÖRE KADIN KOOPERATİFLERİ (N= 101)**

BÖLGE	AKTİF KOOPERATİFLER			İNAKTİF KOOPERATİFLER	
	Sayı	Tür	Faaliyet alanı	Sayı	Tür
Akdeniz	2	1 işletme 1 tarımsal kalkınma	Gelir getirici ve diğer faaliyetler bir arada	6	4 işletme 2 tarımsal kalkınma
Doğu Anadolu	2	1 işletme 1 tarımsal kalkınma	1 gelir getirici ve sosyal amaçlı faaliyetler bir arada 1 yalnızca gelir getirici faaliyetler	4	2 işletme 2 tarımsal kalkınma
Ege	11	7 işletme 1 tüketim 3 tarımsal kalkınma	9 gelir getirici ve diğer tür faaliyetler bir arada (özellikle kadınlara yönelik eğitimler, sosyo-kültürel faaliyetler ve farkındalık artırma) 2 yalnızca diğer faaliyetler	5	3 işletme 1 küçük sanat 1 tarımsal kalkınma
Güneydoğu Anadolu	13	11 işletme 2 tarımsal kalkınma	11 gelir getirici ve sosyal amaçlı faaliyetler bir arada (özellikle kadınlara yönelik eğitimler, sosyo-kültürel faaliyetler, diğer hizmetlere yönlendirme ve savunuculuk) 2 yalnızca gelir getirici faaliyetler	1	İşletme
İç Anadolu	10	5 işletme 5 tarımsal kalkınma	4 gelir getirici ve sosyal amaçlı faaliyetler bir arada (özellikle kadınlara yönelik eğitimler) 4 yalnızca gelir getirici faaliyetler 2 yalnızca sosyal amaçlı faaliyetler	6	2 işletme 1 küçük sanat 3 tarımsal kalkınma
Karadeniz	6	3 işletme 3 tarımsal kalkınma	4 gelir getirici ve sosyal amaçlı faaliyetler bir arada (özellikle diğer hizmetlere yönlendirme) 2 yalnızca gelir getirici faaliyetler	4	2 işletme 2 tarımsal kalkınma
Marmara	19	15 işletme 3 tarımsal kalkınma 1 üretim ve pazarlama	14 gelir getirici ve sosyal amaçlı faaliyetler bir arada 4 yalnızca gelir getirici faaliyetler 1 sosyo-kültürel faaliyetler	12	8 işletme 1 küçük sanat 1 tüketim 1 üretim ve pazarlama

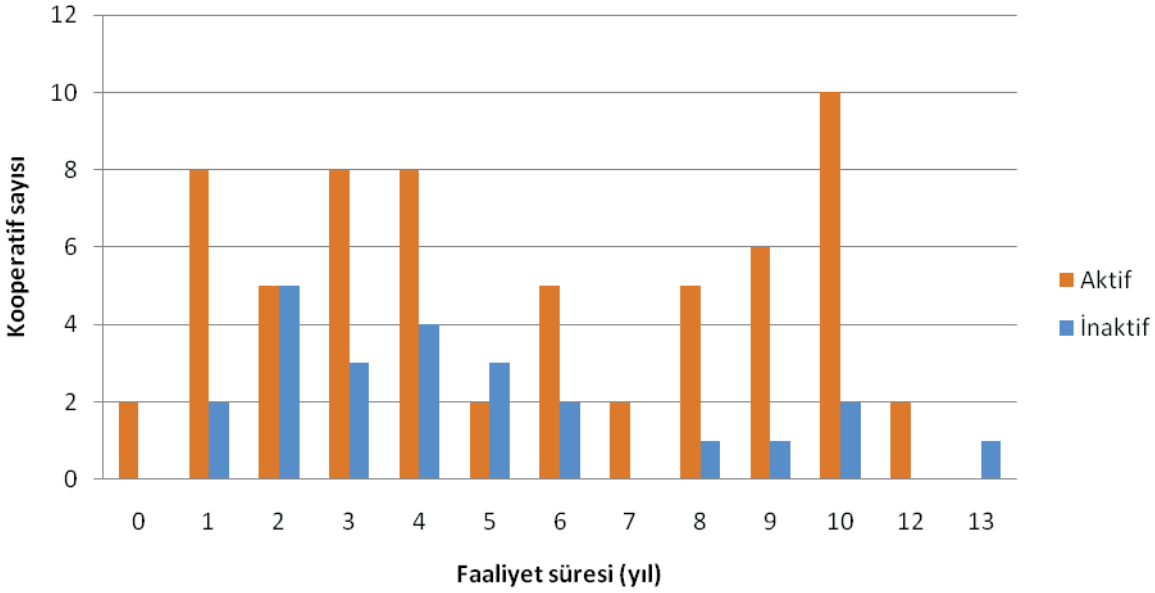
İnaktif kadın kooperatifleri, Türkiye’de inaktif olan diğer kooperatifler ile karşılaştırmaya tabi tutulmamıştır. Türkiye’de inaktif olan kooperatif sayısı ile ilgili net bir veri elde edilememiştir. Türkiye’de inaktif olan kooperatif sayısına Kooperatifçilik Eylem Planı’nda genel anlamda değinilmiş, kapanan kooperatiflerin başarılı işletmeler olmamaları ya da doğaları gereği geçici olmaları (konut kooperatifleri gibi) nedeniyle kapandıkları

belirtilmiştir. Genel olarak Türkiye’de kooperatif sayısında azalma söz konusudur; Eylem Planı’nda 84.232 kooperatiften söz edilirken GTB’ndan alınan son istatistiğe göre bu rakam 73.581’e gerilemiştir (2014). Kooperatifler kurulmaya veya dağılmaya devam ettiği için, diğer ülkelerde de kooperatif sayısında dalgalanmalar görülmektedir. Bölüm 2.4’te de belirtildiği gibi Türkiye’de bir Kooperatif İstatistik Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Bu Çalışma Grubunun , kadın kooperatifleri de dâhil olmak üzere aktif ve inaktif kooperatiflerle ilgili standart veri toplanmasını sağlayabileceği ve bunun da daha net ve anlamlı karşılaştırmalar yapmayı mümkün kılacağı düşünülmektedir.

Şekil 7’nin gösterdiği gibi, on yaşındaki kadın kooperatiflerinin sayısı diğerlerine göre daha yüksektir, bunu bir, üç ve dört yaşındaki kadın kooperatifleri takip etmektedir. İnaktif kadın kooperatiflerinin ise iki, üç, dört ve beşinci yıllarda faaliyetlerine son verdikleri görülmektedir. Kadın kooperatiflerinin aktiften İnaktif statüsüne geçişi Bölüm 3.1.3’te tekrar ele alınacaktır.

Şekil 7

AKTİF VE İNKTİF KADIN KOOPERATİFLERİNİN FAALİYETTE KALMA SÜRELERİ (N=87)²⁵

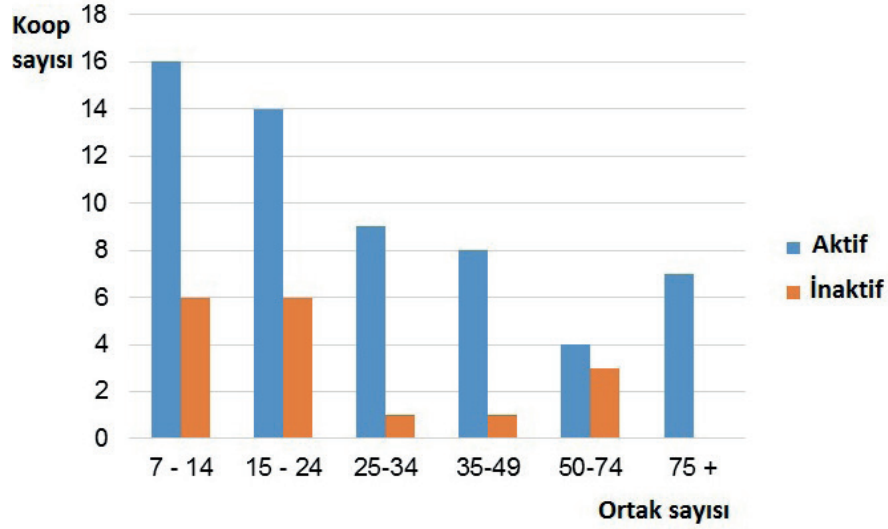

Not: 14 inaktif kadın kooperatifi faaliyetlerine son verdikleri tarihi bildirmemiştir.

Kadın kooperatiflerine büyüklükleri açısından bakıldığında yaklaşık yarısının yedi ila 24 ortağa sahip olduğu görülmektedir (Şekil 8).

²⁵ İnaktif kooperatiflerin tümü bir kapanış tarihi bildirmemiştir.

Şekil 8

2014 YILINDA KADIN KOOPERATİFLERİNİN
ORTAK SAYISI (N=96)

Araştırmada resmi kooperatif türleri dikkate alınmaktadır. Buna göre, kadın kooperatiflerinin %63'ü işletme kooperatifi, %28'i de tarımsal kalkınma kooperatifi olarak belirlenmiştir.²⁶ Şekil 9, sadece aktif kadın kooperatiflerini içermektedir. Beş kooperatif ankette kooperatif türü ve ortak sayısı ile ilgili sorulara yanıt vermediğinden bu tabloya dahil edilmemiştir.

Şekil 9

TÜRÜNE VE ORTAK SAYISINA GÖRE
AKTİF KADIN KOOPERATİFLERİ (N=58)

TÜR	7-14	15-24	25-34	35-49	50-74	75+	Toplam (Tür)
İşletme	14	11	6	5	1	2	39
Üretim/Pazarlama	0	1	0	0	0	0	1
Tüketim	1	0	0	0	0	0	1
Küçük Sanat	0	0	0	1	0	0	1
Tarımsal Kalkınma	1	2	3	2	3	5	16

²⁶ İşletme kooperatifleri hakkında daha ayrıntılı bilgi Ek 5'te yer almaktadır.

Şekil 9 işletme ve tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin ortak sayısı açısından farklı olduğunu göstermektedir. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin çoğu oldukça büyük kooperatiflerdir; 16 kooperatifin beşinin 75'ten fazla ortağı vardır. İşletme kadın kooperatifleri ise genelde daha küçük kooperatiflerdir; 39 kooperatifin 25'i yedi ila 24 ortağa sahiptir. Daha fazla sayıda ortağı olan kadın kooperatifleri de olduğu için bu konuda bir eğilimden bahsetmek güçtür. Kadın kooperatiflerinin ortak sayısı ve büyüklüğü arasında ilişkiye bakıldığında, ortak sayısının bir kadın kooperatifinin işletilmesine ya da karşılaşılan güçlüklerle etki etmediği görülmektedir.

En yaygın iki kadın kooperatifi olan işletme ve tarımsal kalkınma kooperatifleri hakkında Ek 5 ve Ek 3'te daha ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Bu iki tür kooperatif türü arasında belirgin bir bağlantı yoktur ve kökenleri de farklıdır; tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin tamamı GTHB desteğiyle kurulmuştur; işletme kooperatiflerinin ise neredeyse tamamı kadınlar tarafından kurulmuştur. Bununla beraber, her iki tür kadın kooperatifi de ortaklarının benzer ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Bu konu ilerleyen bölümlerde tekrar incelenecektir. Ayrıca çocuk bakım hizmetleri sağlayan kadın kooperatifleri hakkında daha ayrıntılı bilgi Ek 4'te sunulmaktadır.

3.2 Kadın Kooperatifleri Neden Kurulmaktadır?

Çok amaçlı kadın kooperatiflerini tanımlayan önemli unsurlardan biri, çoğunun kadınlar tarafından, kadınlar için kurulmuş olmasıdır. Anket sonuçlarının da gösterdiği gibi, 63 aktif kadın kooperatifinin 42'si ve 38 inaktif kadın kooperatifinin 23'ü yereldeki kadınlar tarafından kurulmuştur. Geri kalan kadın kooperatifleri ise ya bir projenin sonucunda faaliyete başlamışlar ya da ilk etapta bir STK ya da kamu kurumu tarafından kurulmuşlardır.

Anketten elde edilen verilere göre kadın kooperatifi kurmanın ilk üç nedeni doğrudan kadınların sorunlarını çözmekle ilgilidir (Şekil 10). Kadın kooperatiflerinden, kooperatifçiliğe başlamalarını sağlayan ilk beş nedeni saymaları ve bunları, "1" en önemli olmak üzere önemine göre sıralamaları istenmiştir. Aşağıdaki şekil aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin kooperatifçiliğe başlamalarına etki eden başlıca üç nedeni sayılarla göstermektedir. Bu nedenler, kadınlara iş sağlamak, kadınları sosyal açıdan güçlendirmek ve kadınların ortak sorunlarına çözüm bulmaktır. Kadınlara iş sağlamak, aktif kooperatiflerin %81'i ve inaktif kooperatiflerin %63'ü tarafından başlıca üç neden arasında gösterilmektedir. Kadınları sosyal açıdan güçlendirmek, aktif kadın kooperatiflerin % 79'u, inaktif kadın kooperatiflerinin % 68'i tarafından yine ilk üç neden arasındadır. Son olarak kadınların ortak sorunlarına çözümler yaratmak aktif kadın kooperatiflerinin % 56'sı, inaktif kadın kooperatiflerinin % 48'i için ilk üç neden arasında yer almaktadır.

Şekil 10

**KADIN KOOPERATİFİ
KURMANIN NEDENLERİ (N=101)**

KURULMA AMACI	AKTİF KOOPERATİFLER (N = 63)				İNAKTİF KOOPERATİFLER (N = 38)			
	Birinci	İkinci	Üçüncü	Toplam	Birincil	İkincil	Üçüncül	Toplam
Kadınlara iş sağlama	59%	17%	5%	81%	55%	13%	0%	68%
Kadınları sosyal açıdan güçlendirmek	17%	38%	24%	79%	11%	39%	18%	68%
Ortak kadın sorunlarına çözüm üretmek	16%	8%	32%	56%	13%	29%	47%	0%
Çocuk bakım hizmetleri	6%	3%	2%	11%	3%	5%	0%	8%
Ortakların örgütlenmesi ve güçlenmesi	5%	10%	14%	29%	13%	18%	21%	53%
Topluma hizmet sağlamak	5%	2%	5%	11%	0%	11%	11%	0%
Topluma ürün sağlamak	2%	5%	3%	10%	3%	3%	5%	11%
Enformel topluluğun/örgütün kurumsallaşması	6%	6%	5%	17%	5%	0%	5%	11%

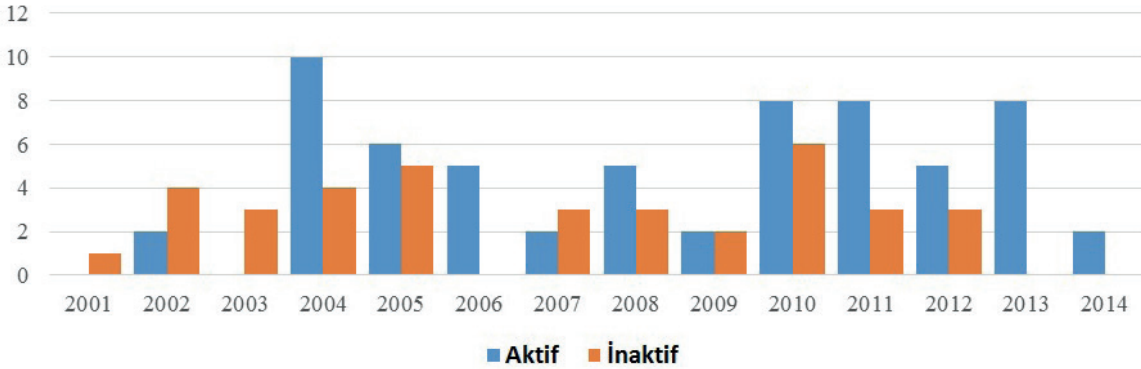
1999 yılından bu yana Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin kuruluşunda iniş ve çıkışlar görülmektedir. (Şekil 11). En yoğun dönem 2004'te gerçekleşmiştir. 2004 yılında Türkiye genelinde birçok yerel kadın grubu kooperatiflerini kurmadan önceki, ağ oluşturma, fizibilite, güven oluşturma ve iş geliştirme gibi hazırlık faaliyetlerini planlamış, gerçekleştirmiş ve sonra kadın kooperatiflerini kurmuşlardır. Aynı zamanda kadın kooperatiflerini destekleyen başlıca kuruluşlar bilgi ve ağ oluşturma, fon ve materyal sağlama konularında önemli bir kapasiteye ulaşmışlardır. Örneğin, başlıca destekleyici kuruluşlar kadın kooperatiflerinin gelişimini desteklemek amacıyla bir rehber hazırlamıştır.²⁷

27 KEDV tarafından hazırlanan Kadın Kooperatifleri El Kitabı.

2009 yılında kurulan kadın kooperatiflerinin sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Yapılan anket ve görüşmelere göre kadın kooperatifleri bu sürede sermaye ile ilgili sorunlar, yasal güçlükler, yüksek yasal ve idari harçlar ve destek bulamamak gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır, ki bunlar çoğu kadın kooperatifinin varlığı süresinde karşılaştığı güçlüklerdir. Bunlar bölüm 3.5'te daha ayrıntılı tartışılacaktır. Aynı zamanda ortaklık payı 1 TL'den 100 TL'ye yükseltilmiş, bu da kadınların kooperatif kurmayı tekrar düşünmelerine ve planlamalarına neden olmuştur. 2010'da tarım sektöründeki kadın kooperatiflerinde gerçekleşen büyüme ile yine bir zirve yakalanmıştır. Tarım sektöründe kooperatif olarak örgütlenmenin hız kazanmasının sebebi GTHB'nin pozitif ayrımcılık uygulayarak kadın çiftçilere yönelik destek programları sunması ve tarımsal kalkınma kooperatiflerine ortak olan kadınlara özel eğitimler sağlaması olmuştur.

Şekil 11

AKTİF VE İNKTİF KOOPERATİFLERİN KURULUŞ TARİFLERİ (N=93)

Şu an aktif olan kadın kooperatiflerinin pek çoğu (10) 2004'de kurulmuştur (Şekil 11). Daha yakın dönemde, 2010, 2011 ve 2013'te şu an aktif olan 8 kadın kooperatifi kurulmuştur. En fazla sayıda inaktif kadın kooperatifi de (6) 2010 yılında kurulmuştur. Anket verilerine göre kadın kooperatiflerinin kuruluş yılı ile ömrü arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Kadın kooperatiflerine yönelik bu değerlendirmeyi daha iyi anlamak için, bir kadın kooperatifi kurmaya karar vermeye ve bunu gerçekleştirmeye neden olan faktörleri anlamak önemlidir. Araştırmada kadın kooperatifi kurmanın nedenleri iki farklı açıdan ele alınmaktadır: Kadınların ihtiyaçlarına kadın kooperatifi yoluyla yanıt

vermekle ilgili nedenler ve kooperatifi bir örgütlenme modeli olarak seçmelerinin arkasındaki nedenler.

Kurucular, ortaklar ve yönetim kurulu üyeleri, görüşmeler ve mikro-anlatımlarda kadın kooperatifi kurmanın birçok nedenini dile getirmektedirler. Bunlardan ilk ve en önemlisi, kadın kooperatifinin yereldeki kadınlara belli oranda ekonomik özgürlük fırsatı sağlayabilecek ve ev eksenli çalışanların sömürülmesine engel olabilecek iş olanakları yaratacağını düşünmeleridir. Ankete katılan aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin %76'sı (toplam 101) kadınlara iş olanağı sunmuştur. Kadınların kolektif bir iş yoluyla para kazanmalarını desteklemeyi ve ekonomik güçlerini toplumda daha görünür kılmayı istemişlerdir.

İkinci önemli neden, kadınların güçlendirilmesidir, ki bu da gelir elde etme ile ilişkilidir. Ankete katılan kadın kooperatiflerinin %75'i kadınları sosyal açıdan güçlendirmeyi, %52'si kadınların ortak sorunlarına çözüm geliştirmeyi istemiştir. Aktif bir kadın kooperatifinin misyon cümlesi bunu yansıtmaktadır:

"Ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını, ekonomik faaliyetler, ürün ve hizmet üretip pazarlamak yoluyla karşılamak, bu sayede, onların ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarlarını korumak, iyileştirmek ve desteklemek ve ortakların sağlıklı ve iyi bir çevrede yaşamasını sağlamak."

Üçüncü neden ise belirli bir hedef kitleye yönelik ürün ve hizmet üretmektir. Örneğin toplum, turistler, yerel halk için unlu mamul, zeytinyağı, süt, elışı vb. ürünler; yereldeki kadınlar için eğitim, ağ oluşturma, çocuk bakım hizmetleri; çocuklar için erken çocuk eğitim olanakları. Bu özel ürün veya hizmetler genelde kurucular yerelde toplumsal bir ihtiyacı farkettilerinde veya niş bir pazar gördüklerinde üretilmektedir.

Son olarak, kurucular kadın kooperatifini kadın sorunları ve kadın hakları konusunda, kadınlar arasında ve toplumda farkındalık oluşturmak için kurmaktadır. Özellikle, girişimciler olarak, kadınların ekonomik olarak aktif olabileceğine ve ulusal ekonomiye katkıda bulunabileceklerine ilişkin farkındalık artırmayı istemişlerdir.

Kurucular ayrıca kooperatif modelini seçme nedenlerine de değinmektedirler. Öncelikle, bunun amaçlarına en uygun model olduğunu düşünmektedirler. Bir kurucu bunu şu şekilde dile getirmektedir:

"Kooperatif modeli altında örgütlendik, çünkü bunun kadınların ortak amaçlarına ulaşması için en uygunu olduğunu düşündük."

Bu kadınlar tek başına mücadele etmektense birlikte çalışmanın daha kolay olduğunu hissetmektedirler. Bir kooperatif ortağının dile getirdiği gibi, kooperatif modeli bunun için uygun bir platformdur:

“Bazı zorlukların üstesinden gelebilmek için bireysel girişimler (finans, iletişim, pazarlama açısından) yeterli değil. Bunları ortaklaşa yaptığınızda, sesinizi duyurabilir ve destek alabilirsiniz. Birleştiğinizde, daha güçlü olursunuz. Bu başarı ve özgüven getirir.”

Üçüncü olarak, kadınlar diğer tür kuruluşlarda, örneğin dernek veya vakıf mevzuatında, iş yapamayacaklarını, kooperatif kanunlarının ekonomik faaliyetlere daha uygun olduğunu düşünmektedirler. Bir kadın kooperatifi kurucusu bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Dernek kurmayı da düşündük ama kooperatif kanunları daha esnek olduğundan daha uygun olduğunu düşündük.”

Kurucular, aynı zamanda kooperatif modelinin yatay, hiyerarşik olmayan doğasını da beğenmektedirler. Dernekler ve vakıflar gibi diğer tür örgütlenmelerin kendine has amaçları olsa da, kooperatif kurucularının aradıkları model bunlardan farklıdır. Bir kurucunun belirttiği gibi:

“Vakıflar yozlaşmış. Kooperatifler demokratik katılıma dayanır, eşitlikçidir, şeffaf bir hesap verebilirlikleri vardır. Bu açılardan daha iyidir.”

Özdemir, 2013 araştırmasının bulguları, daha önce kadın kooperatifi kurmanın nedenleri hakkındaki başka bir araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Kadınların kooperatiflere katılmasındaki nedenler arasında sosyal ve ekonomik paylaşım, eşitlik, derneklerin faaliyet alanlarının yasal nedenlerle kısıtlı olması, vakıf kurmanın maliyetli olması ve kooperatiflerin istihdam ve iş yaratması yer almaktadır. Kadınlar kendi içlerinde birlik, dayanışma bulabileceklerini ve özgüven geliştirebileceklerini hissetmektedir (Özdemir, 2013).

Sonuç olarak, anketin, görüşmelerin, mikro-anlatımların ve literatürün çizdiği tablo, kadın kooperatiflerinin, yerel, tabandan örgütlenmeler neticesinde ortaya çıktığı yönündedir. Kadın kooperatifleri kadınların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik güçlüklerle başedebilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Kadınlar, işletmelerinin tasarımcıları, yaratıcıları, çalışanları, işletenleri ve yöneticileri olarak doğrudan işin içindedirler ve bunları yapmalarına izin verdiği için kooperatif modelini seçmektedirler. Görüldüğü üzere, Türkiye’de kadın kooperatifleri genellikle aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmelerdir. Sonuç olarak iç paydaşları – ya da ortakları – bu raporun sonraki bölümlerinde anlatılacağı gibi, kooperatiflerinin işleyişini sahiplenme ve katılım konusunda güçlü bir duruş sergilemektedirler.

3.3 Kadın Kooperatifleri Ne Yapar?

Kadın kooperatifleri birçok açıdan Türkiye’deki diğer kooperatif türlerinden farklıdır. Yukarıda tartışıldığı gibi, sosyal ve ekonomik ürün ve hizmetler sunmaktadırlar. Bu nedenle temelde ekonomik faaliyetlere odaklanmış sektördeki diğer kooperatiflerin aksine doğaları gereği çok amaçlıdır. Diğer kooperatif türleri gibi, ortaklar tarafından

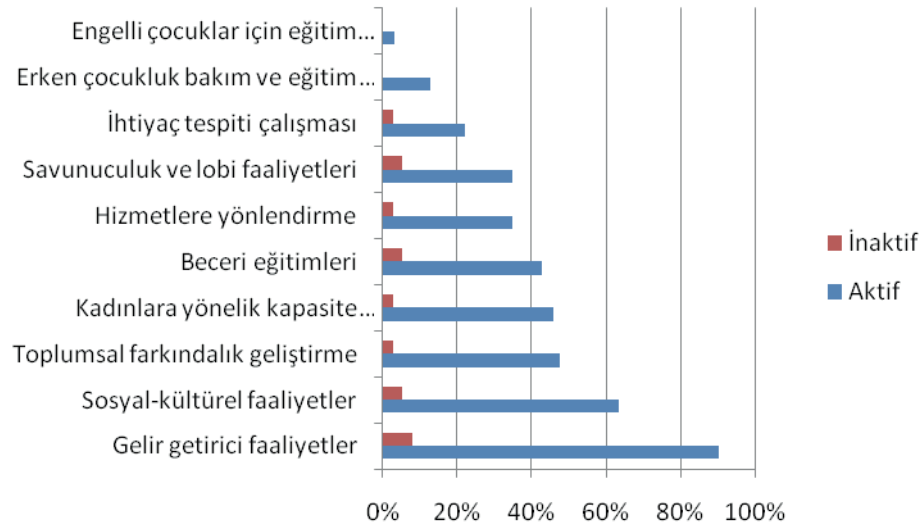

yönetilmekte, fakat özellikle kadınlar tarafından kadınlar için oluşturulmaktadır. Tabandan örgütlenmeler olup, kuruluş, işleyiş, yönetim, yönetişim ve ortaklık aşamalarında aşağıdan yukarı bir yaklaşımla hareket etmektedirler. Ürün ve hizmetler açısından da Türkiye'deki diğer kooperatif türlerinden farklılık göstermektedirler.

Türkiye'deki kadın kooperatifleri çok farklı faaliyetler yürütmektedir (bakınız Şekil 12). Anket katılımcılarından kooperatiflerinde yürüttükleri tüm faaliyetleri seçmeleri istendiğinde, birincil olarak gelir getirici faaliyetleri, ardından sosyo-kültürel faaliyetleri ve kadınların ve toplumlarının yaşamını iyileştirmeyi hedefleyen bir dizi sosyal içerikli faaliyeti seçmişlerdir. Son iki faaliyet türü olan erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri ve engelli çocuklara yönelik eğitim hizmetleri tüm kadın kooperatifleri tarafından sağlanmayan, bazı kadın kooperatiflerinin uzmanlaştığı alanlardır (bakınız Ek 4).

Şekil 12

AKTİF VE İNKTİF KADIN KOOPERATİFLERİNİN FAALİYETLERİ (MEVCUT YÜZDE) (N=101)

Aktif kadın kooperatiflerinin en sık yürüttüğü faaliyetlere bakıldığında, çoğunun birden fazla faaliyet sunduğu görülmektedir. 63 aktif kadın kooperatifinin 15'i (%24) Şekil 12'de listelenen faaliyetlerden sadece birini yürütmektedir. On faaliyetin hepsini yürüten herhangi bir kadın kooperatifi yoktur. Bununla beraber, önerilen faaliyetlerin sekizini yürüten dokuz (%14), yedisini yürüten yedi (%11) ve üç ya da dördünü yürüten sekiz kooperatif (%13) bulunmaktadır.

Sekiz faaliyeti bir arada sunan dokuz kooperatiften biri hariç tümünün faaliyetleri aynıdır. Bunlar gelir getirici faaliyetler, kapasite geliştirme programları, beceri eğitimleri, ihtiyaç tespiti, sosyo-kültürel faaliyetler, diğer hizmetlere yönlendirme, toplumsal farkındalık geliştirme, savunuculuk ve lobi faaliyetleridir.

Şekil 13**KADINLARIN KADIN KOOPERATİFLERİNDEN
ALDIKLARINI BELİRTTİKLERİ HİZMETLER
(AKTİF VE İNAKTİF)**

KADINLARIN KOOPERATİFTEN ALDIĞI HİZMETLER	YANITLAYAN SAYISI
Sosyo-kültürel faaliyetler	141
Diğer kurumlarca (belediyeler, diğer STK'lar gibi) sağlanan hizmetlere yönlendirme	129
Eğitim (toplumsal cinsiyet rolleri, şiddet karşıtlığı, BT, liderlik, finansal okuryazarlık, girişimcilik gibi konularda)	126
İş becerileri (dikiş, el işleri, aşçılık gibi)	78
Pazarlama bilgisine erişim	73
Kooperatiften gelir elde etme (gıda üretimi, reçeller, el işleri)	35
Uygun fiyatlı mal ve hizmetlere erişim	29
Diğer	23
Hiç biri	18
Erken çocukluk bakımı ve eğitimi	17
Kredi	12
Engelli çocuklar için öğrenim merkezi	8
Tarımsal teknik destek	7
Tasarruf grupları	6

Kadın kooperatifleri arasında en çok bir arada yürütülen faaliyetler, gelir getirici ve sosyo-kültürel faaliyetlerdir. Aktif kadın kooperatiflerinin %57'si bunların ikisini birden yürütmektedir. İkinci olarak, kadın kooperatifleri en çok gelir getirici faaliyetleri, sosyo-kültürel faaliyetleri ve toplumsal farkındalık geliştirme faaliyetlerini bir arada yürütmektedir (%40). Her iki durumda da kadın kooperatifleri tek bir faaliyet yürütmemektedir. Ki bu da çok amaçlı yapılarına işaret etmektedir.

Mikro-anlatımlarla, ortakların ya da yararlanıcıların kadın kooperatiflerinden aldığı hizmetlerle ilgili bilgi elde edilmiştir. Burada kadın kooperatiflerinin çok amaçlı yapısı ortaklarının bakış açısıyla doğrulanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin (örn. işe yönelik beceriler edinme, gelir elde etme, yönetim eğitimleri) ve sosyal faaliyetlerin (örn. sosyo-kültürel etkinlikler, toplumsal cinsiyet eğitimleri) tümü bir arada görülmektedir. Ayrıca, kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesindeki (örn. şiddete karşı eğitimler, liderlik eğitimleri), kadınların ve kooperatiflerin ağ oluşturmadaki, toplumu desteklemesindeki (örn. diğer hizmetlere yönlendirme) önemli rolü ortaya çıkmaktadır. Şekil 13'te aktif ve inaktif kooperatifler bir arada değerlendirilmektedir.

Kadın kooperatifleri geniş bir ürün ve hizmet yelpazesi sunmaktadır (Şekil 14). Daha önce de belirtildiği gibi, bunların tümü gelir elde etme amaçlı değildir; bazıları sosyal amaçlarla üretilmektedir.

Şekil 14

ZAMAN İÇİNDE KADIN KOOPERATİFLERİNİN SUNDUĞU MAL VE HİZMETLER

	AKTİF			İNAKTİF		
	Başlangıçta	Şimdi	Fark	Başlangıçta	Şimdi	Fark
Gelir getirici faaliyetler	53	57	4	26	3	-23
Sosyo-kültürel faaliyetler	38	40	2	19	2	-17
Kadınlar için kapasite geliştirme programları	28	29	1	14	1	-13
Beceri eğitimleri	26	27	1	16	2	-14
Toplumsal farkındalık geliştirme	26	30	4	10	1	-9
Savunuculuk ve lobi	19	22	3	11	2	-9
Toplumsal ihtiyaç tespiti	17	14	-3	7	1	-6
Hizmetlere yönlendirme	15	22	7	7	1	-6
Erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri	8	8	0	5	0	-5
Engelli çocuklar için eğitim	3	2	-1	0	0	0

Aktif kadın kooperatiflerinin toplamda sunduğu mal/hizmet sayısında sürekli bir büyüme gerçekleşmektedir. Bu mal/hizmetlerin çeşitliliğinde kooperatif özelindeki artış/azalmalara bakıldığında, çoğunun başlangıçtaki mal/hizmetleri sunmaya devam ettiği görülmektedir (63 aktif kooperatiften 41'i). Kalan sekiz aktif kadın kooperatifi ise mal/hizmetlerini küçültmüştür (dört kadın kooperatifi bir, iki kadın kooperatifi iki ve bir kadın kooperatifi beş mal/hizmetin üretimini bırakmıştır). Aktif kadın kooperatiflerinin 15'i yeni mal/hizmetler üretmeye başlamıştır; altı kadın kooperatifi bir, altı kadın kooperatifi iki, iki kadın kooperatifi dört ve bir kadın kooperatifi ise altı yeni mal/hizmet sunmaya başlamıştır. Erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri ve engelli çocukların eğitimi, diğer mal/hizmetlere (örn. gelir getirici faaliyetler ve sosyo-kültürel faaliyetler) göre çok daha az sayıda kadın kooperatifi tarafından sunulmaktadır.

Şekil 15

KADIN KOOPERATİFLERİNİN KARŞILADIĞI ORTAKLARIN VE TOPLUMUN ÖZGÜN İHTİYAÇLARI

	Ortaklar / yararlanıcılar*	Toplum*
Gelir elde etme	54	19
Sosyalleşme / dayanışma	47	30
Üretim / pazarlama becerisi geliştirme	41	7
Toplumda ve ailede kadın olarak statünün yükselmesi	39	27
Eğitimler / kapasite geliştirme	38	21
Pazarlama / satış olanakları	37	6
Kadın olarak haklarıyla ilgili farkındalık geliştirme	36	25
İyi yönetim becerisi	36	19
Girişimcilik olanakları	33	11
Kamu hizmetlerine erişim	23	14
Erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri	10	6

* Katılımcılardan kendilerine uygun tüm seçenekleri işaretlemeleri istenmiştir.

Kadın kooperatifleri bir arada yürüttükleri çeşitli ekonomik ve sosyal faaliyetler yoluyla ortaklarının ve toplumlarının özgün ihtiyaçlarına yanıt vermektedirler. Anket verilerine göre katılımcılar, bir kooperatif kurmanın da temel nedeni olan gelir elde etmeyi, ortakları ve toplumları için en önemli ihtiyaç olarak belirlemektedir (Şekil 15).²⁸ Kadın

28 Şekil 15'de 19 kadın toplum için gelir elde edildiğini belirtmiştir. Bu, bazı ortakların kadın kooperatifine kendilerinin elde ettiği ekonomik (ve sosyal) faydanın ötesinde bir anlam yüklediğini göstermektedir. Kadın kooperatifleri aslında toplum için de gelir elde etme olanakları sunmaktadır.

kooperatifleri ayrıca kapasite geliştirme programları ve eğitimler yoluyla, yöneticilerinin ve ortaklarının kooperatifi veya kooperatif bünyesindeki ekonomik girişimi yönetme becerilerini iyileştirmelerine destek olmaktadır. Bunların ardından gelir getirmeyen, daha sosyal nitelikteki birçok ihtiyaç gelmektedir. Bunlar, kadın kooperatifinin tanımladığı ve karşılamaya çalıştığı ihtiyaçlardır. Birçok durumda kadın kooperatifleri kadınların bir araya geldiği, sosyalleştiği, kadınların ve toplumun sorunlarını tartıştıkları ve bunlar doğrultusunda harekete geçtikleri güvenli bir alan olmaktadır.

Anket çalışmasına katılan kooperatiflerin 70'i kentsel, 28'i de kırsal kooperatiflerdir (üçü tanımlanamamıştır). Sadece kırsaldaki kadın kooperatifleri tarımsal kalkınma kooperatifidir. Tüm kentsel kadın kooperatifleri işletme kooperatifidir. Kentsel kooperatifler arasında üretim ve pazarlama, tüketim ve küçük sanat kadın kooperatifleri de bulunmaktadır. Bu verilere göre kırsal bölgedeki kadınlar, tarım dışındaki mal ve hizmetleri üretmek için kooperatif kurmamaktadır.

3.4 Kooperatif Ortakları ve Yararlanıcılarının Profili

Bu araştırma kapsamında, ortak, kadın kooperatifinde pay sahibi, resmen ortak olmuş kadın anlamına gelmektedir. Yararlanıcı ise kadın kooperatifine ortak olmadan faaliyetlerine aktif şekilde katılan ve/veya kadın kooperatifinin çeşitli hizmetlerinden yararlanan kadındır. Mikro-anlatım katılımcılarının yaklaşık %90'ı ortak (240), %10'u ise yararlanıcılardan (14) oluşmaktadır.²⁹

Kadın kooperatifi ortakları genelde orta yaşlı, evli, bir ila üç çocuk sahibi kadınlardır. Her yaştan ortak bulunmakla birlikte, %87'si 31-60 yaş aralığındadır ve çoğunluğu ise 41-60 yaşlarındadır.. Yararlanıcıların çoğu ise 41-50 yaş aralığındadır (Şekil 16).

Şekil 16

ORTAKLARIN VE YARARLANICILARIN YAŞLARI (N=250)

YAŞ	ORTAKLAR (n=240)	YARARLANICILAR (n=10)
20 ve altı	1	0
21-30	19	1
31-40	36	3
41-50	96	7
51-60	77	3
60+	6	0
Yanıtlamayan	5	0

29 Ortak ve yararlanıcı profilleri mikro-anlatımlardan elde edilen verilere dayanarak oluşturulmuştur, hem aktif hem de inaktif kadın kooperatiflerini içermektedir.

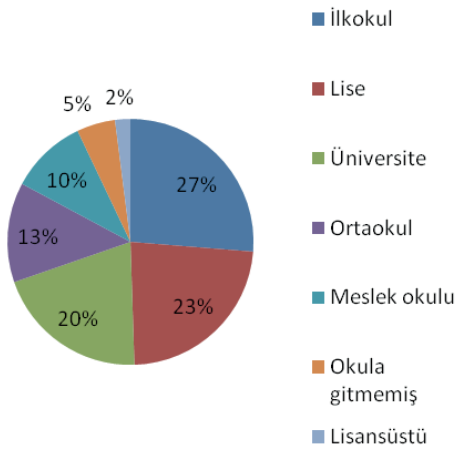
Kadın kooperatifi ortaklarının çoğunluğu evlidir (%75); bunun dışında %12'si bekâr, %7,5'i dul ve %7,5'i boşanmıştır. Yararlanıcıların %86'sı evli, kalan %14'ü boşanmıştır. Ortakların sadece %14,6'sının çocuğu yoktur. Çoğu kadının (%76) bir ila üç çocuğu, %9'unun dört ya da beş çocuğu vardır.

Kadın kooperatifi modeli, farklı eğitim düzeyine sahip kadınlar tarafından benimsenip uygulanmaktadır (Şekil 17). Ortakların %26'sı ilkokul, %23'ü lise ve %20'si üniversite mezunudur. Yararlanıcıların ise çoğu (%50) ilkokul mezunu ve %21'i lise mezunudur.

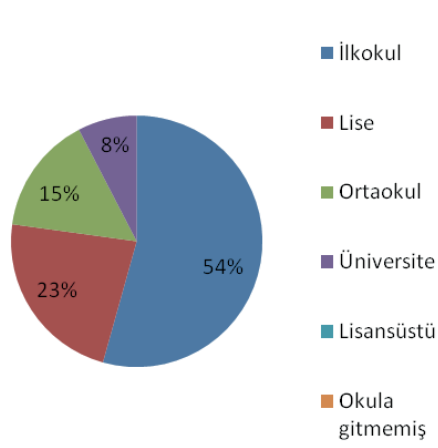
Şekil 17

ORTAKLAR VE YARARLANICILARIN EĞİTİM DÜZEYİ

En son tamamladığı eğitim düzeyi -
Ortaklar (n=240)

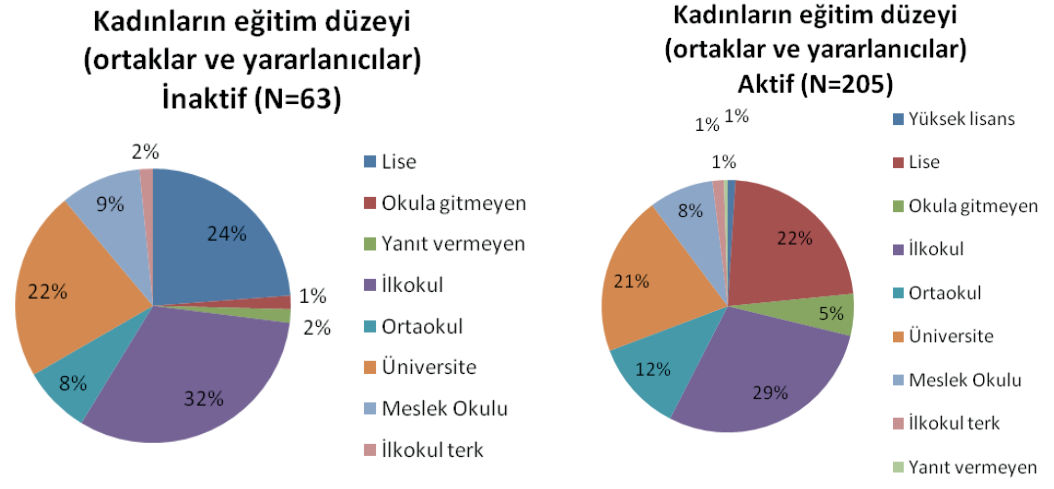

En son tamamladığı eğitim düzeyi -
Yararlanıcı (N=14)

Mikro anlatım sonuçlarına göre, Şekil 18'de de gösterildiği gibi, kadınların eğitim düzeyi ile kadın kooperatifinin durumu (aktif veya inaktif olması) arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Şekil 18

KADIN KOOPERATİFLERİNİN DURUMUNA GÖRE
ORTAK VE YARARLANICILARIN EĞİTİM DÜZEYİ

Kooperatiften elde edilen gelir açısından, ortaklar kooperatiften sadece (ücret, risturn dağıtımı ya da kâr paylaşımı gibi) gelir beklememektedir. Bazı durumlarda, ortaklar veya yararlanıcılar belli bir hizmete (çocuk bakımı gibi) veya belli bir ürüne (zeytinyağı gibi) makul fiyatlarda erişmek istemektedir. Kadın kooperatifinde çalışmamakta, dolayısıyla para kazanmamaktadırlar.

Ortak sayısı ile öngörülen gelirler arasındaki ilişki ise Şekil 19'da gösterilmektedir.³⁰

Şekil 19

ORTAK SAYISIYLA KARŞILAŞTIRMALI ÖNGÖRÜLEN
GELİR (MEVCUT YIL) (AKTİF) (N=58)

	0-5,000TL	5,000-10,000TL	10,000-25,000TL	25,001-50,000TL	50,001-100,000TL	100,001-250,000TL	250,000 TL +
7-14 ortak (n=16)	5	2	5	2	0	0	0
15-24 ortak (n=14)	1	2	2	4	2	2	0
25-34 ortak (n=9)	0	0	1	2	2	1	0
35-49 ortak (n=8)	2	0	1	2	0	0	1
50-74 ortak (n=4)	1	0	0	1	0	0	1
75+ ortak (n=7)	2	0	1	1	1	1	1

30 58 aktif kadın kooperatifi ortak sayısını bildirmiştir, tablo bunları içermektedir.

7-14 ortaklı kadın kooperatifleri büyük oranda en düşük gelir diliminde yer almaktadır. Bunlar arasında 50.000 TL'ye kadar gelir elde edenler de vardır. Ortak sayısı 35'in altında olan kadın kooperatifleri arasında 250.000TL'nin üstünde gelir elde eden bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu tablonun gösterdiği gibi ortak sayısındaki artış otomatik olarak öngörülen gelirden bir artış olacağı anlamına da gelmemektedir. Kimi örneklerde, 35 ila 75 üstü ortağa sahip kooperatifler yılda ancak 0-5.000TL gelir elde ederken, 15-34 ortaklı bazı kooperatifler 100.001-250.000TL'ye kadar gelir elde etmektedir. 7-14 ortaklı kadın kooperatifleri hariç, ortak sayısı ve kooperatifin geliri arasında oldukça esnek bir ilişki bulunmaktadır. Bu da yıllık geliri ortak sayısından daha fazla ve doğrudan etkileyen, sektör, destekleyici programlar gibi başka faktörlerin olduğuna işaret etmektedir.

Ortak sayısı ile kooperatiften bir yılda yararlanan ortalama kadın sayısı arasında tanımlanabilir bir ilişki görülmemektedir (Şekil 20). Çoğu kooperatiften yılda 1-50 kadın yararlanmaktadır ve 0-75 ortakları olduğundan bu rakam da dikkate değerdir.

Şekil 20

KADIN KOOPERATİFLERİNDEN BİR YILDA YARARLANAN KADIN VE ORTAK SAYISI (AKTİF) (N=57)

	BİR YILDA KOOPERATİFLERDEN YARARLANAN KADIN SAYISI				
	1-50	51-100	101-200	201-300	301+
7-14 ortak	10	2	1	0	3
15-24 ortak	8	1	0	2	2
25-34 ortak	6	1	0	2	0
35-49 ortak	5	0	1	0	2
50-74 ortak	3	1	0	0	0
75+ ortak	1	3	1	0	2

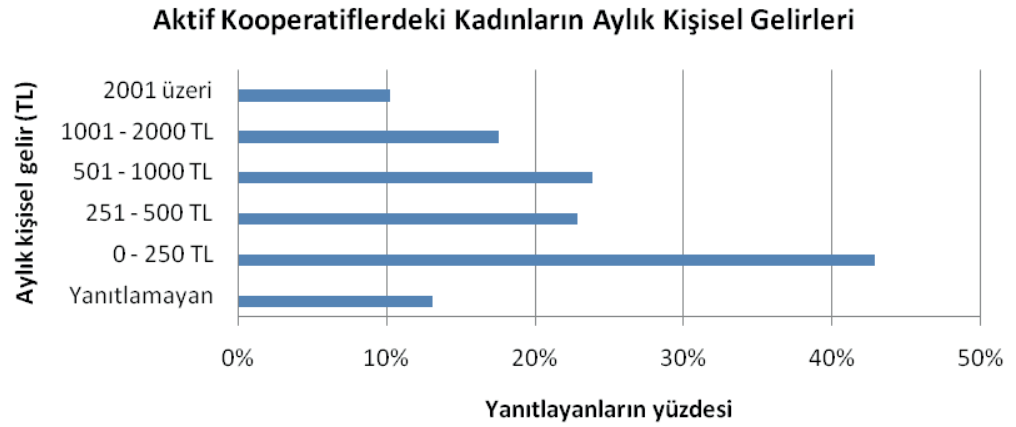
*Not: Aktif kooperatiflerin yalnızca 57'si ortaklarının ve "kooperatiften bir yılda yararlanan kadınların sayısını" bildirmiştir. Yukarıdaki şekil bu kooperatifleri içermektedir.

Mikro-anlatımlar, kadınlar ortak ve yararlanıcıların kooperatiften elde ettiği gelir hakkında bilgi sağlamaktadır (Şekil 21). Bu miktarlar oldukça küçüktür: ortakların %29'u kadın kooperatifinden aylık 0TL ile 250TL, % 21'i aylık 251TL ile 500TL arasında gelir elde etmektedir. Bu gelir oranları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yayınladığı, Türkiye'deki resmi asgari net ücret olan 1,300.00 TL'nin altındadır.³¹

31 Bakınız: <http://www.csqb.gov.tr/csqbPortal/cgm.portal?page=asgari> (Mayıs 2015'de erişildi)

Şekil 21

BİREYSEL ÇALIŞANLARIN (ORTAK VE YARARLANICI)
KADIN KOOPERATİFİNDEN ELDE ETTİĞİ AYLIK GELİR
(AKTİF) (N=205)

Kooperatiften elde edilen bu gelirin, küçük de olsa kadınlar açısından ne ifade ettiğini anlamak için iki önemli faktör dikkate alınmalıdır. Bunlardan ilki, araştırmaya katılan kadınların çoğu için kooperatiften kazandıkları paranın ilk gelirleri olmasıdır. Bu sonuç, Bölüm 4 altında daha detaylı tartışılacaktır. Bununla beraber, bir kadın kooperatifi temsilcisinin aşağıdaki ifadesi kadın kooperatiflerinin önemine dikkat çekmektedir:

“Ekonomik güçlendirme kadınlar için başlıca güvencedir ve kadınların daha iyi hissetmelerinde çok etkilidir. Bir örnek vereyim: bir kadının kocası kooperatife her gelişinde sorun çıkarıyordu. Evini, çocuklarını ihmal ettiğini söylüyordu. Bir gün kooperatife gelmek için hazırlanırken, evde hiç yemek olmadığını söyleyip sorun çıkardı. Kadın masaya biraz para bırakıp, “lokantayı ara ve yemek söyle, sana yemek ısmarlıyorum” dedi. Çocuklar çok memnundu ve koca da sesini çıkarmadı. Güçlendirme böyle bir şey. Kadınlar istediği yere gidebilir ve kendi paralarıyla yemek sipariş edebilir. Birisinden para istemez ya da hangi giysiyi almak isterse alabilir. Kimse bunun neden yapıyorsun diyemez, çünkü kendi parasını kazanıyordu.”

İkinci faktör ise, kadın kooperatifinden elde edilen gelirin hanehalkı geliri içindeki yeridir. Katılımcıların %25’inin aylık hanehalkı geliri 750 ila 1.500TL arasında, %8’inin ise 3.500TL’nin üzerindedir.³² Bu nedenle, kadınların kooperatiften elde ettikleri gelir, hanehalkı gelirinin önemli bir parçasıdır.

³² Katılımcıların çoğu hanehalkı geliri ile ilgili soruyu yanıtlamamıştır. Bunun nedeni - (bilmiyorum seçeneği olmasına rağmen) yanıtı bilmemeleri ya da bu bilgiyi vermek istememeleri - belirsizdir.

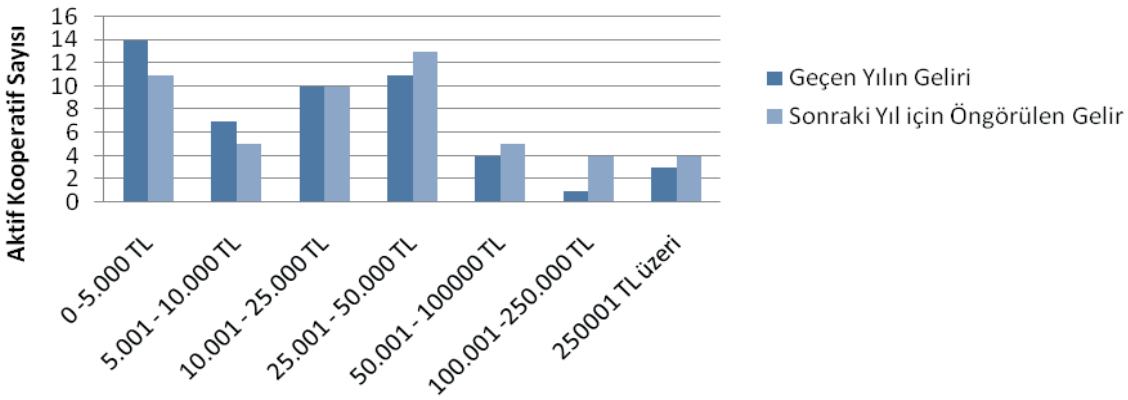
3.5 Kadın Kooperatiflerinin Mali Profili ve Sosyal Güvence Durumu

Araştırmanın sonuçlarına göre kadın kooperatifleri, genelde satışlar üzerinden işleyen, dış sermayeye erişimi az olan küçük kooperatiflerdir. Ayrıca ortaklar işle ilgili süreçlerde ve mali yönetimde zayıf yönleri olduğunu dile getirmektedirler. Bunlara rağmen, kadın kooperatifleri sorumlu işletmeler gibi davranmakta ve temel mali yükümlülüklerini yerine getirmektedirler.

14 kadın kooperatifi 2014 yılı içerisinde 0-5.000TL arasında gelir elde etmiştir (bakınız Şekil 22). Üç kadın kooperatifi 250.000TL veya üzerinde gelir elde etmiştir; bunlardan ikisi tarım kooperatifi, biri ise Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde engelli çocuklara yönelik eğitim merkezi işleten bir kooperatiftir. Gelirleri orta seviyede olan kadın kooperatiflerinin dördü tarımsal kalkınma kooperatifi olup, sekizi erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri vermektedir. Ankete katılan aktif kooperatiflerinin geneli bir önceki yıla göre daha yüksek gelir elde edileceğini öngörmektedirler ve bu da son bir yıl içerisinde büyüdüklerini göstermektedir. Bununla beraber, Şekil 22'nin de gösterdiği gibi, küçük ölçekli kooperatifler daha yüksek gelir öngörmemektedirler. Bu da kadın kooperatiflerinin bir süre faaliyet gösterdikten sonra yıllık gelirlerini artırabildiğine işaret etmektedir. Verilerde tutarlılık sağlamak için, başlangıç aşamasındaki iki kooperatif, bir önceki yıla ilişkin gelir bildiremeyeceklerinden Şekil 22'ye dahil edilmemiştir. Bu kooperatiflerin ikisi de içinde bulunulan yıl için 5.000-10.000TL arası gelir öngörmektedir.

Şekil 22

AKTİF KADIN KOOPERATİFLERİNİN YILLIK GELİRLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI (ÖNCEKİ YIL VE GEÇERLİ OLAN YIL) (N=63)

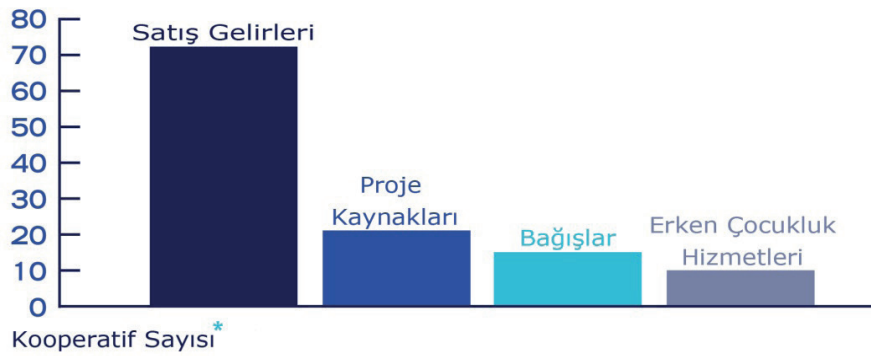

Kadın kooperatiflerinin gelirlerinin çoğu ürün veya hizmetlerin satışından elde edilmektedir (Şekil 23). Bunun arkasından açık bir farkla proje fonları ve bağışlar

gelmekte, bu da kadın kooperatiflerinin kişisel ilişkileri ya da fon programları yoluyla dış kaynaklardan fazla gelir elde etmediğini göstermektedir. Bağışlar çok azdır ve genellikle bireysel bağışlardan oluşmaktadır. Erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri, daha önce de belirtildiği gibi, sadece bazı kooperatifler tarafından sunulan özel hizmetlerdir.

Şekil 23

KADIN KOOPERATİFLERİNİN GELİR KAYNAKLARI (AKTİF VE İNAKTİF)

* Katılımcılardan kendilerine uygun tüm seçenekleri işaretlemeleri istenmiştir.

Ankette kadın kooperatiflerine gelir kaynakları ve bunların toplam gelir içindeki yüzdeleri sorulmuştur. Bu veriler daha sonra kooperatiflerin içinde bulunulan yıl için öngördükleri gelir miktarıyla karşılaştırılmıştır. Amaç, kooperatiflerin gelir miktarları ile gelir kaynakları arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır.

Kooperatiflerin başlıca gelir kaynağını satışlar oluşturmaktadır (Şekil 23), bu Şekil 24'te de görülmektedir. 33 örnekte satışlar, kooperatif gelirlerinin %51-100'ünü oluşturmaktadır. En fazla sayıda kadın kooperatifinin yer aldığı gelir aralığında (0-5.000TL arasında dokuz kooperatif, 10.001-25.000 TL arasında dokuz kooperatif ve 25.001-50.000TL arasında 11 kooperatif), satışlar gelirlerin %50'den fazlasını oluşturmaktadır. İlginç bulgulardan biri, öngörülen geliri 100.000TL'nin üzerinde olan kadın kooperatiflerinin çoğunda satışların, gelirin %50'sinden azını oluşturmasıdır. 100.000-250.000TL ya da 250.000TL'nin üzerinde geliri olan kadın kooperatiflerinin gelir kaynaklarını proje fonları, bağışlar ve erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri oluşturmaktadır. Diğer bir ilginç bulgu da, tüm gelir aralıklarında en az bir kooperatifin gelirlerinin %0-50'sini bağışların oluşturmasıdır.

Bu sonuçlara rağmen, her gelir aralığındaki çoğu kadın kooperatifinin çeşitli mal/hizmetler sağladığı dikkate alınmalıdır. Bu yüzden, kadın kooperatiflerinin gelirleri ile gelir kaynakları arasındaki ilişki üzerine somut çıkarımlarda bulunmak güçtür.

Şekil 24

KADIN KOOPERATİFLERİNİN GELİRLERİ (AKTİF VE İNAKTİF)

KAYNAK	KOOP. GELİRİNE ORANI	KOOPERATİFİN ÖNGÖRÜLEN GELİRİ (MEVCUT YIL İÇİN)						
		0-5000 TL	5,001- 10,000TL	10,001- 25,000 TL	25,001- 50,000 TL	50,000- 100,00 TL	100,000- 250,000 TL	250,000 TL ve üstü
Satışlar	0-50%	2	2	1	0	1	3	3
	51-100%	7	2	8	11	4	1	0
TOPLAM		9	4	9	11	5	4	4
Proje Fonları	0-50%	1	0	0	5	1	3	0
	51-100%	1	0	0	2	0	1	0
TOPLAM		2	0	0	7	1	4	0
Bağışlar	0-50%	2	1	2	2	1	1	1
	51-100%	1	1	0	0	0	0	0
TOPLAM		3	2	2	2	1	1	1
Çocuk bakımı	0-50%	0	0	0	2	0	0	0
	51-100%	0	0	2	0	0	2	0
TOPLAM		0	0	2	2	0	2	0
Diğer Faaliyetler	Çeşitli oranda yüzdeler	11	5	10	13	5	4	4

Diğer gelir kaynakları, turizm, süt ürünleri ve tarımsal ürünler, engelli çocukların eğitimi, ortaklardan katkılar, belgesel yapımı, tanıtım faaliyetleri, ücretler ve ortaklık aidatlarıdır. Şeklin anlaşılır olması için, "diğer faaliyetler" başlığı altındaki gelirlerin yüzdesi ayrıntılandırılmamıştır.

Kadın kooperatiflerine başlangıç sermayelerini nasıl oluşturdukları sorulduğunda aktif kadın kooperatiflerinin (toplam 63) 30'u bu sermayeyi ortaklarından edindiklerini ifade etmektedir. Ayrıntılandırıldığında, 14'ü başlangıç sermayesinin %100'ünü, 16'sı % 10 ve %50 arasında bir miktarını ortaklarından edinmiştir.

Kalan 33 kadın kooperatifi başlangıç sermayelerini diğer kaynaklarla oluşturmuştur. Bu kaynaklardan biri, 11 kadın kooperatifi için ortaklık paylarıdır. Bu, her biri 1-100 TL değerindeki ortaklık paylarının satın alınmasıyla oluşmaktadır. Bunun dışındaki kaynaklar ise hibeler (altı kadın kooperatifinde) ve bireyler ya da kurumlardan alınan bağışlardır (11 kadın kooperatifinde). Bunların yanı sıra, yalnızca bir kadın kooperatifi başlangıç sermayesinin %100'ünü bir bankadan/finans kuruluşundan almıştır. Diğer iki kadın kooperatifi de mikro-finansman yoluyla başlangıç sermayelerini oluşturmuştur (bir tanesi başlangıç sermayesinin %50'sini, diğeri %100'ünü karşılamıştır). Son olarak, iki kooperatif ise diğer kooperatiflerden, birlikten ya da diğer üst örgütlenmelerden kredi almıştır (bir tanesi başlangıç sermayesinin %50'sini, diğeri %90'ını karşılamıştır).

Ortaklık payları kooperatiflerin genelinde sermaye oluşturma yollarından biridir. Fakat kadın kooperatiflerinde bu durum farklıdır. Araştırmaya katılan kadın kooperatiflerinin çoğunda (%78'i) bir ortaklık payının değeri 1-100TL arasındadır. Bir ortaklık payının değeri 2009 yılından önce en düşük 1TL olup, 2009'da yapılan bir mevzuat değişikliği ile en düşük 100TL'ye çıkarılmıştır. SİMURG ve kadın kooperatifleriyle yapılan görüşmelerde de dile getirildiği gibi, bu kadın kooperatiflerini çok fazla etkilemiştir. Bu artışın nedeni ortakların kooperatifin sermaye oluşturmalarını desteklemeleri olsa da, minimum 100TL çoğu kadının mali kapasitelerinin üzerindedir. Dolayısıyla kadınlar kooperatife ortak olmakta, çoğunlukla ortaklık payını nakit olarak ödememekte, bunun yerine gönüllü zaman veya ekipman, yer gibi aynı katkılarda bulunmaktadır. Ya da ortak olmamakta ve "yararlanıcı" denen bir konum edinmektedirler. Bununla beraber, tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin de içinde bulunduğu yapı, tarımsal diğer tür kooperatifler ortaklık payını daha yüksek tutabilmektedir. Buna kooperatifin yönetim kurulu karar vermekte ve zorunlu minimum tutarın (100TL) üzerinde bir rakam belirleyebilmektedir. Sonuç olarak kadın kooperatifleri, mevzuat değişikliğinin hedeflediği gibi ortaklık payı yoluyla sermaye oluşturamamaktadırlar.

Kadın kooperatiflerinin satış gelirleri ayrıntılandırıldığında neyin gelir getirdiğine dair resim ortaya çıkmaktadır. Şekil 25 kadın kooperatiflerine gelir sağlayan ürün ve hizmetleri göstermektedir.

Şekil 25

KADIN KOOPERATİFLERİNİN GELİR GETİRİCİ ÜRÜNLERİ VE HİZMETLERİ (AKTİF VE İNAKTİF)

ÜRÜNLER	Aktif (n=63)	İnaktif (n=38)
Gıda	57%	47%
Elişleri	44%	39%
Diğer	29%	32%
Tarımsal ürünler	25%	3%
Dokuma	19%	29%
Tekstil	14%	8%
Hayvansal ürünler	11%	8%
Hazır Giyim	8%	11%
Sabun	6%	5%
Hediyelik kutular	5%	8%

HİZMETLER	Aktif (n=63)	İnaktif (n=38)
Lokanta/gıda satışı (hizmet)	40%	24%
El işi/hediyelik eşya satışı/dükkanı (hizmet)	40%	34%
Eğitim	29%	8%
Satış ağı (toptan satış)	17%	13%
Organizasyon işleri	16%	5%
Çocuk bakım ve eğitim merkezi/oyun odaları	10%	16%
İkinci el satışları	6%	16%
Pansiyon	3%	5%

Aktif kadın kooperatiflerinin en fazla gelir sağladığı üç ürün ("diğer" kategorisi hariç) gıda, el işleri ve tarımsal ürünlerdir. En fazla gelir getiren üç hizmet ise lokanta/gıda satış yeri, el ürünleri/hediyelik eşya dükkânı ve eğitimidir. İnaktif kadın kooperatiflerinde en fazla gelir getiren üç ürün gıda, el işleri ve dokuma, üç hizmet ise el ürünleri/hediyelik eşya dükkânı ve lokanta/gıda satış yeri, toptan mal alıp satma ve çocuk bakım ve eğitim merkezleridir. Kadın kooperatiflerinin gelir elde ettiği "diğer" ürünler ikinci el ürünleri, kitap ve dergileri, seracılık ürünlerini, ipek ürünlerini, dikiş ürünlerini ve mumları içermektedir. Genel olarak, kadınlar bir ürün veya hizmetin üretimine operasyon aşamalarını veya işin yönetimini çok fazla bilmeden başlamaktadırlar. Genellikle bir fizibilite çalışması yapmamakta, girişimcilikle ilgili bir ya da iki eğitime katılmış olsalar da aslında işi yürütecek becerilere sahip olmamaktadırlar. Sahip oldukları becerilerine dayanarak hareket ettiklerinden, "kadınların geleneksel işleri" arasında sayılabilecek ürün veya hizmetler sağlamaktadırlar.

Aktif kadın kooperatiflerinden 45'i önceki yılın kârı hakkında bilgi vermektedir; bunların çoğunluğu (25) önceki yıl 0 ila 249TL arasında kâr elde etmiştir. Bununla beraber kadın kooperatifleri anasözleşmeleri gereği ortaklarına kâr payı dağıtımını yapmamaktadırlar. Çoğu kâr amaçlı değildir, yani ortakları arasında kâr payı dağıtmayı hedeflememekte, elde edilen kârı kooperatife ve toplumun ihtiyaçlarına yatırmaktadırlar. Kadın kooperatifleri ayrıca ortaklarına risturn (ortaklarla yapılan işlemde doğan gelir-gider farkının ortaklara iadesi) dağıtımını da yapmamaktadırlar. Ankette katılımcılara kooperatiflerindeki kâr dağıtımını sorulmuş ve farklı bir resim ortaya koyan yanıtlar alınmıştır. Örneğin, 63 aktif kadın kooperatifinin dokuzu ortakları arasında kâr dağıtımını yapıldığını belirtmektedir. Bunların beşi tarımsal kalkınma kooperatifi olup, ortakları işletme kadın kooperatiflerinden farklı ticari ilişkilere sahiptirler. Ve anasözleşmeleri gereği ortaklarına %70 risturn dağıtmaktadırlar. Kalan dördü ise işletme kooperatifidir. Katılımcılar ortaklarına kâr payı dağıtıldığını belirtmiş olsa da, bu yasal olarak mümkün değildir. Bunun ortaklarına yapılan maaş, ücret vb. ödemelerle kâr payı dağıtımını karıştırmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kadın kooperatiflerinin kâr payı dağıtmamalarının nedeni sorulduğunda, 54 kadın kooperatifinin 27'si anasözleşmeleri gereği kâr amacı gütmediklerini, 16'sı kârı kooperatife geri yatırdıklarını ve 11'i ise hiç kâr elde etmediklerini belirtmektedir. Kâr ile ilişkileri dikkate alındığında, bu yanıtları da kâr algılarının farklı olmasından ve kooperatifteki önceliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Anket verilerine göre 63 aktif kadın kooperatifinin 19'unun mevcut bir kredisi ya da borcu bulunmaktadır. Kadın kooperatiflerinin ikisi bu borcu banka ya da bir finans kuruluşundan, beşi Bakanlıklardan ya da kamu kurumlarından ve biri bir STK'dan almıştır. Kadın kooperatiflerinin hiç biri aile üyelerinden ya da mikro-finans kurumlarından borç almamıştır. Borcu bulunan 19 kadın kooperatifinin 11'i işletme kooperatifi, 8'i tarımsal kalkınma kooperatifidir. 7 kadın kooperatifi aldıkları borcu ne için kullandıkları hakkında bilgi vermiştir; ikisi vergi ve biri kira ödemiş, biri hammadde satın almış, biri üst birliğe üye olmuş, ikisi ise kira, işletme ve idari giderler, ekipman satın alma gibi farklı giderleri karşılamıştır.

Kadın kooperatifleri vergiler ve harçlar açısından, daha önce de belirtildiği gibi, aynı zamanda sosyal amaçlı faaliyetler yürüten ekonomik işletmeler olmanın güçlüklerini yaşamaktadırlar. Simurg Ulusal Kadın Kooperatifleri Birliği'den alınan bilgilerle oluşturulan Şekil 26, kadın kooperatiflerinin ödediği vergiler ve harçları yıllık olarak göstermektedir. Araştırmaya göre, aktif kadın kooperatiflerinin %98'i kurumlar vergisi, % 73'ü gelir vergisi ödemektedir.

HARÇ/VERGİ	MİKTAR	
Kurumlar vergisi	Kârın %22'si	Yıllık
Gelir vergisi	Kişilerin kooperatiften elde ettiği gelirin % 15-20	Yıllık
KDV	Faturaların %8-18	Aylık ya da 3 aylık dönemler
Kira vergisi	Kiranın %20'si	Aylık
Sigortalı çalışanlar	Brüt maaşın %30'u	Aylık
Ticaret Odası yıllık aidatı	~250 TL	Yıllık
Genel Kurul harçları	~2000 TL	Yıllık

Burada iki noktanın önemli olduğu düşünülmektedir: birincisi, kadın kooperatiflerinin çoğu vergi ödemeyen çok büyük bir yük olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber bunları ödemektedirler. İkincisi, kadın kooperatifleri, kâr amacı güden diğer tür işletmelerle (yatırımcılara ait şirketler) aynı oranda kurumlar vergisi ödemektedirler. Bir ortağın aşağıdaki alıntıda dile getirdiği gibi:

"Vergi, noter masrafları, muhasebe ve diğer giderler çok yüksekti, hala öyle. Sigorta primleri çok yüksek olduğu için ortaklarımızı sigortalayamadık. Kayıtsız iş yapmamaya çok özen gösterdik, fakat bu da giderlerimizi çok artırdı ve sonunda hiç para kazanmadığımız bir noktaya geldik."

Mikro-anlatım verilerinin açıkça gösterdiği gibi, kadınların çoğu kooperatifte sigortalı değildir (Şekil 27). Ortakları yönetim kurulu üyesi ve ortak olarak ayrı ayrı dikkate alırsak, ortakların sadece %11'i ve sadece bir yönetim kurulu üyesi kooperatifte sigortalı olduğunu belirtmektedir. Kooperatifte sigortalı olan 16 mikro-anlatım katılımcısından biri hariç tümü kooperatifte çalışmaktadır. Bu kadınların kooperatifteki ortaklık süreleri farklıdır. Ortakların ve yararlanıcıların çoğu kocası ya da babasının sosyal güvencesinden yararlanmaktadır (ortakların %42'si, yönetim kurulu üyelerinin %40'ı, yararlanıcıların %60'ı); kendi işi, diğer işler ya da emeklilikten dolayı sosyal güvence sahibi olan ortaklar ise yaklaşık %11'dir.

Şekil 27

SOSYAL GÜVENCE KAYNAĞI (AKTİF)

SOSYAL GÜVENCE KAYNAĞI	ORTAKLIK DURUMU			
	Ortak (n=123)	Yönetim Kurulu üyesi (n=63)	Yararlanıcı (n=10)	Hiç biri (n=9)
Yok	11%	8%	10%	0%
Kooperatif	11%	2%	0%	11%
Kendi işi	11%	10%	0%	56%
Başka bir iş	10%	11%	0%	22%
Kendi sigortasını ödüyor	2%	3%	0%	0%
Kocasının ya da babasının	42%	40%	60%	0%
Emekli	11%	27%	30%	11%
Yeşil Kart	2%	0%	0%	0%

Ankete göre, kadın kooperatiflerinin %40'ı son 12 ay içerisinde sosyal sigorta primi ödemiştir (Şekil 28).

Çocuk bakım hizmeti veren aktif kadın kooperatiflerinin biri hariç tümü son 12 ay içerisinde sosyal sigorta primi ödemiştir. Buna karşılık tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin % 44'ü ve çocuk bakım hizmeti vermeyen aktif işletme kadın kooperatiflerinin %30'u sigorta primi ödemiştir. Bu yüzdeler, mikro-anlatım verilerine göre aktif kadın kooperatifinde sigortalı olduğunu belirten kadınların sayısına göre oldukça yüksektir. Sosyal güvence sağlayan kadın kooperatifi sayısı ile kadın kooperatifinde sigortalı olduğunu belirten kadınların sayısı arasında bir tutarsızlık söz konusudur. Ankette kadın kooperatiflerine kadınlara sosyal güvence sağlayıp sağlamadıkları doğrudan sorulmamıştır. Bu nedenle mevcut verilerden ancak bu yüzdeler çıkarılabilmektedir.

Şekil 28

**İNSAN KAYNAĞI İLE İLGİLİ GÜÇLÜKLER:
SOSYAL GÜVENCENİN OLMAMASI (AKTİF) (N=63)**

KOOPERATİF TÜRÜ	Son 12 ayda sosyal güvenlik primi ödeyen kooperatif sayısı	Son 12 ayda sosyal güvenlik primi ödeyen kooperatiflerin oranı
Tarımsal kalkınma (n=18)	8	44%
İşletme: Çocuk bakım hizmeti vermeyen (n=34)	10	30%
İşletme: Çocuk bakım hizmeti veren (n=8)	7	88%
Küçük sanatlar (n=1)	0	0%
Tüketim (n=1)	0	0%
Üretim (n=1)	0	0%
Tüm aktif kadın kooperatifleri	25	40%

Ankette kadın kooperatiflerine karşılaştıkları güçlüklerle ilgili yöneltilen seçenekler arasında "sosyal güvencenin olmaması" da bulunmaktadır. Tüm kadın kooperatiflerinin 30'u (yaklaşık %48) sosyal güvencenin olmamasını bir güçlük olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, kadın kooperatiflerinden karşılaştıkları güçlüğü derecelendirmeleri istenmiştir. Aşağıdaki Şekil 29, sosyal güvence eksikliğini bir güçlük olarak tanımlayan kadın kooperatiflerinin türlerine göre dağılımını ve bunu en önemli üç güçlük arasında derecelendiren kadın kooperatiflerinin sayısını göstermektedir.

Şekil 29 sosyal güvence eksikliğini bir güçlük olarak tanımlayan kadın kooperatiflerinin çoğunun bunu karşılaştıkları en önemli üç güçlük arasındaderecelendirdiğini göstermektedir. Bu durum tarımsal kadın kooperatiflerinde farklıdır. Sekiz tarımsal kadın kooperatifi, sosyal güvencenin olmamasını bir güçlük olarak tanımlamakla birlikte sadece üçü bunun en önemli üç güçlük arasında olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra çocuk bakım hizmeti veren kadın kooperatiflerinin biri hariç tümü son bir yıl içinde sosyal güvenlik primi ödemiştir ve yarısı sosyal güvence eksikliğini kooperatifleri açısından bir güçlük olduğuna inanmaktadır. Benzer şekilde, işletme kadın kooperatiflerinin yarısına yakını sosyal güvence eksikliğini bir güçlük olarak tanımlamaktadır.

Şekil 29

SOSYAL GÜVENCE EKSİKLİĞİNİ BİR GÜÇLÜK OLARAK TANIMLAYAN KADIN KOOPERATİFLERİNİN SAYISI (TÜRE GÖRE) (N=63)

Kooperatif Türü	Sosyal Güvencenin Olmaması bir Güçlük mü?: EVET yanıtı veren kooperatif sayısı	Sosyal Güvencenin Olmaması ne derecede bir güçlük?: 1-3 arasında derecelendiren kooperatif sayısı
Tarımsal kalkınma (n=18)	8	3
İşletme: Çocuk bakım hizmeti vermeyen (n=34)	15	14
İşletme: Çocuk bakım hizmeti veren (n=8)	4	3
Küçük sanatlar (n=1)	1	1
Tüketim (n=1)	1	1
Üretim (n=1)	1	1

Anket sonuçlarına göre çoğu kadın kooperatifi, Ticaret Odası aidatını ödemektedir. Az sayıda kadın kooperatifi araç ya da emlak vergisi ödemektedir. Bu da çoğunun aracının ya da gayrimenkulunun olmadığını göstermektedir. Araç ya da emlak sahibi olanların tümü bu vergileri ödemektedirler.

Kadın kooperatiflerinin çoğu kooperatiflerindeki mali konulara hakim olduklarını hissetmektedirler. Çoğu mali kayıtlarını hesap defteri veya bilgisayar programında tutmaktadır. Mali kayıtları nerede tuttukları sorusuna yanıt veren 61 kadın kooperatifinden 29'u (%47,5) bilgisayar programı; 26'sı (%41,3) hesap defteri, ikisi (%3) kasa defteri ve dördü (%6) herhangi bir defter kullanmaktadır. Kooperatifin mali kayıtlarının durumu sorulduğunda, %66'sı düzgün kayıt tuttuklarını, %21'i kayıt tuttuklarını ama yeterince iyi olmadıklarını belirtmiştir.

3.6 Kadın Kooperatiflerinde Paydaşlar

3.6.1 İç Paydaşlar

Kadın kooperatiflerinin iç paydaşları, kurucular, ortaklar, çalışanlar ve yönetim kurulunu kapsamaktadır. Kadın kooperatifleri, diğer kooperatif türleri ve kuruluşlar gibi çeşitli rol ve sorumluluklar üzerinden faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında

yönetim kurulu, çalışanlar, ortaklar ve yararlanıcıların rol ve sorumlulukları da vardır ve bu pozisyonlardaki insanlar sıklıkla birden çok sorumluluk taşımaktadırlar. Bu, tüm kooperatiflerde ortak bir durumdur.

Kadın kooperatifi ortakları birçok sorumluluğa sahiptir: Yönetim kurulunda yer alıyorsa yönetim, ücretli veya ücretsiz insan kaynağı ve oy hakkı olan bir aktör konumundadırlar. Toplantılarda ve Genel Kurul'daki temsil, ortakların kooperatifteki karar alma ve işleyişe katılım oranının göstergesidir. Yanıtlara göre, kooperatiflerin %48'i, ortakların %80-100'ünün Genel Kurul'a katıldığını belirtmiştir.³³ Genel Kurula ortak katılımı yasal olarak zorunlu olmakla beraber, bu oranlar ortakların kooperatife gerçekten bağlı olduklarını göstermektedir.

Ankete verilen yanıtlar Türkiye'de kadınların kooperatiflerine olan bağlılığının ve katılımının güçlü olduğuna işaret etmektedir (Şekil 30). Kadın kooperatifleri, yönetim kurulunu oluşturan ortaklar tarafından yönetilmektedir. Ankete katılan aktif kooperatiflerin %78'inde yönetim kurulu üç ortaktan oluşmakta ve %75'inin yönetim kurulu üyeleri düzenli olarak değişmektedir. Aktif kadın kooperatiflerinin %95'inde yönetim kurulu düzenli olarak toplanmakta ve bu toplantılar kayıt altına alınmaktadır. Anket sonuçlarına göre, yönetim kurulu toplantılarının gündemi sıklık sırasına göre gelişmeler, problemleri çözmeye yönelik olanaklar, mali rapor ve acil konulardan oluşmaktadır. %97'sinde yönetim kurulu kooperatifte aktif şekilde çalışmakta; sırasıyla yönetim (%92), genel yönetim (83), mali yönetim (%67), yasal prosedürler (%67), günlük işleyiş (%67), liderlik rolleri (%54) ve stratejik planlama (%54) alanlarında görev almaktadırlar. Yönetim kurulu ayrıca kooperatifin faaliyetleri ve mali durumuna ilişkin yıllık raporlamadan sorumludur. %84'ü yazılı yıllık rapor hazırlamaktadır. Bu raporlar çoğunlukla ortaklar ve yönetim kurulu ile paylaşılmakta, nadiren kamuoyuna açık olmakta veya donörler, bakanlıklar veya yerel kurumlarla paylaşılmaktadır.

İnsan kaynakları, çalışan ortaklardan ve bazı ücretli çalışanlardan oluşmaktadır. Kimi ortaklar kooperatifte çalışarak gelir elde etmektedirler. Kadın kooperatiflerinin %32'si ortakları dışındaki kadınları da istihdam etmektedir. Bazı durumlarda ortak olmayan kişiler, kooperatifin işleyişi için gereken becerilerinden dolayı işe alınmaktadır; buna erken çocuk öğretmenleri ve öğrenme merkezlerinde bakım hizmeti veren kişiler örnek verilebilir.

---

33 Diğer, özellikle sanayileşmiş ülkelerde kooperatiflere katılım oranları genelde düşüktür ve düşmeye devam etmektedir. Bu da kooperatiflerdeki temsil açısından endişe vericidir. Katılım oranlarına ilişkin sınırlı veri bulunmaktadır. Dünyanın en güçlü kooperatifleri arasında yer alan Kanada Kredi Kooperatiflerinde, ortakların kooperatife %2.5 ile %5 arasında katılım göstermesi "yüksek" olarak değerlendirilmektedir (Theriault et al, 2008).

Şekil 30

KADIN KOOPERATİFLERİNDE YÖNETİM KURULUNUN FAALİYETLERİ (AKTİF) (N=63)

Yönetim Kurulu Üyeliği	Aktif kadın kooperatifleri içinde yüzdesi
Yönetimde üç ortak	78%
Yönetimde beş ortak	14%
Yönetimde yedi ortak	8%

Yönetimin Özellikleri	
Yönetim kurulu üyeleri düzenli olarak değişir	75%
Yönetim kurulu düzenli toplanır	95%
Yönetim Kurulu üyeleri kooperatifte aktiftir	97%

Yönetim Kurulu toplantılarının amacı	
Yönetim kurulu düzenli bilgilendirme için toplanır	89%
Yönetim kurulu mali bilgilendirme için toplanır	65%
Yönetim kurulu sorunları tartışmak için toplanır	73%
Yönetim kurulu acil durumlarla baş etmek için toplanır	43%

Yönetim kurulunun aktif olduğu konular	
Yönetişim	92%
Genel yönetim	83%
Mali yönetim	67%
Günlük işleyiş	67%
Yasal prosedürler	67%
Liderlik	54%
Stratejik planlama, takip ve izleme	54%
Saha çalışmaları	44%
Eğitimler	37%

3.6.2 Dış Paydaşlar

Dış paydaşlar, kooperatifin ilişkide olduğu ve kooperatifin başarısı ve başarısızlığı üzerine etkisi bulunan kurumsal paydaşlardır. Dış paydaşların başında kadın kooperatifleri ile ilgili kamu kurumları (GTB, GTHB ve ASPB) gelmektedir. Bu bölümde daha önce de değinildiği gibi, Türkiye’de kadın kooperatifleri GTB’na bağlı olarak kurulmakta ve işletilmektedir. Yalnızca tarımsal kalkınma kooperatifleri GTHB’na bağlı kurulmakta ve işletilmektedir. Kadın kooperatiflerinin önemli bir başka yönetsel paydaşı belediyelerdir. Bunlar 6. bölümde anlatılacağı gibi kadın kooperatiflerinin başarısını desteklemede temel bir rol oynamaktadırlar.

Anket sonuçlarına göre, kadın kooperatifleri için önem taşıyan diğer dış paydaşlar arasında Ulusal Kadın Kooperatifleri Birliği (SIMURG), Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı (KIA)³⁴, STK’lar, diğer kadın kooperatifleri, GT İl Müdürlükleri, Ticaret Odaları ve GTH İl Müdürlükleri bulunmaktadır (Şekil 31).

Şekil 31

KADIN KOOPERATİFLERİNİN İŞBİRLİĞİ YAPTIĞI DIŞ PAYDAŞLAR (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)

Paydaş	Aktif (63)	İnaktif(38)
Ulusal Kooperatifler Birliği (SIMURG) Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı (KIA)	50.8%	28.9%
STK’lar	47.2%	39.5%
Diğer Kadın Kooperatifleri	39.7%	26.3%
GTH İl/İlçe Müdürlükleri ³⁵	38.1%	15.8%
Ticaret Odası	33.3%	15.8%
GT İl/İlçe Müdürlükleri	25.4%	18.4%

Anket sonuçlarına göre, aktif kadın kooperatifleri diğer kurumlarla en fazla eğitim, deneyim paylaşımı ve teknik destek alanlarında işbirliği yapmaktadır (Şekil 32). İnaktif kadın kooperatifleri ise diğer kurumlarla deneyim paylaşımı, eğitim ve ağ oluşturma konularında işbirliği yapmıştır.³⁵

³⁴ Bu kuruluşlarla ilgili ayrıntılı bilgi 6. bölümde yer almaktadır.

³⁵ Tarımsal Kalkınma Kadın Kooperatifleri için geçerlidir.

Şekil 32

KADIN KOOPERATİFLERİ HANGİ ALANLARDA İŞBİRLİĞİ YAPAR? (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)

Faaliyet	Aktif (63)	İnaktif (38)
Eğitim	65.1%	44.7%
Deneyim Paylaşımı	61.9%	52.6%
Teknik Destek (verme ya da alma)	55.6%	18.4%
Ağ oluşturma	50.8%	28.9%
Ticaret	33.3%	7.9%
Kaynak Paylaşımı	17.5%	13.2%

Şekil 33, kadın kooperatiflerinin dış kuruluşlarla işbirliği içinde ne tür faaliyetler yürüttüğünü göstermektedir. Anket sonuçlarına göre, kadın kooperatifleri, STK'lar ve SİMURG'dan en fazla eğitim konusunda destek almaktadır. Ayrıca GTH İl/İlçe Müdürlükleri, GT İl/İlçe Müdürlükleri, Ticaret Odası gibi diğer kuruluşlar da kadın kooperatiflerine eğitim desteği sağlamaktadır. Anket sonuçları kadın kooperatiflerinin diğer kuruluşlarla çok sınırlı miktarda ticaret, kaynak paylaşımı ve ağ oluşturma faaliyetleri yürüttüğünü göstermektedir. Bu da, kooperatifleri kadınlara yönelik faaliyetlerinde diğer kuruluşlarla işbirliği yapmadığı, ve bu nedenle izole olduklarına işaret etmektedir. Bu izolasyona rağmen, kadın kooperatifleri deneyim paylaşımını daha çok STK'larla, SİMURG'la ve diğer kadın kooperatifleri ile yapmaktadır. Ayrıca SİMURG, STK'lar, GTH Müdürlüklerinden de teknik destek almaktadır.

3.7 Kadın Kooperatiflerinin Karşılaştığı Güçlükler: Neden Kapanıyorlar?

Türkiye'de kadın kooperatifleri çeşitli iç ve dış güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu bölümde aşağıda özetlenen bu güçlükler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

Bu güçlükler, çoğu kadın kooperatifinin karşılaştığı güçlüklerdir. Bu durumda neden bazıları kapanırken, bazıları hala faaliyet halindedir? Araştırma buna neden olan çeşitli sebepleri ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, kadın kooperatiflerinin "bir sefere mahsus bir hata nedeniyle" kapanmasıdır. Örneğin kadın kooperatifi muhasebecisi tarafından dolandırılmakta ve ortaklar da kendi başlarına devam etmeye karar vermektedirler. İkinci olarak, tükenmişlik nedeniyle kapanmaktadır: her işi yapan lider ya da çekirdek grup, bir yandan ortaklarda, çalışanlarda, yönetimde, toplumda ve kurumlarda farkındalık yaratmaya çalışırken, iş yükü nedeniyle tükenmektedirler. Üçüncüsü ise, bazı kadın kooperatiflerinin hızlarını ve enerjilerini kaybetmeleri, tekrar kendilerini harekete geçirecek bir güç bulamamalarıdır. Bir kurucudan yapılan aşağıdaki alıntı bu durumu genel olarak ifade etmektedir:

Şekil 33

KADIN KOOPERATİFLERİNİN DIŞ KURULUŞLARLA YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER (AKTİF) (N=63)

Kuruluş	Eğitim	Ağ oluşturma	Kaynak paylaşımı	Ticaret	Teknik destek	Deneyim paylaşımı
Diğer kadın kooperatifleri	32%	17%	9%	11%	25%	22%
SIMURG/KIA	51%	23%	14%	12%	33%	29%
STK'lar	45%	22%	14%	12%	33%	25%
GTHB İl/ilçe Müdürlükleri ¹	33%	12%	5%	8%	28%	13%
GTHB İl/ilçe Müdürlükleri	23%	12%	7%	4%	19%	11%
Ticaret Odaları	33%	15%	7%	8%	25%	15%

"Ortaklarımız kooperatifle ilgili umutlarını kaybetti ve günlük işlerle bireysel olarak para kazanmaya başladılar. Bu işe istekle başladım ve işler hale getirmek için çok uğraşım. Yorgunum, eğer kendi işimi yapıyor olsaydım çok ilerlemiş olurum. Çabalarımı, yorgunluğumu ve parayı düşününce kendimi kötü hissediyorum."

Kadın kooperatifleri, fonların/gelirlerin azlığı nedeniyle de kapanmaktadır. Kadın kooperatiflerine yönelik özel fon olanakları yetersizdir. Bu fonlara nasıl erişileceği konusunda bilgileri yetersizdir. Bazen de seçtikleri ürün veya hizmetlerde başarılı olamamışlardır.

Son olarak, kadın kooperatifleri örgütlenme ve iş yapma becerilerinin eksikliği nedeniyle kapanmaktadır. Bazen çok hızlı faaliyete geçmekte, kooperatifi kurmadan önce, iyi bir kooperatifi bir arada tutan örgütlülük üzerine çalışmamaktadırlar. Örneğin ortaklar arasında güven oluşturma, değerleri ve amaçları tam olarak yansıtan politikaları ve ana sözleşmeyi oluşturma, kooperatifi bir yatırımcı gibi değil ortaklık temelinde yönetmeyi anlama, bir kadın kooperatifinin ne yapmaya çalıştığını anlayan ortaklardan oluşan bir yönetim kurulu yaratma gibi. Ayrıca kadın kooperatiflerinde yönetim kurulları ve ortaklar kooperatifin ekonomik faaliyetlerini destekleyecek iş becerilerine de sahip değildirler.

3.7.1 Dış Güçlükler

3.7.1.1 Mali Güçlükler

Kadın kooperatiflerin karşılaştığı en büyük zorluklar mali niteliktedir. Kadın kooperatifleri ile yapılan görüşmelerde bu durum 24 kez dile getirilmiştir. Bu zorluklar arasında, bu raporda daha önce de belirtilen ortaklık payları veya kredi,

hibe ve diğer finans olanakları yoluyla sermaye oluşturmada yaşadıkları güçlüklerde bulunmaktadır. Bir kadın kooperatifi ortağının belirttiği gibi:

“Her zaman mali sorunlarımız oldu. Çünkü ortaklar kazançlarından herhangi bir yüzde ayırmadı veya gerekli ödemeleri yapmadılar.”

Anket sonuçları 63 aktif kadın kooperatifinin 44'ünün (%70) ve inaktif kadın kooperatiflerinin 28'inin bütçe yönetimini bir güçlük olarak tanımladığını göstermektedir. Ayrıca, 63 aktif kadın kooperatiflerinin 51'i (%81) kredi ve hibelere erişimi bir güçlük olarak nitelendirmektedir. Bu rakam, inaktif kadın kooperatiflerinde 32'dir. Şekil 34 kadın kooperatiflerinin karşılaştığı mali güçlükleri göstermektedir.

Şekil 34

KADIN KOOPERATİFLERİNİN KARŞILAŞTIĞI MALİ GÜÇLÜKLER (AKTİF VE İNAKTİF)

Tanımlanan güçlük	Aktif kooperatif sayısı	İnaktif kooperatif sayısı
Vergi ödemeleri	48	33
Diğer zorunlu gider ödemeleri	43	29
Kira ödemeleri	40	19
İşletme/genel gider ödemeleri	40	28
Ücret ödemeleri	39	14
Ekonomik girişimle ilgili giderler	36	22

Varol'un yaptığı bir çalışmaya (2013) göre, kadınlar kooperatif yönetimi ve ortaklığından doğan yasal zorunluluklar ve giderler nedeniyle güçlükler yaşamaktadırlar. Şu anda yürürlükteki 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu genel bir kanun olup, tüm ortakların ortaklık payı ödemesini şart koşturmaktadır. 2009'da ortaklık paylarının 100TL'ye çıkarılması, yoksul ortakların kaybedilmesine, yani yoksul ortakların katılımının azalmasına neden olmuştur.

Kadın kooperatifleri yerel kuruluşlar olduklarından, daha büyük pazarlara erişmekte de güçlük yaşamaktadırlar. Bu da gelirlerin ve kârın azalmasına ve borçlanmalarına neden olmakta, borçlarının üstesinden gelemediklerinden kapanabilmektedirler. Mali güçlükler sadece mallarını ya da hizmetlerini satacak pazar bulamamaları ya da işletme bilgisi eksikliği ile ilgili değildir. Yaşadıkları mali güçlükler, bu raporda anlatılan yasal kısıtlamaları ve ödenmesi gereken zorunlu giderleri de içermektedir. Aktif bir kadın kooperatifi ortağının dile getirdiği gibi:

“Fon bulmakta güçlük çekiyoruz. Kar amacı gütmeyen kooperatiflerin desteklenmeye ihtiyacı var. Belediye kanunları değiştirmeli. Beş yıllık vergi muafiyetinden de yararlanmamız gerektiğini düşünüyorum. Çok fazla vergi ödüyoruz. Bu hiç adil değil. Stopajın miktarı azaltılmalı, uygun bir dilim bulunmalı. Taksitlendirme yapamıyoruz. Üç ay ödemezsek dördüncü ay istihkak alamıyoruz. Kollanmamız, desteklenmemiz gerek. Ayda 6.000 TL'ye yakın SGK ödemesi yapıyoruz.”

Şekil 35, kadın kooperatiflerinin kuruluş aşamasındaki masraflarını göstermektedir. Tek tek bakıldığında tüm bu masraflar büyük bir yük gibi gözükmemektedir, fakat kadın kooperatifi kuracak bir kadın grubu için karşılanması güçtür. Toplam 3.415TL, kooperatiflerini hayata geçirmeyi isteyen kadınlar için engelleyici bir unsur olmaktadır.

Şekil 35

KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ AŞAMASINDAKİ MASRAFLARI

Masraflar	Miktar (TL)
Noter harcı (tüzüğün onaylanması)	1.300
İmza beyannamesi için noter harcı	230
Noter harcı (defter onayı)	160
İmza sirküleri için noter harcı	250
Ticari kayıt harcı (Vergi dairesine)	530
İlan harcı (resmi gazetede)	350
Ticaret Odası- kayıt harcı	400
Karar defteri, kaşe, fatura vs. masrafı	185
Ticaret Odası – Resmi gazete masrafı	10
Toplam	3.415

3.7.1.2 Kadın Kooperatiflerinin Yeterince Anlaşılabilmesi

Yapılan görüşmelere göre, kadın kooperatiflerine ilişkin farkındalık kişiden kişiye büyük oranda değişmektedir. Bazı yetkililer kadın kooperatiflerini, motivasyonlarını, mücadelelerini, amaçlarını ve yaşadıkları güçlükleri derinden anlamaktadır. Bir belediye temsilcisinin söylediği gibi:

“Kadınların girişimci olarak iş hayatında daha fazla yer almalarını, eğitim eksikliklerini gidermeyi, ekonomiye dahil olmalarını amaçlayan sosyal hedeflerine ulaşmalarında tamamlayıcı olmaktayız. Kadın kooperatifleri için açık olan fon ve destek programlarına başvuru yapmalarını destekleyerek, hibe almalarını sağlıyoruz. Böylece kadın kooperatiflerinin farkındalığını artırmaya çalışıyoruz.”

Diğer yandan, paydaş görüşmelerine göre, bazı kurum ve kişilerin kadın kooperatifleri hakkındaki bilgisi çok kısıtlıdır. Kadın kooperatifi temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, paydaşların ve toplumun kadın kooperatiflerini yeterince bilmediği 21 kez dile getirilmiştir. Bu paydaşlar arasında merkezi hükümet, yerel yönetimler, STK'lar ve hatta toplum da yer almaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre, yönetimlerin bir kadın kooperatifinin ne demek olduğunu yeterince bilmemeleri önem taşımaktadır. Bir ortağın ifadesiyle,

“Yerel yönetimler bizi özel bir şirket gibi görüyor ve desteklemiyorlar. Gördüğümüz kadarıyla, bir STK olsaydık bizi desteklerlerdi. Kurucu ortakları ayrıca bir STK da kurdular. Mesela, bir STK olarak talep ettiğimizde Valilik bize hamur yoğurma makinesi verdi. Bu makineyi kooperatifte kullanıyoruz.”

Katılımcılar ayrıca yerel toplum ve kamuoyuna, kadınların eşlerine de değinmiştir. Bunların kadın kooperatifini yeterince anlamaları ortakların yaşamındaki kişisel etkiler açısından önemlidir. Bir kurucunun belirttiği gibi,

“Kadınlar ortaklık sözleşmesi imzalamaktan endişeleniyorlardı. Bazılarının kocasından izin alması gerekiyordu, bazıları ise yasal bir borçtan korktukları için ortak olmaktan vazgeçtiler.”

Katılımcılar arasından yedi ortak eşlerinden kooperatifte harcanan vakit veya yatırılan para ile ilgili baskı gördüklerini belirtmiştir.

3.7.2 İç Güçlükler

İç güçlükler, kadın kooperatifi içinde ortaya çıkan güçlüklerdir. Bunlar, kadın kooperatifleri ve ortakları tarafından kontrol edilebilir veya değiştirilebilir niteliktedir. Görüşme katılımcılarından birine göre, bunlar kadın kooperatiflerinin çoğunluğunun deneymediği güçlüklerdir:

“Karşılaştığımız problemler bize özel değil, kooperatiflerin çoğu için geçerli. Kooperatiflerin çoğunun bu sorunlarla yüzleştiğini biliyoruz.”

3.7.2.1. Kadın Kooperatifi Anlayışında ve Örgütlenme Becerilerindeki Eksiklikler

Kadın kooperatifleri karar alıcılar, toplum ve kadınların eşleri tarafından yeterince anlaşılmadığı gibi, ortakların ve yararlanıcıların birçoğu da kadın kooperatifinin

iç işleyişini veya çok amaçlı (ekonomik ve sosyal) doğasını tam olarak kavrayamayabilmektedirler.

Ortaklar, kurucular, başkanlar, yöneticiler ve yönetim kurulu başkanlarının bazıları örgütlenme becerilerinin eksik olduğunu belirtmektedir. Örgütlenme becerileri kadın kooperatiflerindeki kadınları bir arada tutan beceri ve bilgileri tanımlayan genel bir terimdir. Bu terim bunlarla sınırlı olmamakla beraber kadınların katılımını desteklemeyi, kooperatif kurucuları ve ortaklarının ortak liderlik becerilerini geliştirmeyi, güven oluşturmayı, kooperatif politikalarını geliştirmeyi, iyi yönetim süreçleri oluşturmayı, ortak katılımı, ortak karar almayı, kooperatifin seçilmiş temsilciler yoluyla yönetimini, yönetim kurulu ile veya yönetim kurulu içinde çalışmayı ve/veya farkındalık oluşturmayı içermektedir. Bir kurucudan yapılan aşağıdaki alıntı bir kadın kooperatifinde örgütlenme becerilerinin eksikliği hakkında bilgi vermektedir:

“Nasıl başlayacağımızı ve bir kooperatifi nasıl işleteceğimizi ve kooperatif vizyonunu bilmeden başladık. Başlangıçta iyiydi, her şey yolundaydı. Fakat daha sonra ortaklar bencilleşti, kooperatifi sosyal bir kooperatiften çok bir iş olarak düşünmeye başladılar. Ve bu önemli bir sorundu.”

Ayrıca kadın kooperatiflerinin sosyal ve ekonomik yönlerini dengelemek zor olabilmektedir. Bir ortağın vurguladığı gibi:

“Ortakların bazıları kooperatifin bir çeşit STK olduğunda, diğerleri ise kooperatifin para kazanması ve kâr elde etmesinde ısrar ediyordu. Ardından problemler başladı.”

3.7.2.2. İşletme Becerilerinde Eksiklikler

Anket, görüşme ve mikro-anlatımlar kurucularda, yönetim kurulunda ve ortaklarda kooperatifi işletme becerilerinin farklı seviyelerde eksik olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar yönetim, liderlik, finansal okuryazarlık, operasyon, tedarik ve pazarlama gibi işe yönelik beceriler, ve ayrıca, kadın kooperatiflerinin sunduğu ürün veya hizmetlerin üretimi ile ilgili spesifik (örneğin süt ineği yetiştirme) beceriler de olabilmektedir. Bir kadın kooperatifi yöneticisinin ifadesiyle;

“Kooperatif bir iş deneyimi olmayan ev kadınları gibi kadınlar tarafından kurulduğu için, ortakların bir kooperatif kurmayı ve dolayısıyla kuruluştaki sorumluluklarını anlamaları biraz zordu.”

Ortaklar, kurucular ve yönetim kurulu üyeleri, kadın kooperatifini işletmeyi işi yaparken, deneyimleri üzerinden öğrenmektedirler. Bunun kanıtı, kadınların aldıklarını söyledikleri eğitimlerin çokluğu ve çeşitliliğidir. Eğitimler finansal okuryazarlık, girişimcilik, bilgisayar ve internet kullanımı, çocuk gelişimi ve erken çocuk eğitimi gibi konuları içermektedir..

3.7.2.3. Operasyonel Kapasite Eksikliği

Kadın kooperatifleri ürün veya hizmet üretmede de çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu, bazen uygun ekipmana sahip olmamalarından, bazen kooperatifin işleyişine ilişkin teknik bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ortaklardan biri bunlardan birini şöyle dile getirmektedir:

“Bölgemizde çok fazla nar yetişiyor. Yılın 12 ayı boyunca nar ekşisi gibi farklı nar ürünlerini üreteceğimiz bir tesis kurmak istedik. Hatta bununla ilgili film çekmesi için TRT ile anlaştık. Asıl amacımız bir marka yaratmak ve profesyonel satış yapmaktı. Tarım ve Kredi Kooperatifleri Birliği ile görüştük, değerli işbirlikleri geliştirdik. Onların destekleri yararlı olacaktı, fakat iş yerimiz uygun olmadığından nar ekşisinde iyi bir standart yakalayamadık. Evden getirdiğimiz aracı gereci topladık. Ve aslında bu üretim için çok da uygun değildi. Ayrıca yeterince büyük de değildi. Sonuçta aldığımız siparişleri üretemedik.”

3.7.2.4. Kişiler Arası Sorunlar

Kadın kooperatifleri aynı zamanda sosyal kuruluşlardır. Kişiler arası sağlıklı ilişkiler her girişim, her örgüt için tamam ya da devam koşullarını belirlemektedir ve bu durum küçük ölçekli yerel kadın kooperatifleri için de geçerlidir. Kooperatif modelinde ortaklar arasındaki güvenin tam olması, özellikle kadınlar kişisel ve mali riskler aldıkları için, büyük önem taşımaktadır. Çözümsüz bırakılan kişiler arası sorunlar, kıskançlık, hırs, yanlış anlama, tükenmişlik, kızgınlık gibi sebepler, haberlerin kısa sürede yayıldığı ve kadın kooperatifi ortaklarının kolayca olumsuz etkilenebileceği küçük topluluklarda kooperatifin dağılmasına yol açabilmektedir:

“Ortaklar olarak birlik olamadık. Beklentilerimiz yüksekti, bunlara ulaşmak için sabırsızdık ve ulaşamadığımızda çok çabuk hayal kırıklığına uğradık. İyi örgütlenemedik ve hızla dağıldık.”

4

Kadın Kooperatiflerinin Etkisini Anlamak

“Kooperatiflerin kadınların güçlendirilmesine katkısı nedir?” sorusuna yanıt verebilmek bu araştırma için tamamlayıcı bir unsurdur. Bu soru, araştırmanın hedeflerinde kadın kooperatiflerinin, kadınların kişisel kapasiteleri; özsaygı, özgüven gibi duyguları; güçlüklerin üstesinden gelme kapasiteleri; kadınlar arasındaki dayanışma ve toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim üzerindeki etkilerine göre ele alınmaktadır.

Araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin bireyler, aile ve toplum üzerinde önemli etkileri vardır. Kadınlar araştırma kapsamında bu etkilere dair kişisel deneyimlerini anlatmışlardır. Ayrıca çocuklarının ya da eşlerinin, yereldeki kadınların ve toplumun geneli üzerindeki etkiler hakkında da ayrıntılı bilgi vermişlerdir. Burada etki, kadınların güçlendirilmesine, hayatboyu eğitim ve öğrenmeye, iş olanakları sağlayarak kadınların gelir elde etmelerine katkı sağlanmasıdır. Bu etkiler birbirinden bağımsız değildir, aksine birbirlerini güçlendirmekte ve kadın kooperatiflerindeki ortak ya da yararlanıcı kadınların yaşamında çarpan etkiye yol açabilmektedir.

Kadın kooperatiflerinin Türkiye genelindeki etkileri kooperatife göre değişmektedir. Bu araştırma kadın kooperatiflerinin genel ya da tek başlarına etkilerini ölçmeye yönelik bir etki analizi içermemektedir. Dolayısıyla baseline, kontrol grup veya ölçülebilir parametreler kullanılmamıştır. Ortaklar ve paydaşlar, anket, görüşmeler ve mikro-anlatımlar yoluyla kadın kooperatiflerinin etkilerine yönelik fikirlerini ve kişisel yorumlarını dile getirmişlerdir. Aşağıda katılımcıların kadın kooperatiflerinin kazanımlarına ve etkilerine ilişkin geri bildirimleri sunulmaktadır. Buradaki hikâyeler ve fikirlerin özellikle anlamlı olduğu düşünülmektedir.

4.1 Kadın Kooperatifleri Kaç Kadına Erişmektedir?

Kadın kooperatiflerinin etkililiğini değerlendirmek üzere, anket katılımcılarına, yılda ortalama kaç kadının kooperatifin faaliyetlerinden yararlandığı sorulmuştur. Alınan yanıtlara göre, aktif kadın kooperatiflerinden Türkiye genelinde yılda yaklaşık 7.206 kadın yararlanmaktadır (Şekil 36).

Şekil 36**BİR YILDA KADIN KOOPERATİFLERİNDEN
YARARLANAN ORTALAMA KADIN SAYISI³⁶**

	Aktif	Tüm kadın kooperatifleri
Toplam	7.206	10.076

İnaktif kadın kooperatifleriyle beraber kadın kooperatiflerinden yıllık yararlanan kadın sayısı 10.076'ya yükselmektedir. İnaktif kadın kooperatifleri kadınlara artık doğrudan ekonomik bir fayda sağlamasa da, kazanılan becerilerin ve özgüvenlerinin etkisiyle kadınların yaşamındaki etkiler kaybolmamakta, devam etmektedir. Bu araştırma, kadın kooperatiflerinin kadınlar, toplulukları ve ekonomi üzerindeki etkilerine yönelik bir etki değerlendirmesi olmadığından, etkilere ve çarpan etkilere ilişkin detaylı veri sağlanamamaktadır. Bununla beraber böyle çalışmaların çok yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kadın kooperatiflerinden yıllık yararlanan kadın sayısını gösteren Şekil 37'de işletme kadın kooperatifleri çocuk bakım hizmeti sağlayan ve sağlamayan olarak ayrılmışlardır; bu sayede kadın kooperatiflerinin geneli ve çocuk bakım hizmeti sağlayanlar arasındaki fark olup olmadığı anlaşılabilir. Şekil 36 yalnızca aktif kadın kooperatiflerini içermektedir. Verilere göre, üretim ve pazarlama, küçük sanat, tüketim kadın kooperatiflerinin kadınlara faydaları konusunda somut sonuçlara varmak mümkün olmamaktadır.

Hem tarımsal kalkınma hem de işletme kadın kooperatiflerinin genelinde yıllık 1-50 kadına ulaşılmaktadır. İşletme kadın kooperatiflerinin geneli, çocuk bakım hizmeti veren kadın kooperatifleriyle karşılaştırıldığında, çocuk bakım hizmeti verenler toplamda yıllık daha fazla kadına fayda sağlamaktadır. Çocuk bakım hizmeti veren bir kadın kooperatifi tek başına 200 ve üzeri kadına fayda sağlarken; diğer işletme kadın kooperatiflerinin yaklaşık %12'si toplamda aynı sayıda kadına ulaşmaktadır. Şekil 37, aynı türdeki kadın kooperatifleri arasında kadınlara sağlanan yararlar açısından farklılık olduğunu göstermektedir; zira, hem işletme hem de tarımsal kadın kooperatifleri arasında hiçbir kadına destek vermeyen kooperatifler olduğu gibi, 300'den fazla kadına yarar sağlayan kooperatifler de vardır.

³⁶ Bir örnekte, kadın kooperatifi diğerlerine oranla çok yüksek bir miktar belirtmiştir. Bu aktif bir tüketici kooperatifi olup, bildirdiği rakam 41.480'dir. Hesaplamanın bütünselliğini korumak ve verilerde tutarlılık sağlamak için bu miktar tablodan çıkarılmıştır.

Şekil 37

AKTİF KADIN KOOPERATİFLERİNİN TÜRÜNE GÖRE KOOPERATİF FAALİYETLERİNDEN YARARLANAN YILLIK ORTALAMA KADIN SAYISI (YÜZDE OLARAK (N=63))

	KOOPERATİFLERDEN YARARLANAN YILLIK ORTALAMA KADIN SAYISI					
	0	1-50	51-100	101-200	201-300	301+
Tarımsal kalkınma (n=18)	6%	56%	22%	11%	0%	6%
İşletme: Çocuk bakım hizmeti vermeyen (n=34)	3%	68%	15%	6%	3%	9%
İşletme: Çocuk bakım hizmeti veren (n = 8)	0%	0%	13%	0%	50%	38%
Küçük Sanat (n=1)	0%	100%	0%	0%	0%	0%
Tüketim (n=1)	0%	0%	0%	0%	0%	100%
Üretim ve pazarlama (n=1)	0%	100%	0%	0%	0%	0%

Şekil 38'de aktif kadın kooperatiflerinin eriştiği kadın sayısı bölgesel olarak gösterilmektedir.

Şekil 38

BÖLGEYE GÖRE KADIN KOOPERATİFLERİNDEN YARARLANAN YILLIK ORTALAMA KADIN SAYISI (AKTİF) (N=63)

BÖLGE	KOOPERATİFLERDEN YILDA YARARLANAN ORTALAMA KADIN SAYISI					
	0	1-50	51-100	101-200	201-300	301+
Akdeniz (n=2)	0%	50%	50%	0%	0%	0%
Doğu Anadolu (n=2)	0%	100%	0%	0%	0%	0%
Orta Anadolu (n=11)	9%	55%	9%	9%	9%	9%
Güneydoğu Anadolu (n=14)	0%	50%	29%	0%	0%	21%
Marmara (n=17)	6%	53%	6%	6%	18%	12%
Ege (n=10)	0%	60%	10%	10%	0%	20%
Karadeniz(n=7)	0%	57%	14%	14%	0%	15%

Tüm bölgelerdeki kadın kooperatiflerinin çoğunluğu yılda 1-50 kadına yarar sağlamaktadır. Ayrıca, Akdeniz ve Doğu Anadolu hariç tüm bölgelerde yılda 300'ün üstünde kadına yarar sağlayan en az bir kadın kooperatifi bulunmaktadır. Bu verilere göre, kadın kooperatiflerden yıllık yararlanan kadın sayısı ve buldukları bölgeler arasında kesin bir ayırım yoktur. Bu değişkenlere göre bölge, kadın kooperatiflerinin ulaştığı kadın sayısı açısından önemli bir unsur değildir. Bununla beraber, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde yıllık 100 ya da daha az sayıda kadına ulaşan yalnızca ikişer aktif kadın kooperatifinin bulunmasının, kadın kooperatiflerinin bu iki bölgede diğer bölgelere kıyasla daha az desteklendiklerine işaret ettiği düşünülmektedir.

Şekil 39 kadın kooperatiflerinin ortakları ve yararlanıcıları açısından olumlu deneyimleri ve etkileri göstermektedir. Mikro-anlatımlardaki bazı hikâyelerin "satır araları" dikkate alındığında daha yüksek rakamlar ortaya çıkmaktadır. Fakat mümkün oldukça objektif sonuçlara ulaşmak için hesaplamalar dikkatle yapılmıştır.³⁷ Mikro-anlatımlardan bu dikkatli hesaplamayla ortaya çıkan 197 hikâye kadınların kooperatiflerde genelde olumlu bir deneyim yaşadıklarını göstermektedir.

Şekil 39

MİKRO-ANLATIMLARDAKİ HİKÂYELERİN ORTAK TEMALARI

ORTAK TEMALAR	#
Kadın kooperatifinde genelde pozitif deneyim yaşadı	197
Kadın kooperatifi özgüven kazanmaya yardımcı oldu	74
Kadın kooperatifi öğrenmeye olanak sağladı	69
Kendi gelirini elde etmenin önemini deneyimledi	66
Kadın kooperatifi özsaygı kazanmasına yol açtı	41
Kadın kooperatifi yeterli destek alamadı	39

4.2 Kadınların Güçlendirilmesi

Bu araştırmanın hedeflerinden biri Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin kadınların

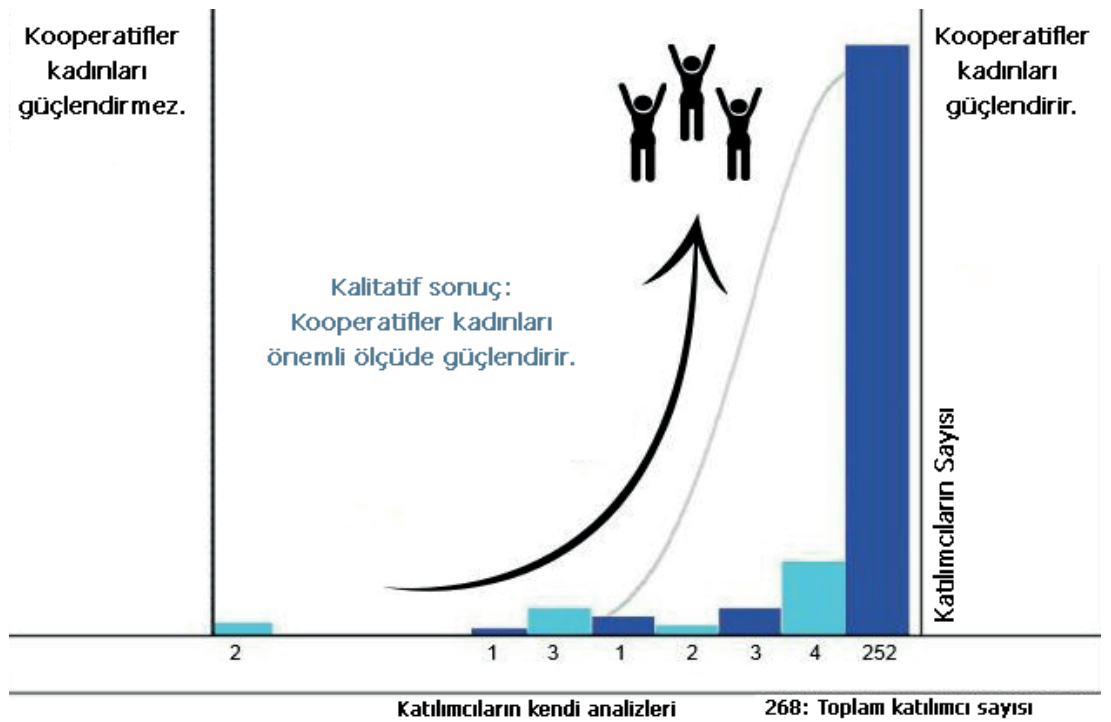
³⁷ Kadınlar mikro-anlatım hikâyelerinde çoğunlukla kendilerinin ya da kadın kooperatifinin güçlendiğini ortaya koymuştur. Ancak katılımcılar, hikâyelerinde kadın kooperatifinin özgüven kazandırdığını veya özsaygılarına katkısı olduğunu açıkça belirtilmedikçe bu dikkate alınmamıştır. Bazı hikâyeler ise çok basittir, "olumlu" ya da "olumsuz" olarak değerlendirilememektedir. Bunlar nötr hikâyeler olarak nitelendirilmiştir. Hesaplama yalnızca kadın kooperatifi ile ilgili "olumlu" deneyim yaşayanların sayısı dikkate alınmıştır.

güçlendirilmesi üzerindeki etkisini anlamaktır. Bu, kadın kooperatiflerinin kadınların kişisel kapasitelerine, saygı, özgüven gibi duygularına, güçlüklerin üstesinden gelme kapasitelerine, kadınlar arasındaki dayanışmaya ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki değişime olan etkisini anlamakla mümkündür. Kalitatif nitelikteki mikro-anlatımlar ve görüşmelerin sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinde daha kritik pozisyondaki kadınlar (yönetim kurulu, kurucular) ile daha az sorumluluk sahibi olan kadınlar (ortaklar, yararlanıcılar) üzerindeki etkiler birbirine benzer veya aynıdır.

Şekil 40'da gösterildiği gibi, ortak ve yararlanıcıların 252'si (ya da %95'i), kadın kooperatiflerinin Türkiye'de kadınları güçlendirdiğini net bir biçimde ifade etmektedir.

Şekil 40

KADIN KOOPERATİFLERİNİN KADINLARI GÜÇLENDİRİP GÜÇLENDİRMEYİĞİ İLE İLGİLİ KATILIMCILARIN KENDİ ANALİZLERİ (N=268)

Yine mikro-anlatım ve görüşme sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinin başlıca etkilerinden biri ekonomik bağımsızlık kazandırarak kadınları güçlendirmesidir. Kadınlar 41 hikâyede ekonomik bir girişim olan kadın kooperatifinin bir parçası olmakla gurur duydukları dile getirmişlerdir. Buna örnek olarak, aktif bir kadın kooperatifi ortağının hikâyesi aşağıdadır:

"Kooperatifte iki yıl önce tanıştım. Ekonomik sorunlar nedeniyle hayatımın çok zorlaştığı bir dönemdi ve endişemelerimi çalışma arkadaşlarımda paylaştım ve onların desteğiyle idare edebildim. Geçen yıl bir şenlikte stand açtık, unlu mamüller, el emeği reçeller, krepler

sattık ve iyi bir miktar para kazandık. Bundan çok gurur duydum. Çocuklarımın masraflarını kendim karşılayabiliyorum. Ayrıca çocuklarımın gözlerinde de benimle gururlarındıklarını görebiliyorum ve onları gururlandırmaktan çok memnunum.”

Bir kadın kooperatifi kurucusundan yapılan aşağıdaki alıntı ise kadın kooperatiflerinin kadınları ekonomik bağımlılıktan kurtarmasının önemini vurgulamaktadır:

“Kadınlar ekonomik olarak bağımsız olmadıkça sosyal olarak da yeterince güçlenemez. Dışarı çıkması bile bir maliyet, ekonomik bağımsızlık yaşamını birçok açıdan kolaylaştırır ve ailenin ona bakışını değiştirir.”

Kadınlar, kadın kooperatifinde çalışarak, kendi paralarını kazanarak, beceriler edinerek, evlerinin dışına çıkarak, sosyalleşerek, ağ oluşturarak ve diğer deneyimleri yoluyla kaynaklara erişmekte ve özerklik kazanmaktadırlar. Kadınlar, kadın kooperatifine katılarak anne veya eş kimliklerinin dışında, gelir getiren ve iş sahibi olarak toplumun bir parçası olmaktadır.

Ayrıca kadınlar görüşmelerde kadın kooperatifine katılmalarının etkisiyle özgüvenlerinin ve özdeğerlerinin arttığını, ev yaşamlarının iyileştiğini, farklı toplumsal meselelerle ilgilenmeye başladıklarını ve toplumda daha işlevsel bir konum kazandıklarını belirtmişlerdir. Mikro-anlatımlardan 74 hikâye ise kadınların öz güven kazanmasıyla ilgilidir. Aşağıda kadınların özgüven kazanması ve bunun kendileri için önemine ilişkin iki hikâye yer almaktadır:

“Başlangıçta kooperatif işini sadece yemek yapmak ve servis etmek olarak düşündüm, fakat başladığımda bundan ibaret olmadığını anladım. Ben çok enerjik bir insanım ve kooperatifin birçok başka işine ve faaliyetine de katıldım. Bir yılda faaliyetlere katılan birçok farklı insanla tanıştım. Bir şeyler üretmekten ve bunlardan para kazanmaktan çok memnunum. İnsanlar hazırladığımız yemekleri yediğinde bize memnuniyetlerini gösteriyor ve bu da bizi mutlu ediyor, kendimize güvenimizi artırıyor. Kooperatifin ortağı olduğu için çok mutluyum. Zaman gibi birçok şeyden ödün vermek zorunda olsak da işimizi istekle yapıyoruz.”

“Kooperatiften önce yalnızca bir ev kadınıydım ve zamanınım tümünü ev işlerine harcıyordum. Kooperatifle tanışınca, faaliyetlere, seyahatlere, işe katılmaya başladım ve hayatım renklendi. Günlerim ve düşüncelerim aydınlandı. Kendime güvenim geldi, kendi ayaklarımın üzerinde durarak aileme, akrabalarım ve arkadaşlarıma katkı oldu. Tüm kadın kooperatiflerini destekliyorum ve kadın kooperatiflerinin kadınları ekonomik olarak desteklerken kalplerine de dokunduğuna inanıyorum. Bugün kendimi daha güçlü ve kararlı hissediyorum.”

Bir kadın kooperatifi kurucusu da kooperatif ortakları hakkında şunları ifade etmektedir:

“Özgüvenleri artmaya başladı ve özgüvenleri arttıkça, başka kadınlar da gelip katılmaya başladılar. Bunu bekliyorduk ve bu, kooperatifi kurma sebebimizdi.”

Görüşme yapılan paydaşlardan biri de bu ifadeyi şu sözlerle onaylamaktadır:

“Kadınlar şirketlerle iletişim kurmaya ve hem sosyal, hem de ekonomik hayatta yer almaya başlıyorlar. Evlerinden çıkıp kendilerine güven kazanıyor ve değerli hissediyorlar. Bence bu model Türkiye için uygun.”

Bir kadının kooperatiften öğrendikleri ile özgüven ve özdeğerindeki artış yaşamının diğer yönlerine de, örneğin haklarını daha iyi biliyor olması, aktarılabilmektedir. Bir ortağın belirttiği gibi:

“Haklarını öğrendikçe, evde haklarını talep etmeye başladılar.”

Kadının kooperatif kanalıyla yer edinmeye başladığı bir başka alan ise toplumdur. Bir kurucu bunu şöyle açıklamaktadır:

“Kooperatif modeli kadına sosyal hayata ve topluma katılım imkânı sağlıyor. Kadınlar evden çıkabiliyor. Bunun pozitif bir etkisi de var.”

Bir yönetici ise kadınların kooperatifleri aracılığıyla daha önceleri erişemedikleri alanlara ulaşmaya başladıklarını belirtmektedir:

“Kooperatifimizin kadınların güçlendirilmesinde tartışmasız bir rol aldığını düşünüyoruz. Kooperatifimiz tanınıyor, örgütlenmesi yerelde ve uluslarda ilgi görüyor, destekleniyor. Kadınların başarısı örnek gösteriliyor, bu bizim motivasyonumuzu artırıyor. Görünmeyen emeklerimiz görünür oldu, kabul gördük.”

Kadınlar sorgulamaya, yerel yönetimlerle, kurumlarla toplumlarına daha iyi hizmet sunulması için iş birliği yapmaya başlamaktadırlar. Aynı zamanda, kendileri de topluma daha iyi hizmet sunmaktadırlar (örneğin çocuk bakım merkezleri ve eğitim gibi).

Şekil 41 ortakların ve yararlanıcıların kadın kooperatiflerine katılım düzeylerine ilişkin bilgi vermektedir. Mikro-anlatım sonuçlarına göre, katılımcıların bu konudaki deneyimleri son derece olumludur. Bu sonuçlar aktif kadın kooperatiflerinin mevcut durumuna ve inaktif kadın kooperatiflerinin faaliyet gösterdikleri son yıla ait verilerdir. Bölüm 2’de belirtildiği gibi, uluslararası kooperatifçilik ilkeler doğrultusunda kooperatifler doğaları gereği katılımcı yapılardır. Bununla beraber, katılımcıların mikro anlatımlardaki yanıtlarının ortaya koyduğu gibi, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin ortaklarının ve yararlanıcılarının katılım oranları dikkat çekici oranda yüksektir. Katılımcıların %99’unun kooperatiflerinde ayrımcılık olmaksızın her kadının katılabildiğini ve kooperatiflerinin bilgi ve beceri edinme fırsatları

yarattığını onaylaması istisnai bir durumdur. Katılımcıların %97'nin "herhangi bir engelle karşılaşmadan yönetim kurulu üyesi olabilirim" seçeneğini "evet" ve "bazen" ile yanıtlaması da özel sektördeki diğer örgütsel yapılarda (şirketlerde) sık rastlanacak bir durum değildir. Kadınların çoğunun "ortaklarla dayanışma" (%96) ve "karar alma süreçlerine katılıyorum" (%93) seçeneklerine olumlu yanıt vermeleri ise kooperatiflerine olan bağlılıklarının düzeyini göstermektedir. Son olarak, aktif kadın kooperatifleri ortakları ve yararlanıcılarının %90'ı için erişebilir durumdadır.

Şekil 41

ORTAKLARIN VE YARARLANICILARIN KADIN KOOPERATİFLERİNE KATILIM DÜZEYLERİ (N=268)

Katılımcıların Evet veya Bazen yanıtı verdiği seçenekler	Aktif (n=205)	İnaktif (n=63)
Her kadın katılabilir – ayrımcılık yok	99%	92%
Kooperatif bilgi ve beceri kazanmak için fırsat yaratır	99%	83%
İstersem ve kendimi yeterli hissedersen engelle karşılaşmadan yönetim kurulu üyesi olabilirim	98%	89%
Ortaklar arası dayanışma var	96%	83%
Karar verme sürecine katılıyorum	95%	84%
Sorunları olduğunda kadınlar kolayca kooperatife ulaşabilir	91%	84%

Ayrıca, görüşme ve mikro-anlatım analizlerine göre, kadınlar edindikleri becerileri (örn. yönetişim, teknik ve iş becerileri) sadece kooperatifte kullanmamakta, bu becerileri toplum içindeki diğer faaliyetlerine, yerel yönetimler, özel sektör veya diğer kuruluşlarla yürüttükleri faaliyetlere de taşımaktadırlar. Kadınların bu becerilerini başka alanlara da transfer etmeleri, kadınların kooperatiflerinin dışında yaşamın diğer alanlarında güçlenmelerini sağladığı için özellikle önem taşımaktadır. Bu sayede kadın kooperatiflerinin ortak ya da yararlanıcı kadınlar üzerinde çarpan etkileri olduğu anlaşılmaktadır; kooperatif bünyesinde örgütlenerek ve çalışarak sosyal hizmet sunabilmekte ve aynı zamanda geliştirdikleri beceri, bilgi ve özgüven sayesinde diğer hizmetlere de erişebilmektedirler. Bu eğitim ve öğrenim açısından yaratılan etkiye de işaret etmektedir.

4.3 Eğitim ve Hayatboyu Öğrenme Olanığı Sağlama

Araştırmada kullanılan tüm veri toplama yöntemleri, kadınların kadın kooperatiflerine katılarak yeni beceriler, bilgi ve yetenekler edindiklerini ortaya koymaktadır. Mikro-anlatım hikâyelerinin 69'unda kadın kooperatiflerinden öğrenme

teması yer almaktadır. Kadın kooperatifinden öğrenme, bir ortağın belirttiği gibi işletme ve girişimcilik gibi teknik becerileri öğrenmek olabilmektedir:

“Borç ve krediden korkmamayı öğrendik. Şimdi ortaklarımızın bir kısmı bankadan borç para alarak sebze üretimi amaçlı seracılık işine girmeye ya da olanı geliştirmeye başladılar.”

Kadın kooperatifinden öğrenme, bir ortağın aşağıdaki hikâyeye dile getirdiği gibi bilgisayar becerisi de olabilmektedir:

“Kooperatifimizde eğitimler uygulandığında, ben BT eğitimine katıldım. Ondan önce bilgisayarı açmaya bile korkardım, fakat KEDV’den bir kolaylaştırıcı bize her şeyi açıkça anlattı, kendime güvenim arttı. Çok iyi olduğumu söyleyemem ama rahatça bilgisayar kullanmaya başladım. Eğitimden beri bilgisayarı açtığım her zaman eğitimi hatırlıyorum, kolaylaştırıcıya ve kooperatife bana bunu öğrettikleri için teşekkür ediyorum. Benimle beraber birçok kadın da eğitime katıldı ve cesaretlendi.”

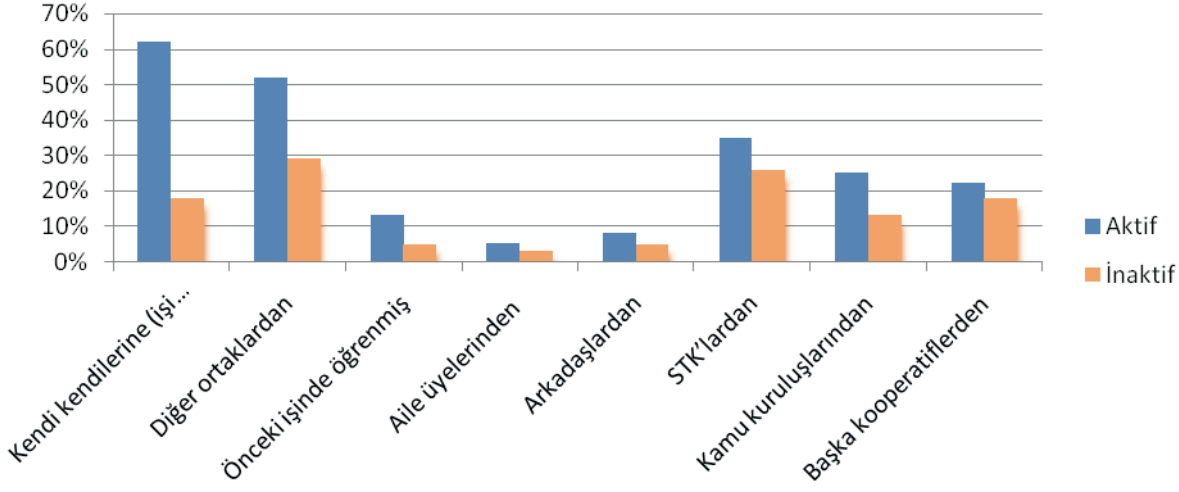
Aktif bir kadın kooperatifi ortağının aşağıdaki hikâyesi ise öğrenmenin, sadece pazarlama, dikiş ve satış gibi teknik beceriler değil aynı zamanda kooperatif açısından çok önem taşıyan, başkalarıyla çalışma, işte mutluluğu yakalama ve gururlu hissetme gibi sosyal becerilerle ilgili olabileceğini de göstermektedir:

“Kooperatifle tanışmadan önce bir ev kadınıydım ve kendimi işe yaramaz hissediyordum. Kıyafetleri onarmayı ve süslemeyi öğrendim. Ayrıca paketlemenin, pazarlamanın nasıl yapılacağını öğrendim ve atölyede deneyim kazandım. Yeni arkadaşlar edindim ve arkadaşlarımla keyifle çalışmak bana terapi gibi geliyor. Atölyede şarkı söylüyoruz, yemek yiyoruz, gülüyoruz, çok sıcak bir çalışma ortamımız var. Bir mesleğim olduğu ve böyle keyifli bir işim olduğu için çok mutluyum buraya her gün neşeye ve mutlulukla geliyorum.”

Yeni bilgi ve beceriler edinmek aynı zamanda kadınların özdeğerlerinin artmasını ve güçlenmelerini de sağlamaktadır. Bir kadın kooperatifi kurucusuna göre:

“Eğitimlerine devam eden, sürücü ehliyeti edinen, çalışmaya başlayan ortaklarımız oldu. Özgüvenleri yükseldi, duygularını daha iyi ifade etmeye başladılar.”

Anket sonuçları ise kadınların kooperatiflerini işletmeyi nasıl öğrendiklerini göstermektedir. Kadınlar kooperatiflerini işletmeyi çoğunlukla enformal yöntemlerle öğrenmektedirler. Örneğin, Şekil 42 hem aktif, hem inaktif kadın kooperatiflerinde ortakların kooperatifi işletmeyi iş üzerinde veya diğer ortakların yardımıyla öğrendiklerini göstermektedir.

Şekil 42**KADINLAR KOOPERATİFLERİNİ İŞLETMEYİ NASIL ÖĞRENİYOR? (N=101)**

Bir ortak, diğer kadınlar ve ortaklarla birlikte çalışıp birlikte öğrenmenin önemini aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

"Güçlerimizi birleştiriyor ve birbirimizden çok şey öğreniyoruz."

Erken çocuk eğitim programları ve hayatboyu öğrenme, sağlıklı toplumlar için çok önemlidir. Bu açıdan kadın kooperatiflerinin sağladığı çocuk ve yetişkinlere yönelik öğrenme hizmetleri de sosyal olarak çok ihtiyaç duyulan hizmetlerdir.

4.4 İş, Geçim Kaynağı ve Eşit Büyüme Olanakları Yaratma

Kadın kooperatiflerinin, Türkiye'de kadınların karşılaştığı istihdamla ilgili, ekonomik bağımlılık ve iş dünyasında liderlik olanaklarına erişememe gibi zorlukların üstesinden gelmelerinde yararlı olduğu düşünülmektedir. İkinci bölümde belirtildiği gibi kadınların iş gücüne ve ekonomik yaşama düşük orandaki katılımını artırmak hükümetin önceliklerinden biridir.

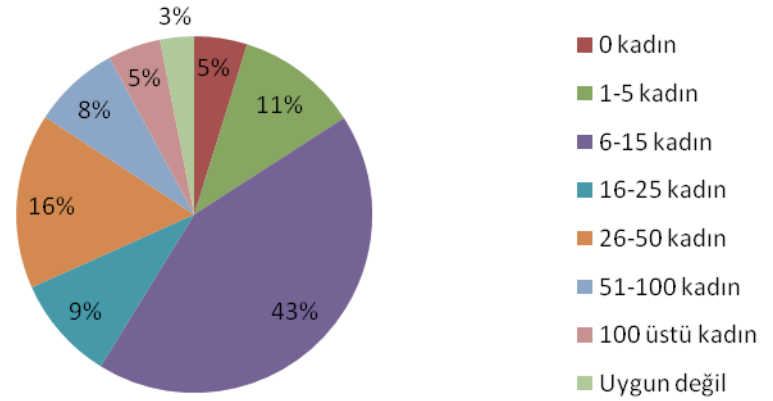
Anket sonuçları kadın kooperatiflerinin kadınların bu güçlükleri aşmasında rol oynadığını göstermektedir. Anket sonuçlarıyla yapılan dikkatli bir hesaplama göre, aktif kadın kooperatiflerinden 1.422 kadın gelir elde etmektedir (Şekil 43). Bu rakam içinde 100 ya da daha fazla kadının gelir elde ettiği iki işletme ve bir tarımsal kalkınma kooperatifi bulunmaktadır.

Şekil 43

KOOPERATİFTEN GELİR ELDE EDEN KADIN SAYISI (AKTİF KOOPERATİFLER) (N=63)

Kooperatiften Gelir Elde Eden Kadın Sayısı
(Aktif Kooperatifler içinde Yüzde)

Mikro-anlatımlardaki hikâyelerden 66'sı, bağımsız gelir elde etmenin önemi ile ilgilidir. Bu tek başına gerçekleşmemektedir; gelir elde etme becerisi genelde hayatboyu öğrenme ve eğitim ile ilişkilidir. Ve bu da kadın kooperatiflerinin ortakları ve yararlanıcıları üzerindeki çok yönlü, çarpan etkileriyle ilgilidir. Aktif kadın kooperatifi ortaklarından alıntılanan aşağıdaki iki hikâye bu durumu göstermektedir:

"Evli, bir erkek ve bir kız çocuk sahibiydim ve şiddete maruz kalmıştım. Evdeydim çünkü hiç parasız çocuklarımı nasıl yetiştireceğimi bilmiyordum. Kızım bu yıl üniversite sınavını kazandı ve bursa başvurduk. Oraya gittiğimde başka kadınlarla tanıştım. Düşlerimiz ve umutlarımız hakkında konuştuk ve bir kooperatif kurmaya karar verdik. Eğitimler sırasında kendime güvenimi geri kazandım, çalışma arkadaşlarımdan desteğiyle boşandım ve çocuklarımla yeni bir eve taşındım. Kooperatifin desteğiyle hayatım değişti ve bugün tek yapmak istediğim benimle benzer şeyler yaşayan kadınlara yardım etmek."

"Üniversite öğrencisiyim ve kooperatife para kazanıp ailemi desteklemek için katıldım. Çok huzurlu bir ortamda kendi paramı kazanıyorum ve paramı aldığımdaya giderlerimi karşılamaya ve aileme yük olmamaya çalışıyorum. Kendim karşıladığım her masraf aileme desteğim oluyor ve bu beni rahatlatıyor, kendimi güçlü hissediyorum."

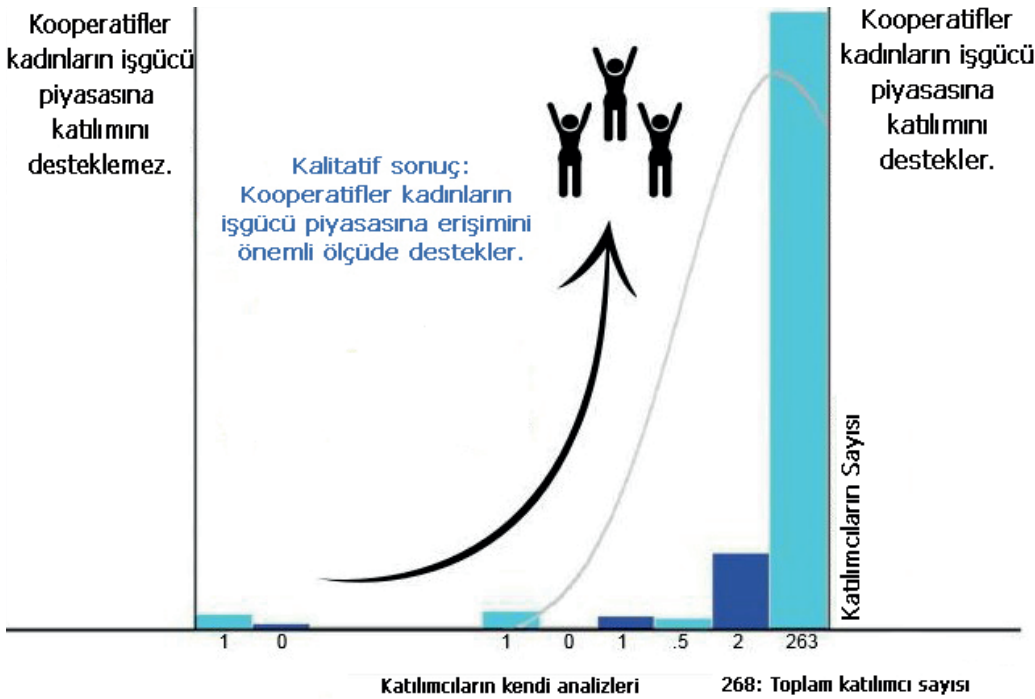
Kadın kooperatifleri, ortaklarının ilk kez evleri dışında işgücü piyasasına erişmelerini sağlayabilmektedir. Bir kadın, kooperatif kanalıyla çok fazla gelir elde etmese de, kazandığı para çoğu zaman bağımsız olarak kazandığı ilk gelir olmaktadır. Bir kadın kooperatifi kurucusu bunu açıkça şöyle ifade etmektedir:

“Kooperatifimizin ortaklarından çoğu ilk defa kooperatifte para kazandı. İş becerileri geliştikçe yeni fikirler geliştirmeye başladılar.”

Mikro-anlatımlarla kendi hikâyelerini analiz eden ortakların/yararlanıcıların %98'ine, yani 268 katılımcının 263'üne göre, kooperatifler kadınların işgücü piyasasına girmelerine yardımcı olmaktadır (Şekil 44).

Şekil 44

KATILIMCILARIN KADIN KOOPERATİFLERİNİN KADINLARIN İŞGÜCÜ PİYASASINA ERİŞİMİNE ETKİSİ KONUSUNDAKİ ANALİZLERİ (N=268)

Ayrıca, kadın kooperatiflerinin ürettiği ürün ve hizmetler “kadın işi” olarak nitelendirilen sektörlerden çok uzaklaşmasa da, kadınlar “kendi” işletmelerinde (kadın kooperatifi) çalışmakta, burada yalnızca bir çalışan olmak yerine, sorumluluğu yüksek farklı roller (örneğin yönetim kurulu üyeliği) olarak gelişmektedirler.

4.5 İyi Yönetişim ve Etkili Kurumlar Sağlama

Kooperatif modelinin demokratik doğasından dolayı, kadın kooperatifleri temellerine iyi bir yönetim modeli oturtmuşlardır. İyi yönetim her kooperatifte olduğu gibi, üzerinde iyice düşünülmüş çalışmaları, politikaları ve faaliyetleri gerektirmektedir. İyi yönetişimin doğru uygulandığı durumda, kadın kooperatifleri kadınlar için eşit, adil ve herkese açık iş olanakları yaratabilmektedir. Bir kadın kooperatifi ortağı, kooperatif ve dernek arasındaki örgütsel farkları aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Dernekler daha çok bireysel olarak yönetilen yapılar, her şey başkanın kontrolünde. Kooperatif ise daha demokratik. Kadınlar sorumlulukları paylaşıyor. Bunun kadınların ekonomik olarak güçlenmesi açısından da daha avantajlı olduğunu düşünüyorum.”

Kadınlar, kadın kooperatifleri kanalıyla yönetim becerilerini geliştirmekte ve işlerini yönetmektedirler. Kadın kooperatifleri %100 kadınlar tarafından yönetilmektedir. Türkiye’deki özel şirketlerde ise yönetim kurulu üyelerinin yalnızca %8.5’i ve yönetici pozisyonlarda çalışanların ise %7’si kadınlardan oluşmaktadır (Birinci Türkiye Kadın Yöneticiler Konferansı, 2013).

Kadın kooperatifleri “kurumsal” olarak kendi içlerinde iyi yönetişime örnek olmaktadır. Aynı zamanda iyi yönetişim becerilerini ve bilgilerini toplum geneline yaymaktadırlar. Örneğin, yerel yönetimler ve kurumlarla iş birliği kurarak toplumsal ihtiyaçlar konusunda farkındalık yaratılmasına yardımcı olmakta ve devletin topluma, çocuklara ve kadınlara yönelik faaliyetler yürütmesini teşvik etmektedirler. KEDV’in Diyarbakir, Mardin ve İzmir’de kadın kooperatifleriyle deneyimlerine göre, kadın kooperatifleri tarafından sunulan sosyal içerikli hizmetler, yerel yönetimler ve kurumlar tarafından üstlenilmiş, bu sayede iyi yönetişimin (örn: demokrasi) ve etkili kurumların (örn: toplumsal ihtiyaçlara cevap veren hizmetlerin sağlanması) unsurlarının da yaygınlaşması mümkün olmuştur.

5

Türkiye’de Kooperatiflere yönelik Yasal Çerçeve

Kadın kooperatifleri ve diğer tüm kooperatifler için destekleyici bir ortamın temel unsuru, kooperatifleri oluşturan ve düzenleyen mevzuattır. Bu araştırmanın özel hedeflerinden biri de, “Türkiye’deki mevcut yasal çerçevenin kooperatiflerin kurulmasını ve işleyişini nasıl desteklediği veya engellediği” sorusuna yanıt aramaktır. Bu bölümde, kooperatiflerin nasıl kurulduğu, büyüdüğü, yeni iş kollarına girdiği ve sürdürülebilirliğini sağladığı sorularını yanıtlayacak şekilde, Türkiye’deki mevzuatın genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu mevzuat, uluslararası iyi kooperatif mevzuatı örnekleriyle karşılaştırılacak ve kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir şekilde büyümesini destekleyecek genel önerilerde bulunulacaktır.

Bölüm 2.4’te ele alındığı gibi, Türkiye uzun bir kooperatifçilik geçmişine sahiptir. Kooperatiflere yönelik devlet desteğine resmi olarak ilk defa 1961’de Anayasa’da yer verilmiş, ülkede kooperatiflerin desteklenmesi ve geliştirilmesi bir yükümlülük olarak açıkça ifade edilmiştir. 1969’da ise kooperatiflerin ulusal kooperatif birlikleri bünyesinde birleşmesini kolaylaştıracak yeni kanunlar benimsenmiştir.

Günümüzde, Türkiye’de kooperatifleri düzenleyen birkaç kanun vardır ve bunların en önemlisi 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’dur. Kooperatiflerle ilgili diğer kanunlar arasında 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu yer almaktadır; bu kanun, yalnızca tarımsal kalkınma kooperatiflerine finansman olanağı sağlamak üzere yürürlüğe girmiştir. Benzer şekilde, 4572 sayılı Tarımsal Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, yalnızca kooperatiflerin tarımsal ürünlerinin satışına yöneliktir. 1581 ve 4572 sayılı kanunların geçerli olmadığı durumlarda 1163 sayılı Kanun uygulanmaktadır.

Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin içinde bulunduğu yasal ortamı daha iyi anlayabilmek ve analiz edebilmek için, bu raporda iki belge temel alınmaktadır. Birincisi, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 2012’de yayınladığı “Kooperatifler Mevzuatı için Rehber İlkeler”dir. Bu rehber, kooperatif kanunlarına yönelik içerik önerileri için

bir zemin sağlayan anahtar nitelikte bir dokümandır.³⁸ İkinci belge ise, bölüm 2.5'te atıfta bulunulan 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'dır. Bu belge de kooperatif mevzuatı ve Türkiye Hükümetinin hedeflediği yasal reformlarla ilgilidir. Bu bölümde ayrıca uygun görülen noktalarda araştırma kapsamındaki literatür taraması, anket ve görüşme sonuçlarından yararlanılmıştır.

Kooperatif mevzuatıyla ilgili uluslararası iyi uygulamalar, Türkiye'de mevcut kooperatif mevzuatı ve 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nda hedeflenen yasal reformlar dikkate alındığında, Türkiye'de kadın kooperatiflerine yönelik bir dizi genel öneri ortaya çıkmaktadır. Buradaki analizde kısıtlayıcı olan temel unsur, yasal reformların karmaşık ve değişken olması ve kadın kooperatiflerinin ötesinde, kooperatiflerin genelini kapsamalarıdır. Ayrıca bunlar her zaman net olmamaktadır. Örneğin, Türkiye'de planlanan yasal reformların 2013'ten sonraki durumu ile ilgili kesin bir bilgi edinmek çok güçtür. Dolayısıyla, ancak bu genel önerilerin kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal yapısını ve özerkliklerini destekleyecek nitelikte olması tavsiye edilebilmektedir.

5.1 "Kooperatifler Mevzuatı için Rehber İlkeleri"nden Öğrenilen Dersler³⁹

Kooperatifler Mevzuatı için Rehber İlkeler belgesinde Türkiye'nin kooperatif mevzuatını anlamaya yarayan bazı önemli savlar bulunmaktadır.

Öncelikle bu Rehber, örnek bir kanun önermeyi reddetmektedir. Çünkü, *"yasa yapıcılar çoğunlukla bu örnek kanunları kendi mevzuatlarına adapte etmeden doğrudan aktarmakta ya da kopyalamaktadırlar"* (Henrý, 2012). 1163 sayılı Kanun Türkiye'nin sosyo-kültürel, jeo-politik, yasal ve ekonomik geçmişine bağlı bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu geçmiş, 1163 sayılı Kanunun da parçası olduğu Türkiye mevzuatının bütününü şekillendirmiştir. Yukarıda değinildiği gibi, Türkiye'de kooperatiflere yönelik 1163 sayılı Kanun dışında birçok kanun bulunmaktadır; bunlar arasında tarım ve yapı kooperatiflerine yönelik bağımsız kanunlar da vardır.⁴⁰ Bu rapor kapsamında yalnızca 1163 sayılı Kanun dikkate alınmaktadır.

İkinci olarak bu Rehberde, "küresel ekonomide" bireysel işletmelerden çok, toplum temelli veya sosyal kooperatiflerde olduğu gibi hem ortak olan hem ortak olmayan kişilere hizmet veren, çok amaçlı/çok paydaşlı işletmelerin gelişmeye eğilimi olduğu; dolayısıyla kooperatiflerin de başarılı olacağı ileri sürülmektedir (Henrý, 2012). Kooperatiflerin kendini

38 Birbirinden öğrenme ve kooperatif mevzuatını küresel düzeyde iyileştirme konusunda diğer bir destekleyici araç US Overseas Co-operative Development Council (US Denizaşırı Kooperatif Kalkındırma Konseyi, OCDC) sponsorluğundaki CLARITY'dir (Kooperatif Mevzuatı Girişimi, Co-operative Law and Regulation Initiative). Bakınız: <http://www.clarity.co-op/>

39 Kooperatifler Mevzuatı için Rehber İlkeler, 3. Baskı

40 Diğer kanunlar 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununu, 4572 sayılı Tarımsal Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununu, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununu, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununu, 3064 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununu, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununu içermekle birlikte bunlarla sınırlı değildir.

adapte edebilme yeteneği, ortaklar arasında çeşitliliği teşvik etmesiyle ve ortaklarına daha iyi hizmet vermek adına diğer kooperatiflerle çalışmaya istekli olmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle, kooperatif mevzuatı kooperatif ortaklarının kendi kararlarını verme becerilerini göz ardı etmeden, kooperatiflerde çeşitliliği kapsamlı ve rekabeti değil işbirliğini teşvik etmelidir.

Rehberde tartışılan diğer bir güncel konu da hem yeni hem de mevcut kooperatiflerin kendilerini, Uluslararası Kooperatiler Birliği'nin Kooperatif Kimliği – Toplumsal Kaygılar Bildirgesi'nin 7. ilkesinin merkezinde yer alan, sürdürülebilir kalkınma kavramıyla uyumlaştırmaları gerektiğidir.⁴¹ Rehberdeki sürdürülebilir kalkınma kavramı, sosyal adalet ilkelerine bağlılığın bir yansıması olarak anlaşılmakta; bu da kooperatif ortaklarının tanımladıkları sosyal ihtiyaçların ve sosyal eşitliğin başarılması anlamına gelmektedir. Kooperatifler, kapsayıcı ve demokratik yapılar oldukları, ortaklarına çıkarları doğrultusunda endişelerini dile getirmeleri ve kararlarda söz sahibi olmaları için eşit olanaklar sağladıkları için teoride doğal olarak sosyal adaleti desteklemektedirler;

Burada dile getirilen kooperatif kimliği unsurları – yani demokrasi, toplum, kapsayıcılık ve işbirliği – bir noktada kooperatifleri anonim şirketlerden ayıran unsurlardır ve Rehber de bu nedenle ısrarla “kooperatiflerin yasalar yoluyla şirketleştirilmesine son verilmesi çağrısı” yapmaktadır (Henry, 2012). Ancak yasa koyucular kooperatif ve şirket kanunlarını uyumlaştırma girişimlerini giderek artırmakta ve bu da kooperatif kimliği açısından daha fazla risk oluşturmaktadır. Kooperatiflerin sermayeye sınırlı erişimi ve anonim şirketlerle rekabetindeki dengesizlik, kooperatiflere anonim şirketler gibi yönetilecekleri şekilde “yardım” politikalarının geliştirilmesine neden olmuştur. Fakat bu da sürdürülebilir kalkınmaya yönelik kooperatif kimliğinin kaybedilmesi anlamına gelmektedir.

Bu Rehber ILO'nun Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin 193 Numaralı Tavsiye Kararından yararlanarak, kanun koyucuların kooperatif kanunlarını oluştururken aşağıdaki amaçlara göre hareket etmelerini önermektedir:

1. Kooperatifleri kurumsallaştırmak
2. Kooperatifin kimliğini korumayı mecburi kılmak
3. Mevzuatın aşağıdakileri sağlayacak bir içeriği sahip olmasını sağlamak:
  - a. Sosyal, ekonomik ve kültürel hedefler
  - b. Kooperatifin birleştirici doğasıyla (birleşmeye çok fazla odaklanmak rekabeti azaltır) girişimci doğasını (girişime çok fazla odaklanmak kooperatif kimliğini zayıflatır) dengelemek
  - c. Diğer işletme türleriyle eşit muamele sağlamak, kooperatiflerin birincil ve ikincil üst örgütlenmelerini desteklemek (Henry, 2012)

41 R193 - “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi İçin Öneriler” 2002. No. 193. *Kooperatiflerin teşvik edilmesine yönelik öneriler*. Cnova, 90. ILC Oturumu (20 Haziran 2002). http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO:P12100_ILO_CODE:R193. (Bakınız: Kooperatif Kimliği Bildirgesinden alınmış “Ek”, Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 1995 Genel Kurulundan uyarlanmıştır) (Nisan 28, 2014'de erişildi)

Bu hedefler sonraki bölümlerde 1163 sayılı Kanuna ilişkin örneklerle daha ayrıntılı ele alınacaktır.

5.2 Türkiye Kooperatifçilik Kanunu

5.2.1 Genel Yasama Özellikleri ve Hukukun Kaynağı

1163 sayılı kanun, Türkiye Kooperatifler Kanunudur. Uluslararası kooperatif ilkelerine atıfta bulunan bir girişe ya da bir metine sahip değildir.⁴² 1163 sayılı kanun Türkiye'deki kooperatifleri "Cemiyetler" ve "Dernekler" arasında bir yerde konumlandırmakta ve farklı kanunlarla oluşturulan diğer tüzel kişiliklerden ayırmaktadır.⁴³

1163 sayılı kanun dokuz bölümden oluşmaktadır:

1. Kooperatif ve kuruluşu
2. Ortaklık sıfatının kazanılması ve kaybedilmesi
3. Ortakların hak ve ödevleri
4. Kooperatif hesapları
5. Kooperatif organları
6. Kooperatif Birlikleri, Kooperatifler Merkez Birlikleri, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve Danışma Kurulu
7. Kooperatiflerin dağılması
8. Bakanlık düzeyinde görev ve yetkiler
9. Çeşitli hükümler

Belli sayıda kişinin bir kooperatif kurmak amacıyla bir araya geldiği belirtilmedikçe, Türkiye Anonim Şirketler Kanunu⁴⁴ geçerli olmaktadır. Bu kooperatiflerin "cemiyetlere" değil "dernekler"e yakın konumlandırılmasından kaynaklanmaktadır⁴⁵

1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ise yalnızca tarımsal

42 R193 - "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi için Öneriler" 2002. No. 193. *Kooperatiflerin teşvik edilmesine yönelik öneriler*. Ceno, 90. ILC Oturumu (20 Haziran 2002). http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO::P12100_ILO_CODE:R193. (Bakınız: Kooperatif Kimliği Bildirgesinden alınmış "Ek", Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 1995 Genel Kurulundan uyarlanmıştır) (April 28, 2014'de erişildi)

43 Türkiye mevzuatına göre "cemiyet" kâr elde etme ya da dağıtma amacı olmaksızın bir hedef doğrultusunda bir araya gelen kişilerden oluşmaktadır. Diğer yandan "dernek" kâr amaçlı bir tüzel kişilik olarak kabul edilmektedir. Cemiyetler Medeni Kanun kapsamında Cemiyetler Kanunu ile, dernekler ise Dernekler Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu kapsamında düzenlenmektedir (bakınız "Introduction to Turkish Law" Ansay, T. & Wallace, D., 2011. Kluwer Law International, syf. 103-118.)

44 24 Nisan 1969 tarihli, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu

45 Akbaş, K. "Nonprofit Law in Turkey" (TR: Türkiye'de Kâr Amacı Gütmeyen Sektör Mevzuatı), Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (TR: Johns Hopkins Karşılaştırmalı Kâr Amacı Gütmeyen Sektör Projesi Çalışma Belgeleri), No. 51. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Centre for Civil Society Studies (TR: Johns Hopkins Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi), 2014. Bakınız: ccss.jhu.edu. ("Kooperatifler genelde "Üçüncü Sektör"ün parçası olarak –diğer bir deyişle kamu ve özsektörünün dışında- değerlendirilseler de Karşılaştırmalı Kâr Amacı Gütmeyen Sektör Projesinde sektörün bir parçası olarak değerlendirilmemektedirler. Çünkü çoğu kooperatif ortaklarına ve paydaşlarına kâr dağıttığı için Projede tanımlanan "kâr dağıtmama" kriterini ihlal etmektedir. Syf. 20)

kalkınma kooperatiflerine finansman sağlamak için uygulanmaktadır. 1581 sayılı Kanunun yanıt veremediği durumlarda 1163 sayılı Kanun geçerli olmaktadır. Benzer şekilde, 4572 sayılı Tarımsal Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu yalnızca kooperatiflerin tarımsal ürünlerinin satışına yöneliktir. Aynı şekilde 4572 sayılı Kanunun yanıt veremediği durumlarda da 1163 sayılı Kanun geçerli olmaktadır.

5.2.2 Kooperatiflerin Tanımı ve Amaçları

1163 sayılı Kanunun 1. maddesi kooperatifi şu şekilde tanımlamaktadır:

Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.

Bu tanımın yalnızca ekonomik çıkarları içermesi, yani kanunun kooperatifleri ekonomik kalkınma için bir araç olarak kabul etmesi dikkat çekmektedir. Bu tanım, ILO'nun 193 Sayılı Tavsiye Kararında yer alan, aşağıdaki kooperatif tanımına uymamaktadır:

*Müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin özerk birliği*⁴⁶

5.2.3 Kooperatif Faaliyetlerinin Çeşitliliği

1163 Sayılı Kanun, kooperatiflerin faaliyet alanlarını sınırlandırmamaktadır, bununla beraber kamu kurumlarına kooperatiflerin kuruluşunu onaylama yetkisi verilmektedir. Ve bu yetkinin, kooperatiflerde yenilikçiliği ve girişimciliği etkileyebileceği düşünülmektedir.⁴⁷ Anket çalışmasının sonuçlarına göre, daha önce Bölüm 3.5'te de belirtildiği gibi, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin ürünleri ve hizmetleri "kadın işi" olarak nitelendirilen alanlardadır.

Kadın kooperatiflerinin gelecekteki başarısının ve sürdürülebilirliğinin, ekonomik girişimlerini geleneksel kadın işlerinin ötesine taşıyabilmeleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu, Bölüm 6.1.3'te "Kadın kooperatiflerinin ihtiyaçları nelerdir?" başlığı altında ayrıca ele alınacaktır.

46 R193 - "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi için Öneriler" 2002. No. 193. *Kooperatiflerin teşvik edilmesine yönelik öneriler*. Ceno, 90. ILC Oturumu (20 Haziran 2002). http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO:P12100_ILO_CODE:R193. (Bakınız: Kooperatif Kimliği Bildirgesinden alınmış "Ek", Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 1995 Genel Kurulundan uyarlanmıştır) (April 28, 2014'de erişildi)

47 Bu yetkiler şunları içermekle birlikte örnek niteliğindedir: kooperatiflere ve birliklere kuruluş ve organizasyonlarında yol göstermek ve yardımcı olmak, kooperatifleri denetlemek dahil mevzuatın uygulanması, dağılımlarını gerektiren sebepleri mahkemeye bildirmek ve kamu ve sosyal güvenlik fonları konusunda düzenleyici tasarruflarda bulunmak.

5.2.4 Kurulma Şekli ve Yöntemleri

Türkiye’de bir kooperatif kurmak için en az yedi kurucunun kooperatifin türüne göre üç bakanlıktan birine başvuru yapması gerekmektedir: tarımsal kalkınma kooperatiflerinin tescil ve yetkilerinden sorumlu olan GTHB, yapı kooperatiflerinden sorumlu ÇŞB ve diğer tüm kooperatiflerden sorumlu GTB. ILO Rehberi, tüm kooperatif türlerinin tek bir idari birim tarafından yönetilmesini önermektedir. Ve kooperatiflerin kuruluşunun bu şekilde farklı Bakanlıklarca yönetilmesi, ILO belgesindeki bu hususla örtüşmemektedir (Henry, 2012).

Kanuna göre kooperatifin kuruluşu, aşağıdaki hususları içerecek bir anasözleşme ile başvuru yapmayı gerektirmektedir:

- Kooperatifin adı ve merkezi,
- Kooperatifin amacı ve faaliyet alanı,
- Ortak olma ve ortaklığın sona ermesi ile ilgili koşullar,
- Ortaklık paylarının sayısı ve kooperatif sermayesinin şekli (kooperatif sermayesinin en az dörtte biri nakit olmalıdır),
- Aynı sermayeye izin verilip verilmediği,
- Kooperatifin mali yükümlülükleri açısından ortakların sorumlulukları,
- Denetçilerin yetki ve görevleri, nasıl seçildiklerine ilişkin detaylar,
- Kooperatifin temsiline ilişkin bilgi,
- Yedek akçenin belirlenmesine ilişkin detaylar,
- Kurucu veya başvuranlar hakkında bilgi.

Kanun, bu zorunlulukların yanı sıra genel kurul, karar alma süreçleri, operasyonel süreçler, mevcut kooperatif birlikleri ile ilişkiler, öngörülen faaliyet süresi veya kuruluş süresi gibi detayların da sunulmasını önermektedir.

5.2.5 Ortaklık Hakları, Yükümlülükler ve Yönetişim

Türkiye’de bir kooperatife ortak olmak için, vatandaşlık haklarını kullanma yeterliliğine sahip ve kooperatifin hizmetlerinden yararlanabilecek gerçek bir kişi olmak gerekmektedir. Kooperatif kuruluşunda yedi ortak şarttır, bununla beraber kooperatif amaçlarına uygun olması için ortak sayısını sınırlandırabilmektedir.

Türkiye’deki kooperatiflerde ortakların kooperatife giriş aşamasında bir mali yükümlülüğü bulunmaktadır; ayrıca ortaklık boyunca devam eden mali yükümlülükler de olabilmektedir. Ortaklık en az bir sermaye payının satın alınmasını gerektirmektedir. En düşük sermaye payı yakın zamanda 100 TL’ye yükseltilmiştir. Bir ortak azami 5.000 sermaye satın alma hakkına sahiptir. Ayrıca, önceden ve yazılı olarak kabul edildiği takdirde, ortaklar kooperatifin borçlarından kişisel olarak da sorumlu tutulabilmektedirler. Bu sorumluluk, ortakların sahip oldukları sermaye oranıyla orantılıdır, ancak kooperatifin anasözleşmesine bağlı olarak sınırlı veya

sınırsız olabilmektedir. Ortaklar, bu yükümlülükten önceden haberleri olmadığı ve bunu onaylamadıkları sürece herhangi bir kooperatif borcundan sorumlu tutulamamaktadırlar (Keles, 2013).

ILO tavsiye kararları ve Kooperatif Mevzuatı için Rehber İlkeler belgesi bu konularda görüş bildirmemektedir. Ortaklık sermayesi ve borçların taksimi kooperatiflerdeki pratiklerle ilgilidir ve dünyadaki bir çok örnekte yasalarla belirlenmemekte, kooperatifin kendisi tarafından yönetilmektedir. Kooperatiflerin amaçlarındaki ve faaliyetlerindeki çeşitlilik nedeniyle, bu konulara evrensel düzeyde yanıt verebilecek bir kanun yaratmak çok zor olacaktır. ILO belgelerinde de bu nedenle görüş bildirilmemektedir.

Türkiye’de bir kooperatife ortak olmak, tek kişi tek oy ilkesi nedeniyle, sahip olunan sermaye miktarından bağımsız olarak genel kurula katılma hakkı sağlamaktadır. Bazı durumlarda ortak, oy hakkını kendi seçtiği bir başka ortağa kullandırabilmektedir; ancak bir ortak yalnızca bir ortak yerine oy kullanabilmektedir.

5.2.6 Mali Özellikler

Türkiye’de tarım sektörü dışındaki kooperatifler ağırlıklı olarak ortaklık sermayesine dayanmaktadır. Ortakların daha fazla sermaye sahibi olmasını teşvik etmek için hisseler faiz işletilebilmektedir. Faiz oranı, devlet tahvillerinin faiz oranına bağlıdır ve zaman içinde ulusal standartlara göre değişebilmektedir.

Kooperatif müspet gelir-gider farkı elde ettiği takdirde, bunun dağıtımında ortakların kooperatife sunduğu katkı esas alınmaktadır. Bununla beraber, ortak dışı gelirlerin dağıtımı, eğer kooperatifin anasözleşmesinde bununla ilgili bir madde yer alıyorsa ortakların paylarına göre yapılabilir. Anasözleşmede ortak dışı gelirlerin ortaklık payına göre dağıtılacağı belirtilmiyorsa, bu gelirler kooperatifin büyümesi ve gelişmesi için kullanılmaktadır.

Kooperatifler Kanununun 39. maddesinde, müspet gelir-gider farkının dağıtımından önce en az %10’luk bir miktarın yedek akçe olarak ayrılması ve ayrıca %5’lik bir miktarın da fevkalade yedek akçeye aktarılması önerilmektedir. Yukarıda belirtilen tüm paylaşım kuralları, her kooperatifin anasözleşmesinde belirtilen kurullarla düzenlenmektedir.

5.2.7 Yönetişim Yaklaşımları

Türkiye’deki kooperatifler öncelikle ortakları tarafından yönetilmektedir. Ortakların genel kurula katılımı, onlara kooperatifi ve faaliyetlerini denetleyebilecekleri bir platform sunmaktadır. Kanuna göre, aşağıdakiler gibi bazı haklar yalnızca genel kurulda kullanılabilir:

- Ana sözleşme değiştirme hakkı

- Tasfiye kurulu, yönetim kurulu ve denetim kurulu üyelerini seçme hakkı,
- İşletme ve gelir muhasebesi ile ilgili karar alma hakkı,
- Gayrimenkul yatırımlarıyla ve elden çıkarmalarla ilgili karar alma hakkı, Üretim ve inşaatlarla ilgili karar alma hakkı;
- Kooperatifin sahip olacağı ve işleteceği bina sayısına ve kooperatifte kaç ortak olacağına karar verme hakkı.

Genel kurulla ilgili bu hak ve yetkilerin yanı sıra, ILO Rehberinde aşağıdaki hususlar önerilmektedir:

- Kooperatifin hedefleri üzerinde kontrol sahibi olma
- Ortak alımı / ortaklığın sona erdirilmesi / ortaklıktan çekilme ile ilgili politikalar
- Payların değerlendirilmesi ve miktarı
- Pay dağıtımı / ortaklık aidatı ile ilgili koşullar
- Genel kurul prosedürleri
- Kâr dağıtımı
- Kuruluş belgelerinde değişiklik (Henry, 2012)

Genel kurula tanınan yukarıdaki bu yetkiler, Türkiye'deki kanunların içerdiklerinden daha geniş yetkililerdir. ILO Rehberi, ortaklara kooperatifle ilgili karar alma süreçlerinde daha fazla pay vermektedir. Türkiye mevzuatında tanınan haklar ise ortaklara anasözleşmeyi değiştirme veya yönetim kurulunu seçme hakkı tanımaktadır; geri kalan haklar ekonomik nitelikte olup ve büyük oranda varlıkların yönetimi ile ilgilidir. Devlet kurumlarının kooperatifler üzerindeki yetkileri düşünüldüğünde bu şaşırtıcı değildir. ILO belgesi, genel kurulun bir kooperatifin demokratik yapısını göstermesi, uygulaması ve koruması açısından azınmayacak bir öneme sahip olduğu konusunda çok açıktır.

Yönetim kurulu seçildikten sonra kooperatifin günlük faaliyetlerini yürütmekten sorumludur. ILO Rehberi yönetim kurulunun uygunluğunu ortakların yetkilerine bırakmaktadır. Türkiye mevzuatı ise bunun tersine, yönetim kurulu üyeleri konusunda koşullar içermektedir. Bu koşullara göre, yönetim kurulu Türk vatandaşı olması gereken en az 3 üyeden oluşabilmektedir. Koşullar arasında bir kooperatifin yönetim kurulunda hizmet gösterebilecek kişilere ilişkin belli kısıtlamalar da bulunmaktadır. Örneğin, yönetim kurulu üyeleri benzer alanlarda faaliyet gösteren başka kooperatiflerin yönetim kurullarında yer alamamaktadırlar. Buna ek olarak, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, görevi suistimal, sahtekarlık, hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, emniyeti suistimal ve "devlet güvenliği," "devletin anayasal düzeni" veya "devletin şahsiyetine" karşı işlenen suçlardan hüküm giymiş olanlar da yönetim

kuruluna seçilememektedirler.⁴⁸ Ancak, bu kriterlerin bazıları dolandırıcılık ve görevi suistimal gibi suçlardan hüküm giymiş olanları dışarıda tutarak kooperatif ortaklarını korusa da, siyasi nitelikli “suçlara” da değinilmesi, aktivist veya politik yönelimli kooperatiflere karşı engelleyici politikaları aklı getirmektedir.

5.2.8 Tescil ve Denetim Araçları

5.2.4’te de belirtildiği gibi, Türkiye’de kooperatiflerin tescil işlemleri ilgili bakanlıklar tarafından yapılmaktadır. Bu bakanlıklar aynı zamanda kendilerine bağlı kooperatifler üzerinde geniş kontrol yetkilerine sahiptirler. Kooperatiflerin bağlı olduğu üç bakanlık, bu kontrol yetkilerini kooperatiflerin varlığı süresince kendi takdirlerine göre uygulayabilmektedirler. Bakanlıkların yetkileri kooperatiflerin muhasebe ve diğer kayıtlarını yönetme, yönetim kurulu üyelerini doğrudan kooperatif ortaklığından çıkarma, kooperatifi feshetme ve kooperatifi denetlemek için üst örgütleri veya birlikleri görevlendirmeyi içermektedir.

Bakanlık gözetimi ayrıca 1163 sayılı Kanunun 86. ve 91. maddelerinde anılan “görev”ler yoluyla sağlanmaktadır. 86. Madde, bakanlığa bir kooperatifi doğrudan denetleme ve “yönetimine yardımcı olma yetkisi vermektedir. 87. Madde ise tüm kanun ve prosedürlere uyulduğundan emin olmak için bir bakanlık temsilcisinin bütün genel kurullarda hazır bulunmasını şart koşmaktadır. Kooperatifler, bakanlık temsilcisinin genel kurula katılması için bir ücret ödemektedirler. Kooperatiflerin bağlı olduğu bakanlıklar aynı zamanda kooperatiflere sektörlerine özel koşullar ve anasözleşmeler sağlamakta, kooperatiflerin uygulayacağı muhasebeleştirme yöntemlerini belirlemekte, değerlendirme yapmak ve yerine getirilmesi zorunlu tavsiyelerde bulunmak için kooperatiflerin kayıtlarını inceleyecek denetçiler tayin etmektedir. Kooperatifler zorunlu tavsiyelere uymadıklarında karşılığında ağır para cezası ve hatta yönetim kurulu üyeleri için hapis cezası alabilmektedirler.

5.2.9 Değişirme Hakkı ve Prosedürleri

1163 sayılı Kanun kooperatiflerin gönüllü olarak başka tür işletmelere veya tüzel kişiliklere dönüşmesini öngörmemektedir. Genel olarak, kooperatiflerin büyüebilmesi için faaliyetlerinde özerk olmaları gerekmektedir. Bu, bölüm 2.5’te ifade edilen literatür taramasının bulgularıyla da örtüşmektedir. Bu özerklik kısmen, kooperatif ortaklarının, kooperatifin kaderini belirlemesine olanak tanımaktadır. Kooperatifler Kanunu da ortakların, çoğunluğun kararı ile bir kooperatifi özgürce feshetme, birleştirme, bölme ya da dönüştürmesine - kredi sağlayan kişi ve kurumların çıkarlarını da korumak kaydıyla – izin vermelidir. 1163 sayılı Kanun bu açıdan bir görüş bildirmemektedir. Bununla beraber kooperatiflerin feshi bakanlıklar tarafından onaylanmaktadır. Kooperatifler, resmen kapanmak için bakanlıkların onayını beklemekte, bunun sonucunda da ortaya kooperatiflerin bu bekleme süresini kapsayan tasfiye statüsü çıkmaktadır.

48 24 Nisan 1969 tarihli, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu,

5.2.10 Vergilendirme

Türkiye’de kooperatifler özel olarak vergilendirilmektedir; ancak bu ayrıcalıklar bütün kooperatiflere eşit biçimde uygulanmamaktadır. Kooperatiflere uygulanan vergilendirmenin kaynağı kooperatiflere özel kanunlar değildir. Vergilendirmenin kaynağı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olup, Anayasanın 73. Maddesinde “herkes mali yeteneğine göre kamu hizmetlerinde kullanılmak üzere vergi ödemekle yükümlüdür” şeklinde ifade edilmektedir (Okan & Okan. 2013).

Kooperatifler için bazı vergi muafiyetleri bulunmakla birlikte tabi oldukları vergilerin kaynakları aşağıdaki kanunlardır:

- Kurumlar Vergisi (5520 sayılı kanun, 2006)
- Gelir Vergisi (193 sayılı gelir vergisi kanunu, 1960)
- Katma Değer Vergisi (3065 sayılı kanun, 1985)
- Diğer Emlak, Araç Alım Satım ve Damga Vergileri

Tüketim ve ulaştırma kooperatifleri hariç kooperatifler belli koşullarda kurumlar vergisi muafiyetlerinden yararlanabilmektedirler. Kooperatifler bu muafiyetlerden anasözleşmelerinde aşağıdaki maddeleri içermeleri ve bunları uygulamaları durumunda yararlanabilmektedirler: sermaye üstünden kazanç dağıtmaması; Yönetim Kuruluna kazanç üzerinden pay dağıtılmaması; yedek akçelerin ortaklara dağıtılmaması ve sadece ortaklarla iş yapılması. 1163 sayılı Kanununun 93. maddesine göre, kooperatifler bu koşulları sağlamaları ve bir üst örgütlenmeye (örn birlik) katılmaları durumunda vergi muafiyetine hak kazanmaktadırlar (Okan & Okan. 2013).

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesine göre, gelir vergisi, kooperatiften gelir elde eden kooperatif ortaklarından alınmaktadır. Kooperatifin geliri ortaklar arasında paylaştırılıyorsa, doğrudan vergilendirilmemektedir. Ancak, bir kooperatif gelir getirici faaliyette bulunuyor ve gelir ortaklar arasında pay edilmiyor ya da yedek akçeye aktarılıyorsa, vergilendirilebilmektedir (Okan & Okan. 2013).

3065 Katma Değer Vergisi Kanununa göre, bu kanunda tanımlanan belirli durumlarda tarımsal amaçlı kooperatifler ve konut kooperatifleri hariç olmak üzere, kooperatifler ticari nitelikteki mal ve hizmetleri karşılığında değişen oranlarda katma değer vergisine tabidirler.

5.2.11 Kooperatifler Arası İşbirliği

Türkiye’de kooperatifler arasında işbirliği, yatay ve dikey entegrasyon yoluyla teşvik edilmektedirler. Kooperatiflerin entegrasyonuna yönelik bu teşvik bazen bir zorunluluğa dönüşmektedir, örneğin yukarıda değinildiği gibi vergi muafiyetinin koşullarından biri kooperatiflerin dikey entegrasyonudur. Türkiye’de kooperatif sektörü bir hiyerarşi içinde düzenlenmektedir, en temel örgütlenme birimi kooperatif

olup, bunun üzerinde birlikler, merkez birlikleri ve ulusal kooperatif birlikleri bulunmaktadır.

Üst örgütlerin yönetim kurulları, üyelerinin genel kurullarında belirlenen temsilcileri arasından seçilmektedir. Kooperatif birlikleri, bölgesel sınırlara sahip oldukları ve bu sınırlar içinde aynı sektörde faaliyet gösteren paralel bir örgütlenme kurulamayacağı için diğer üst örgütlenmelerden farklıdır. Kooperatif birliklerine has diğer bir özellik de bir "Danışma Kurulu"nın olmasıdır. Danışma Kurulu, yönetim kurulu üyelerinin yanı sıra entegrasyon faaliyetlerini kolaylaştırmakla görevli çeşitli devlet temsilcilerinden oluşmaktadır.

Bölüm 5.1'de belirtildiği gibi, ILO Rehberi, kooperatiflerin birleşerek ortaya koyacağı potansiyel güç ile kooperatif ortaklarının karar alma özerklikleri arasında bir dengeye ihtiyaç olduğunu ve kooperatif mevzuatının bu dengeyi sağlaması gerektiğini belirtmektedir. Bu, ortakların kooperatiflerinin birlik veya konfederasyonlar oluşturmak için dikey ya da yatay şekilde birleşmeyi seçebilmesi anlamına gelmektedir. Kooperatiflerin birleşme kapasitelerinin olması, bir yandan bireysel düzeyde bağımsızlıklarını ve demokratik yönetimlerini korumalarına, diğer yandan tek bir alana bağlı kalmadan rekabet edebilmelerine olanak tanımaktadır. Türkiye'deki model ise ilgili bakanlıkların bu entegrasyonu teşvik etmede daha büyük rol oynamalarına neden olmaktadır.

Kooperatifler arası entegrasyonu kolaylaştırmak için, kanunlar, kooperatiflerin dikey ve yatay entegrasyonunda, ortaklarının da yeterli oranda temsil edilmesine olanak sağlamalıdır. Bu durumlarda sıklıkla aşağıdan yukarı bir karar alma yaklaşımını destekleyen yetki ikamesi ilkesine başvurulmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye kanunları temsiliyetçi bir hiyerarşi önermektedir, ancak bu araştırma kapsamındaki anketlerin de açıkça gösterdiği gibi bu hiyerarşi içinde kadın kooperatiflerinin temsiliyeti yetersizdir. Katılımcıların çoğu dikey entegrasyon olanakları hakkında bilgi sahibi değildir. Ayrıca kadın kooperatifleri birlik yoluyla dikey entegrasyona başlamış olsalar da, kooperatif sektöründe kendilerini izole hissettiklerinden bahsemektedirler (bakınız bölüm 3.6.2 ve 6.2.3).

Kooperatifler daha kompleks biçimlerde birleştikçe, uyuşmazlık çözümü mekanizmalarının önemi de giderek artmaktadır. Uyuşmazlık çözümü, anlaşmazlıkların hukuki bir müdahale olmadan yönetilmesini teşvik eden uygulamalar ve politikalar (örn. hakemlik, arabuluculuk) anlamına gelmektedir. Kooperatif kanunu da kooperatifler içinde ve dikey ya da yatay örgütlenmelerdeki kooperatifler arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenmeye yönelik çatışma çözüm mekanizmalarını ve bunlarla ilgili kuralları içermelidir. Hukuki müdahale içermeyen çatışma çözümü genelde yapıcı niteliktedir; anlaşmazlıklara çözüm sağlamanın yanı sıra ilişkileri onarmakta ve anlaşmazlık yaşayan tarafların kendi çözümlerini üretmelerini desteklemektedir.

5.3 2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı

Birleşmiş Milletler'in 2012 yılını Uluslararası Kooperatifler Yılı ilan etmesinin ardından, GTB, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü aracılığıyla, "2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planını" geliştirmek üzere geniş bir değerlendirme ve bilgi toplama kampanyası başlatmıştır. Eylem Planına göre, kooperatifin varlık nedeni, yurttaşlık değerlerini koruyarak toplumsal sorumluluğu olan serbest teşebbüsler yaratmaktır. Eylem Planı ayrıca herhangi bir ülkede kooperatif sektörünün gelişmesinin o ülkedeki "ortaklık kültürü"ne bağlı olduğunu ve bunun da toplumun genelindeki gelişimi yansıttığını savunmaktadır. Eylem Planı ayrıca Türkiye'deki kooperatiflerin çoğunlukla "arzulanan ekonomik ve toplumsal işlevlerini yerine getirmede başarısız olduklarını" vurgulamaktadır (GTB, 2012: 4).

Eylem Planı, kooperatiflerin Türkiye'de yoksulluğun azaltılmasında ve diğer alanlarda çeşitli faydalar yaratılmasında giderek daha fazla rol almasını önermektedir. Bu diğer faydalar arasında finansmana erişimin artırılması, yeni iş olanakları yaratılması, piyasa düzenlemelerinin iyileştirilmesi ve sosyal sermayenin artırılması yer almaktadır. Bunlar çok genel amaçlardır, bununla beraber Eylem Planı stratejik bir çerçeve içinde problemleri alanları ve hedeflere ulaşmaya yönelik genel çözümleri özetlemektedir.

5.3.1 Kamu Kurumları ve Kooperatif Hizmetlerinin Desteklenmesi

Eylem Planına göre, Türkiye'de kooperatiflerin gelişmesi ve başarıya ulaşmasını engelleyen faktörlerden biri, kamu kuruluşlarının ve devlet kurumlarının kooperatiflerin büyümek için ihtiyaç duyduğu destek ve programları sağlamadaki yetersizliğidir. Planda bu soruna karşılık üç aşamalı bir çözüm önerilmektedir:

- 1) Bakanlık yetkililerinin gözetim kapasitesini artırmak
- 2) Bazı üst örgütlenmeleri kooperatiflere hizmet vermekle görevlendirmek
- 3) İyileştirici müdahalelerin gelecekte daha hassas ve verimli bir biçimde uygulanabilmesi için bir veri toplama ve analiz sistemini hayata geçirmek.

5.3.2 Eğitim, Danışmanlık, Bilgi ve Araştırma Programları

Yukarıdaki başlıkta yer alan konuların ortak noktası, kooperatif sektörü için daha iyi bir eğitim sağlamayı amaçlamalarıdır. Burada tespit edilen eksiklik; kooperatifteki kişiler arasında yanlış anlama veya yetersiz yönetime yol açabilecek altyapı eksikleridir. Önerilen çözüm ise Kooperatif Girişimciliği için Eğitim Projesi/ KGEP'dir. Söz konusu eğitim, bütüncül ve uzun vadeli bir strateji doğrultusunda kooperatiflerin yararlanabileceği genel bilgi altyapısını artıracak ve bu bilgiyi ilköğretimde çocuklara, eğitim programları ve sendikalar yoluyla kooperatifçilere, özel eğitim programlarıyla kooperatif denetçilerine ve yönetim kurulu üyelerine sertifikalandırarak aktaracaktır. Eylem Planı ayrıca kooperatif sektörüne yıllık raporlar sunacak bir raporlama sisteminin uygulanmasını önermektedir.

5.3.2. Kooperatifler Arası Örgütlenme ve İşbirliği

Eylem Planına göre, kooperatifler arasında koordinasyon ve işbirliği yetersizdir ve entegrasyon girişimleri de genelde zayıf kalmaktadır. Eylem planında pasif bir yaklaşımla kooperatiflerin ayrı ayrı yaygınlaşmasını sağlamaktan çok, birlikte çalışmaları için önlemlerin alınması ve buna yönelik kurumsal ve devlet desteklerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Eylem Planı daha iyi işbirlikleri için yeni üst örgütlerin kurulmasını, kooperatiflerin birleşmesinin teşvik edilmesini, çok amaçlı kooperatif girişimlerine odaklanılmasını ve uluslararası kooperatiflerle çalışarak işbirliğini ulusal sınırların ötesine taşımayı önermektedir. Planda ayrıca kooperatiflerin az sayıda olduğu ya da olmadığı, kooperatif modeline uygun faaliyetlerin yürütüldüğü sektörlerin keşfedilmesine ihtiyaç olduğu belirtilmekte ve bu sektörlerde kooperatiflerin yaygınlaşmasını teşvik etmek için yoğun bir çaba harcanması gerektiği de ifade edilmektedir.

5.3.4 Sermayeye Erişiminin Artırılması

Yukarıda Bölüm 3.5 ve 5.2.6'da belirtildiği gibi, Türkiye'de kooperatiflerin sermayesi temel olarak ortakları tarafından oluşturulmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri ise çok eski yıllardan beri kalkınma ve modernizasyonu desteklemeye yönelik konumlandırılmakta ve devlet tarafından mali olarak desteklenmektedirler. Yapı kooperatifleri de bir süre devlet kurumları tarafından desteklenmiş, fakat bu desteklere son verilmiştir.

Eylem Planı, ortaklık paylarının minimum tutarının yeniden artırılmasını önermektedir. Ortaklık payları halihazırda çok yakın zamandaki yüksek bir artışla şu anda geçerli olan minimum 100TL'ye çıkarılmıştır. Ayrıca, bir ortağın sahip olabileceği maksimum ortaklık payı sayısının (şu anda 5000'dir) da kaldırılması önerilmektedir.

Eylem Planı, kooperatiflerin fon olanaklarına erişimine destek olmak amacıyla kooperatif kredileri için bir teminat fonu yaratılmasını önermektedir. Bu fon, borç veren kuruma teminat sağlayarak fonla ilgili riskleri azaltmaya yarayacaktır. Öneriler kooperatif sektörünü desteklemeye yönelik spesifik bir kredi kurumu yaratmayı da içermektedir.

5.3.5 Denetleme Sisteminin Geliştirilmesi

Eylem Planı, kooperatif içi yolsuzluklara ve kooperatif ortaklarının denetim konusundaki bilgilerinin yetersiz olduğuna değinmektedir. Ancak mevcut denetim uygulamalarının nasıl geliştirileceği konusunda detaylı bilgi yer almamaktadır. Bununla beraber, uluslararası düzeyde iyi dış denetim uygulamalarının kullanılması ve daha etkili iç denetim mekanizmalarının oluşturulmasına yönelik düzenleyici reformlar yapılması önerilmektedir. Burada, yukarıda değinilen Plandaki eğitim desteklerinin de mevcut denetim uygulamalarını geliştirmeye yarayacağı öngörülmektedir.

5.3.6 İşletme Kapasitesinin Artırılması

Kooperatif ortaklarının kooperatifi başarıyla işletmelerine yönelik eğitim ve bilgilerinin yetersizliği bilinen ve görünür başlıca kaygılardan biridir. Bu kaygı, kooperatifin yönetim kurulu üyelerini, denetçileri ve yöneticileri de kapsamaktadır. Eylem Planı'nda bununla ilgili önerilen çözüm, kurumsal yönetim ilkelerinin kooperatiflere uyumlandırılmasıdır. Bu öneri, kooperatiflerin şeffaflığının artırılmasını; bu doğrultuda büyük ölçekli kooperatiflerin internette daha görünür hale gelmesini, genel olarak kooperatif ortakları arasında bilgi paylaşımının artırılmasını ve kooperatif yönetimine ortak dışı yöneticilerin dâhil edilmesi için ödenek ayrılmasını içermektedir.

5.3.7 Yasal Altyapının İyileştirilmesi

Eylem Planı yasal konuları çok genel düzeyde ele almaktadır. Planda yalnızca Türkiye'deki kooperatif mevzuatını uluslararası ilke ve gerekliliklere uyumlu hale getirecek yasal reformların yapılması önerilmektedir.

5.3.8. 2012 Yılından Sonra Devletin Sorumluluğu

Eylem Planında yer alan stratejik hedefler ve faaliyetler bu başlıkla doğrudan ilişkili değildir, bununla beraber devletin kooperatiflere yaklaşımının nasıl kuvvetlendirilmesi gerektiği ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Yasal reformların, uluslararası kooperatifçilik ilkelerine uyumlu bir kooperatif sektörünü geliştirmesi beklenmektedir.⁴⁹ Devletin kooperatiflere genel destekler vermek yerine, kooperatiflerin faaliyetlerine yönelik destekler vermesi önerilmekte, bu yolla sosyal ya da kamu yararına amaçlarına daha fazla katkı sağlanacağı ileri sürülmektedir. Son ve belki de en önemlisi, Eylem Planı, devlet ve paydaşlara dezavantajlı bireylerin kooperatiflere katılımı için sermayeye erişimlerini artırmalarını önermektedir.

5.4 Geleceğe Bakış

Önceki analizlere dayanarak, Türkiye'deki kooperatif mevzuatında, ILO Rehberine ve Eylem Planına uyum sağlaması için ele alınması gereken üç temel alan vardır:

Bunlardan ilki, yukarıdaki tartışmaların da ortaya koyduğu gibi, ILO Rehberi ve Türkiye mevzuatı "kadın kooperatifleri"ne özel olarak yanıt vermemektedir. Eylem Planı, kadın kooperatiflerinin faaliyetlerinin çeşitli fonlar ve eğitim programları yoluyla desteklenmesinden, yoksulluk ile mücadele ve topluma farklı biçimlerde destek olmak için çabalayan kooperatiflere daha fazla devlet desteği ve gözetimi sağlanmasından bahsetmektedir. Anket sonuçlarının da doğruladığı gibi, yukarıda bahsedilen girişimlerin tümünün Türkiye'de kadın kooperatifleri ortakları tarafından memnuniyetle karşılanacağı açıktır. Bununla beraber sürekli karşılaşılan sorun,

49 R193 - "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi için Öneriler" 2002. No. 193. *Kooperatiflerin teşvik edilmesine yönelik öneriler*. Ceno, 90. ILC Oturumu (20 Haziran 2002). http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:P12100_ILO_CODE:R193. (Bakınız: Kooperatif Kimliği Bildirgesinden alınmış "Ek", Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 1995 Genel Kurulundan uyarlanmıştır) (April 28, 2014'de erişildi)

Türkiye’de kooperatiflerin sınıflandırılması ve tanımıyla ilgili olup, bunlarda kadın kooperatiflerinin hesaba katılmamasıdır.

Türkiye’de kooperatifler “Dernek” veya “Vakıf” gibi kuruluşlardan farklı, özgün bir konumdadırlar. Kadın kooperatifleri ise, kadınların toplumsal hizmetler sağlamak için bir araya geldikleri ve kendi kendilerini finanse ettikleri küçük ölçekli işletmelerdir. Ve buna rağmen büyük ölçekli endüstriyel kooperatiflerle aynı vergi ve harçlara tabi tutulmaktadır. Bu nedenle konuları da risklidir. Kadın kooperatifleri toplumsal faaliyetlerini ekonomik girişimleri yoluyla finanse etmekte, bu girişimler de Türkiye’deki diğer özel sektör işletmeleri için geçerli olan vergi ve harçlara tabidir. Bu haliyle kadın kooperatifleri, en azından toplumsal, sosyal nitelikleri nedeniyle daha yakın bir ilgiyi hak etmekte, politika ve mevzuat reformlarıyla desteklenmeleri gerekmektedir.

Türkiye’de kooperatif tanımının sosyal ve toplumsal amaçları da içerecek şekilde genişletilmesinin, kadın kooperatiflerine ya da diğer sosyal ve toplumsal amaçlı kooperatiflere destek olunması ve sağladıkları toplumsal faydaların fark edilmesi açısından bir başlangıç noktası olacağı düşünülmektedir.⁵⁰ Bu Eylem Planının kooperatif sektörünü uluslararası standartlara uyumlulaştırmasıyla ilgili bir başlangıç niteliği de taşıyabilecektir.

Uyarlanması gereken ikinci alan, kadın kooperatiflerinin özel şirketler gibi dikkate alınmaları nedeniyle tabi oldukları zorunlu giderlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi, kadın kooperatifleri kâr amacı güden şirketlerle aynı vergi ve harçlara tabidirler. Raporda daha önce de ifade edildiği gibi ankete katılanların yanıtlarının geneli kadın kooperatiflerinin bu vergi ve harçları engelleyici bulunduğu yönündedir. Bunun haklılık payı olduğunu, pek çok kadın kooperatifinin sermayeye erişim sağlayamamasından ya da destek alamamasından anlaşılmaktadır. Eylem Planı kadın kooperatifleri için finansal destek çağrısı yapmaktadır. Bu yönde atılacak kayda değer her adımın bu kooperatiflerin ortaklarına büyük fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Üçüncü konu, kooperatiflerin bağlı olduğu bakanlıkların görevlerini yerine getirirken kullandıkları yetkilerdir. Eylem Planı, kooperatiflerin özerkliğini zayıflatan devlet müdahalelerinin kısıtlanmasına değinmemektedir. Hükümetler aslında kooperatiflerin faaliyetlerini destekleme ve izlemede temel bir rol oynamakta; bu sayede kooperatiflerin ve ortaklarının etkili program, fon ve eğitimlerle desteklenmesini sağlamaktadırlar. Mevcut durumda devlet yetkilerinin nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Bununla

⁵⁰ Bu rapor, tüm kadın kooperatiflerinin ortaklarının cinsiyet dağılımına göre muamele görmesini savunmamaktadır. Burada vurgulanan , kooperatiflerin toplumsal hizmet vermek için toplum yararına kurulan diğer tüm kuruluşlar gibi öncelikle toplumdaki fonksiyonlarına göre sınıflandırılması gerektiğidir. Bir kadın kooperatifi yüksek kazanç sağlayan özel bir işletme olarak faaliyet gösteriyorsa, buna göre vergi ve harçlara tabi olmalıdır. Vergi, harç ve zorunlu giderlerin cinsiyete göre sınıflandırılması her durumda problemlili olacağından sakınılması gerekmektedir.

beraber, her reformun uluslararası kooperatif ilkeleri ile uyumlu olması ve devlet yetkililerinin kadın kooperatiflerinin kendine has, sosyal ve ekonomik amaçlı yapısının bilincinde olmaları gerektiği düşünölmektedir.

6

Kadın Kooperatifleri için Destek Programları

Bu araştırma kapsamında aşağıda yer alan iki soruya yanıt aranmaktadır:

Hükümetin ve diğer paydaşların sağladığı başlıca destek programları nelerdir ve ne kadar etkilidir?

Kadın kooperatiflerinin daha etkili olması için ne tür destek programlarına ihtiyaç vardır?

Bu raporun önceki bölümlerinde anlatıldığı gibi, kooperatiflerin ve özellikle kadın kooperatiflerinin desteklenmesi, uzun vadede büyümelerine yönelik kanunların, kuruluşların ve programların oluşturduğu destekleyici bir altyapıyı gerektirmektedir. Bu altyapı, 4. bölümde tartışılan kadın kooperatiflerine yönelik mevzuatı da kapsamaktadır. Ayrıca, kadın kooperatiflerinin büyümesi açısından kritik nitelikteki destekleyici hizmetleri sağlayan veya sağlayabilecek kuruluşları ve programları da içermektedir.

Bu bölüm, yukarıdaki iki soruyu anket ve paydaş görüşmelerinden elde edilen veriler ışığında ele almaktadır. Ve bu veriler aşağıdaki konulara işaret etmektedir:

- (1) kadın kooperatifleri yüksek oranda destek talep etmektedir.
- (2) kadınlar erişebildiği programları geniş ölçekte kullanmaktadırlar.
- (3) kooperatiflerin faaliyetlerine göre (örneğin işletme ya da tarımsal kalkınma kooperatif olması) ihtiyaçları ve menfaatleri farklıdır.
- (4) mevcut programlar kadın kooperatiflerinin talep ettikleri programlara göre yetersizdir.
- (5) kadın kooperatifleri ile ilişkili farklı kuruluşların farklı rolleri bulunmaktadır.

Bu konular, gelecekteki destek programlarına yönelik öneriler geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Yukarıdaki iki sorunun yanıtlarını tartışmadan önce, araştırmada kadın

kooperatiflerine yönelik destek programlarının resmi bir değerlendirmesini yapmanın hedeflenmediği belirtilmelidir. Bunlar beraber kadın kooperatifleri açısından çeşitli hedefleri ve sonuçları olan yaklaşık 30 program belirlenmiştir (bakınız Ek 6). Bu programlarla ilgili erişilebilir veri farklı düzeylerde. ASPB ve DB'nin kadın girişimciliği ve işgücü piyasası üzerine hazırladığı bir raporda belirtildiği gibi bu programlara ilişkin verinin çoğu kısıtlıdır ve resmi değerlendirme yapmak güçtür (Gökşen vd, 2014). Bu doğrultuda, yapılan analizden çıkan temel önerilerden biri kadın kooperatifleri için yeni destek programları tasarlanırken, mevcut programlar arasında çok talep görenlerin etkisini daha iyi anlamak gerektiğidir. Bu bölümün ileriki sayfalarında bu konu tekrar ele alınacaktır.

6.1 Başlıca Destek Programları: Erişebilirlik ve Fayda

6.1.1 Kadın Kooperatiflerinin Destek Programlarına Erişimi

Ek 6'da sunulan Destek Programları Tablosu son 10 yıl içinde kadın kooperatifleri için mevcut olan programları göstermektedir. Bu programlar özel olarak kadın kooperatiflerini hedef alan programlar olmamakla birlikte, kadın kooperatiflerinin erişebildiği programlardır. Bu bölümde öncelikle, Ek 6'daki tabloda yer alan programlarla ilgili önemli noktalar ve gözlemler sunulacaktır. Ardından, anket sonuçlarından yararlanarak kadın kooperatiflerinin destek programlarıyla ilgili deneyimleri ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Bu araştırma kapsamında yapılan destek programları incelemesine göre, son on yıl içinde kadın kooperatiflerine açık olan programların yarısından fazlası Türkiye dışından kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır (örneğin AB, UNDP, büyükelçilikler, konsolosluklar). Programların geri kalanı da bölgesel kalkınma ajansları, merkezi hükümet (örneğin ASPB, ,GTHB) ve ulusal STK'lar (örneğin KEDV) tarafından sağlanmaktadır. Her program kapsamında belirlenen özel öncelikler bulunmaktadır. Bu önceliklere göre, programların bir kısmı kadınların ekonomik katılımını ve girişimciliğini desteklemekte, bir kısmı ise toplumsal kalkınmayı hedeflemektedir. Programların destek verdiği süre 6 ay ila 24 ay arasında değişmektedir.

Bu programlar belirli statüdeki kuruluşlara, çoğunlukla STK'lara yöneliktir (örneğin, AB programları, GFC, UNDP programları). Bazı programlar ise küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ) hedeflemektedir. Kooperatifler, STK'lara yönelik programların bir kısmından ancak ortakları arasında kâr payı dağıtmadıklarını kanıtladıkları takdirde yararlanabilmektedirler (örneğin, Avusturya Konsolosluğu Doğrudan Yardım Programı, kalkınma ajanslarının bazı programları). Özel sektör kuruluşlarına yönelik programlar da kadın kooperatiflerini ancak kriterlerini (örneğin işin ölçeği, gelirlerin miktarı) karşılamaları durumunda dikkate almaktadır.

Bu programlarla sağlanan fon miktarı 10.000TL ile 1.500.000TL arasında değişmektedir. Ve önerilen projenin toplam bütçesinin %25'i ila %90'ı arasında olabilmektedir. STK'lara yönelik programlar daha düşük miktarda fon sağlamakta

ve toplam bütçenin daha büyük bir yüzdesini karşılamaktadır. Özel sektöre yönelik programlar ise daha yüksek miktarda fon sağlayıp proje bütçesinin daha küçük bir yüzdesini karşılamaktadır.

Programlar çerçevesinde desteklenen faaliyet türleri çeşitlilik göstermektedir. STK'lara yönelik programlar toplumsal amaçlı olup, fon proje faaliyetleriyle ilgili çoğu harcama için kullanılabilir. Bu harcamalar insan kaynakları, seyahat, ekipman satın alma/kiralama, proje ofisi giderleri ve yayınları içerebilmektedir. Özel sektöre ve KOBİ'lere yönelik programlarda ise, fon, belli giderler için (özellikle ekipman satın alma, seyahat, tanıtım ve uzmanlık) kullanılabilir, ancak işletme giderleri için kullanılamamaktadır.

Görüşme yapılan 45 paydaş arasında kadın kooperatiflerini herhangi bir yolla destekleyen ya da destekleyebilecek 38 kuruluş bulunmaktadır. Paydaşların belirttiği programların bazılarının uygunluk kriterleri, hedefleri ve fon miktarları kurullarla belirlenmiştir. Bazıları ise kurullar açısından net değildir. Ayrıca GTB'nin KOOP-DES başlıklı yeni programı gibi henüz başlamamış programlar da bulunmaktadır.

Ankette kadın kooperatiflerine destek programlarına başvurup başvurmadıkları ve başvurularının destek almaya hak kazanıp kazanmadığı sorulmuştur. Katılımcıların %69'u destek programlarına başvurmuş ve bunlardan üçte ikisinin başvurusu onaylanmıştır. Şekil 45, aktif ve inaktif kadın kooperatifleri arasındaki dağılımı göstermektedir.

Şekil 45

DESTEK PROGRAMLARINA BAŞVURAN KADIN KOOPERATİFLERİ SAYISI (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)

	Başvurdu	Kabul edildi	Yararlı oldu ⁵¹
Aktif (n = 63)	76%	54%	98%
İnaktif (n = 38)	47%	39%	88%

Aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin destek programlarına erişimleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Anket sonuçlarına göre, aktif kadın kooperatiflerinin %76'sı (48/63), inaktif kadın kooperatiflerin ise %47'si (18/38) bir veya birden fazla destek programına başvurmuştur. Aktif kadın kooperatifleri arasından 27'si birden fazla (minimum iki ve maksimum 12) programa başvurmuştur. Maksimum sayıda (12) programa başvuru yapan tek kadın kooperatifi Güneydoğu Anadolu bölgesinden bir tarımsal kalkınma kooperatiftir. İnaktif kadın kooperatiflerinden ise yalnızca sekizi,

⁵¹ Kabul edilen başvurular içindeki orandır.

birden fazla (minimum 2 ve maksimum 6) programa başvurmuştur. Ankette inaktif kadın kooperatiflerinin aktif olduğu dönemdeki programların bugün de mevcut olup olmadığını dikkate alınmamıştır.

Destek almaya hak kazanmaları açısından, aktif ve inaktif kadın kooperatifleri arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır: %62 (aktif) ve % 62 (inaktif). Dolayısıyla, kadın kooperatiflerinin genelinde başvuruların yaklaşık %62'si kabul edilmiştir. Ve destek almaya hak kazanan kadın kooperatiflerinde, aktif olanların %98'i ve inaktif olanların %88'i aldıkları desteğin yararlı olduğunu düşünmektedir (aldığı desteği yararlı bulmayan yalnızca bir inaktif kadın kooperatif bulunmaktadır. Örneklem küçük olduğu için bu bir kooperatif sonuçları büyük oranda değiştirmektedir).

Anket sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinin türü destek programlarına erişimlerinde dikkate değer bir faktör değildir(Şekil 46). Bu durum kısmen tüketim, üretim,pazarlama ve küçük sanat kooperatiflerine ilişkin örneklemin çok küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerini, işletme kadın kooperatifleri ile kıyasladığımızda tarımsal kooperatiflerinin yalnızca %46'sı desteklere başvurmuş (%69'unun başvurusu kabul edilmiş), işletme kadın kooperatiflerinin ise %73'ü desteklere başvurmuştur (%74'ünün en az bir başvurusu kabul edilmiştir).

Şekil 46

KOOPERATİFİN TÜRÜNE GÖRE DESTEK PROGRAMLARI (AKTİF VE İNAKTİF) (N= 101)

	Başvurdu	Onaylandı	Yararlı oldu	Bilmiyor
Tarımsal kalkınma (n=28)	46%	69%	29%	7%
İşletme (n=64)	73%	74%	55%	6%
Tüketim koop (n=2)	50%	0%	0%	50%
Üretim ve pazarlama (n=2)	50%	50%	50%	0%
Küçük Sanatlar (n=4)	75%	75%	50%	0%
Diğer: Feminist Dayanışma (n=1)	100%	100%	100%	0%

Destek programları ile ilgili anket sonuçlarına göre, kadın kooperatifleri destek programlarının yararlı olduğuna inanmaktadır. Bu önemli bir bulgudur. Bir kurumun destek programından yararlanmış olan kadın kooperatiflerinin çoğunluğu aldığı desteğin yararlı olduğunu düşünmektedir. Buna ilişkin tek istisna, Şekil 47'de gösterildiği gibi, bir kadın kooperatifi; bu kadın kooperatifi ASPB'den ve belediyeden aldığı desteklerin yararlı olmadığını düşünmektedir.

Şekil 47

KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURUM/ KURULUŞLARDAN ALDIĞI DESTEKLER VE BU DESTEKLERİN YARARLI OLUP OLMADIĞI (AKTİF VE İNAKTİF)

Destekleyen kurum	Destek aldı	Yararlı oldu	Yararlı (yüzdesi)
GTB	1	1	100%
ASPB	4	3	75%
GTHB	5	5	100%
Belediye	14	13	93%
Valilik	7	7	100%
GT İl Müdürlüğü	4	4	100%
GTH İl Müdürlüğü	4	4	100%
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	4	4	100%
Kalkınma Ajansları	3	3	100%
AB	6	6	100%
Birleşmiş Milletler	4	4	100%
Uluslar arası Vakıflar	3	3	100%
Sabancı Vakfı	3	3	100%
KEDV	22	22	100%
KOSGEB	2	2	100%
SYDTF	3	3	100%
Ticaret Odaları	2	2	100%

Kadın kooperatiflerinin yaptıkları destek başvurularına göre, aldıkları desteklerde bölgeler arası büyük farklılıklar görülmemektedir (Şekil 48). Bununla beraber bazı bölgelerde kadın kooperatiflerinin daha fazla destek aldığı da görülmektedir. Örneğin Güneydoğu Anadolu bölgesinde biri hariç tüm kadın kooperatifleri destek programlarına başvurmuştur. Bu, bu bölgedeki kadın kooperatiflerinin destek programları hakkında bilgileri olduğuna ve bunlardan yararlanmaya istekli olduklarına işaret etmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinden araştırmaya katılan kadın kooperatiflerinden yalnızca biri inaktif olduğu için bu da dikkate değer bir bulgudur. Yapılan derinlemesine görüşmelere göre, bunun nedenlerinden biri KEDV'in bölgede yerleşik çalışması ve kadın kooperatiflerinin belediyelerle ve diğer örgütlerle iletişim içinde olmalarıdır.

Şekil 48

BÖLGELERE GÖRE KADIN KOOPERATİFLERİNİN DESTEK PROGRAMLARINA ERİŞİMLERİ (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)

	Başvurdu	Kabul edildi	Yararlı oldu	Destekler hakkında bilgisi yok
Akdeniz (n=8)	38%	13%	13%	25%
Doğu Anadolu (n=6)	83%	50%	33%	17%
Orta Anadolu (n=17)	59%	53%	53%	6%
Güneydoğu Anadolu(n=14)	93%	64%	64%	0.0%
Marmara (n = 31)	65%	45%	45%	10%
Ege (n = 16)	85%	85%	69%	23%
Karadeniz (n = 9)	44%	33%	33%	22%

Bölgelerde en çok talep gören destek programları açısından (Şekil 49); kadın kooperatiflerinin en fazla destek aldıkları Marmara, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Ege bölgelerinde, çoğu birden fazla kuruluşun desteklerinden yararlanmışlardır. Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerindeki kadın kooperatifleri ise en az destek alan kooperatiflerdir. Destekleyici kuruluşlar arasında tüm bölgelerde en geniş operasyonel kapasiteye sahip olanlar KEDV, AB ve belediyelerdir.

Kadın kooperatiflerinin çeşitli kurum ve kuruluşlardan aldıkları destekler kooperatifin türü açısından dikkate alındığında (Şekil 50) ilk dikkat çeken sonuç, AB, KEDV, ASPB ve belediyelerin desteklerinin tamamının işletme kooperatiflerine verilmiş olmasıdır. Bunun işletme kadın kooperatiflerinin sayısının diğer türlere göre çok daha yüksek olmasıyla ilişkisi olduğu düşünülmektedir. GTHB'dan destek almaya başvurduğunu belirten yalnızca üç tarımsal kadın kooperatifi ve aynı bakanlıktan destek aldığını belirten beş tarımsal kadın kooperatifi bulunmaktadır. Ayrıca, tarımsal kadın kooperatiflerinin dış kuruluşlardan çok kamu kurumlarından destek aldığı görülmektedir. Bu kooperatiflerin aldığı 19 desteğin 14'ünün kaynağı kamu kurumlarıdır. İşletme kadın kooperatiflerinde ise alınan 85 desteğin 32'sinin kaynağı kamu kurumlarıdır.

Şekil 49

**BÖLGELERE GÖRE KADIN KOOPERATİFLERİNİN
YARARLANDIĞI DESTEKLEYİCİ KURUM/
KURULUŞLAR (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)**

	Akdeniz (n=8)	Doğu Anadolu (n=6)	Orta Anadolu (n=17)	Güneydoğu Anadolu (n=14)	Marmara (n=31)	Ege (n=16)	Karadeniz (n=9)
GTB	0%	17%	0%	0%	3%	0%	0%
ASPB	0%	0%	0%	7%	6%	6%	0%
GTHB	0%	0%	12%	7%	3%	6%	11%
Belediyeler	0%	17%	24%	21%	19%	13%	0%
Valilik	0%	0%	6%	21%	10%	13%	0%
Güm. ve Tic. İl Müdürlüğü	0%	0%	6%	14%	3%	0%	0%
Tarım İl Müdürlüğü	0%	0%	12%	7%	6%	6%	0%
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	0%	0%	0%	7%	3%	13%	0%
Kalkınma Ajansları	0%	17%	0%	0%	3%	6%	11%
AB	13%	0%	18%	14%	16%	6%	0%
BM	0%	0%	18%	7%	3%	6%	0%
Uluslararası Vakıflar	0%	0%	0%	7%	10%	0%	0%
Sabancı Vakfı	0%	0%	6%	0%	3%	6%	0%
KEDV	0%	0%	12%	36%	32%	44%	11%
KOSGEB	0%	0%	0%	7%	6%	0%	0%
SYDTF	0%	0%	6%	7%	10%	6%	0%
Ticaret Odaları	0%	0%	0%	7%	3%	0%	0%

Şekil 50

TÜRE GÖRE ALINAN DESTEK (TÜM KADIN KOOPERATİFLERİ) (N=101)

	Tarım (n=28)	İşletme (n=64)	Pazarlama/ Üretim (n=2)	Küçük Sanatlar (n=4)	Tüketim (n=2)	Diğer (n=1)
GTB	0%	2%	0%	0%	0%	0%
ASPB	0%	6%	0%	0%	0%	0%
GTHB	18%	2%	0%	0%	0%	0%
Belediyeler	4%	22%	50%	0%	0%	0%
Valilik	7%	8%	50%	25%	0%	0%
Güm. ve Tic. İl Müdürlüğü	11%	2%	0%	0%	0%	0%
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	4%	5%	0%	0%	0%	0%
Kalkınma Ajansları	0%	6%	0%	0%	0%	0%
AB	0%	14%	0%	50%	0%	100%
BM	0%	6%	0%	25%	0%	100%
Uluslararası Vakıflar	0%	5%	0%	0%	0%	100%
Sabancı Vakfı	0%	5%	0%	0%	0%	0%
KEDV	7%	36%	0%	0%	0%	0%
KOSGEB	4%	3%	0%	0%	0%	0%
SYDTF	7%	5%	0%	0%	0%	0%
Ticaret Odası	0%	3%	50%	0%	0%	0%

Anket sonuçlarına göre, KEDV ve belediyelerin destek programları kadın kooperatiflerinden en fazla talep gören programlardır. Aktif kadın kooperatiflerinin çoğunluğu KEDV'den destek almıştır; KEDV desteklerine başvuran 22 kadın kooperatifinin tümü destek aldığını bildirmektedir. Kadın kooperatiflerinden en fazla destek gören ettiği ikinci kuruluş olan belediyelere 17 kadın kooperatifi başvurmuş ve bunlardan 14'ü destek almıştır. Aktif kadın kooperatiflerinden bir çoğunun başvurduğu, fakat ilk iki kuruluş kadar destek almadığı iki kuruluş bulunmaktadır; bunlar AB (13 başvurudan altısı kabul edilmiştir) ve Sabancı Vakfı'dır (15 başvurudan üçü kabul edilmiştir). Diğer destekleyici kurum ve kuruluşların her birine 10'dan daha az sayıda kadın kooperatifi başvurmuştur. Bunlar arasında Bakanlıklar, Ticaret Odaları, Valilikler, KOSGEB ve kalkınma ajansları bulunmaktadır.

6.1.2 Kadın Kooperatiflerinin Destekleri Kullandıkları Alanlar

Anket katılımcılarına destek aldıkları kurum ve kuruluşların hangileri olduğu ve

bu destekleri ne şekilde kullandıkları sorulmuştur (Şekil 51). Bu sonuçlara göre, bu raporda daha önce de belirtildiği gibi, kadın kooperatifleri en fazla kadın kooperatiflerini destekleyen yerine KEDV'den, ikinci olarak da mekan ve kuruluş konusunda yardım sağlayan belediyelerden destek almışlardır. Ayrıca AB'nin eğitim ve kuruluş desteği ve BM'nin eğitim ve toplumsal hizmetler konusunda destek sağladığı belirtilmiştir.

Şekil 51

KADIN KOOPERATİFLERİNİN DESTEKLERİ KULLANDIĞI ALANLAR (AKTİF VE İNAKTİF)

	Başlangıç	Gelişme/ Büyüme	Operasyonel Masraflar	Kira Ödeme	Toplum Hizmetleri	Eğitim	Teknik Destek	Fona Erişim/ Kredi	Pazarlama/ Satış	Personel	Ağ Oluşturma	Mekan
GTB	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0
ASPB	0	0	0	0	2	3	3	0	1	0	0	0
GTHB	3	3	0	0	0	1	2	1	2	0	0	0
Belediyeler	6	4	4	3	3	1	3	0	3	1	1	12
Valilik	2	2	4	2	6	2	1	0	2	0	1	2
GT İl Müdürlüğü	1	1	2	1	0	0	0	1	2	0	0	2
GTH İl Müdürlüğü	3	3	2	0	1	2	3	2	3	2	1	0
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	0	1	0	0	0	2	1	0	0	3	0	0
Kalkınma Ajansları	2	0	0	0	1	0	3	0	0	0	0	0
AB	4	2	2	3	4	6	5	3	1	2	1	1
BM	2	3	1	1	4	5	2	2	0	0	0	1
Uluslararası Vakıflar	0	1	3	2	2	0	2	1	0	2	0	1
Sabancı Vakfı	2	1	0	0	1	2	1	1	0	1	0	0
KEDV	11	14	4	2	13	22	15	10	14	1	20	8
KOSGEB	0	2	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
SYDTF	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
TO	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	36	37	23	14	38	47	44	22	28	12	25	27

Şekil 51’de gösterildiği gibi, kadın kooperatiflerinin desteklerden yararlandıkları alanlar, en çoktan en aza doğru şöyle sıralanmaktadır: (1) eğitim, (2) teknik destek, (3) toplumsal hizmetler, (4) büyüme desteği ve (5) kuruluş desteğidir. Paydaşlar, teknik destek, eğitim, kuruluş desteği ve fon sağlama gibi çok çeşitli programlardan bahsetmektedirler. Eğitim programları arasında pazarlama, işletme, marka yaratma ve iletişim bulunmaktadır. Görüşmelerde en fazla değinilen eğitim başlığı girişimciliktir. Eğitimler yöneticilere, ortaklara ve çalışanlara yönelik uygulanmaktadır. Arazi, ekipman ve mekân çoğunlukla belediyeler tarafından sağlanmaktadır. Farkındalık artırma gibi konulardaki destekler, kadın kooperatifleri hakkında enformal yollarla bilgi yaymayı, kadın kooperatiflerinin tanıtımına yönelik ağ oluşturmayı ve diğer faaliyetleri içermektedir. Görüşmelerde kooperatiflere veya örgütlenme becerilerine yönelik spesifik eğitimlere değinilmemektedir. Bununla beraber bu konulara yönelik yoğun talep ileriki bölümde tartışılacaktır (Şekil 51).

Anket sonuçlarına göre, desteleyici kuruluşlar arasından en fazla KEDV’in programları uygulanmaktadır: KEDV’den destek alan kadın kooperatifleri bu desteği eleman alımı hariç her alanda kullanmışlardır (Şekil 51). Diğer kuruluşların destek programları daha çok belli alanlara yöneliktir. Örneğin, belediyelerden destek alan kadın kooperatiflerinin 12’si bundan mekân konusunda yararlanmıştı. Yani belediyeler mekân konusunda KEDV de dâhil olmak üzere geri kalan tüm destekleyici kurum/kuruluşlara göre daha fazla destek sağlamaktadır. Bu sonuçlara göre, bir kadın kooperatifi özellikle mekân konusunda destek arıyorsa, bunun için bulunduğu yerdeki belediyeye başvurmaktadır. Paydaş görüşmelerinin de gösterdiği gibi, belediyelerin veya yerel yönetimlerin tümü kadın kooperatifleri hakkında bilgi sahibi değildirler, bununla beraber bu kuruluşlar kadın kooperatiflerinin başarısını kolaylaştıran en önemli paydaşlar arasındadır.

Şekil 52

AKTİF VE İNKTİF KADIN KOOPERATİFLERİ EKONOMİK GİRİŞİMLERİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN NEYE İHTİYAÇ DUYMAKTADIR? (N=101)

	Mekân	Eğitim	Teknik Destek/ Danışmanlık	Ürün/İş Geliştirme	Mali/ Örgütsel Destek	Ekipman	Personel	Ağ Oluşturma/ Ortaklık
Aktif (n=63)	48%	49%	59%	73%	63%	56%	24%	49%
İnaktif (n=38)	47%	66%	55%	42%	61%	39%	24%	39%

6.1.3 Kadın Kooperatiflerinin İhtiyaçları Nelerdir?

Kadın kooperatiflerinin ekonomik girişimlerini geliştirmelerine yönelik ihtiyaçları farklıdır. Anket sonuçlarının en fazla ortaya koyduğu üç ihtiyaç: aktif kadın kooperatifleri için (1) ürün/iş geliştirme, (2) mali/örgütsel destek ve (3) teknik destek ve danışmanlık; inaktif kadın kooperatifleri için ise (1) eğitim, (2) mali/örgütsel destek ve (3) teknik destek/danışmanlıktır (Şekil 52).

Kadın kooperatiflerinin buldukları bölgenin, ihtiyaç duydukları destekler üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır; anket sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinin ihtiyaçları arasında bölgeye dayalı bir fark ortaya çıkmamaktadır. Bununla beraber ihtiyaçlar arasında fark yaratan faktörlerden biri kadın kooperatifinin türüdür. İşletme kadın kooperatifleri özellikle (1) ürün/iş geliştirme (2) mali/örgütsel destek ve (3) eğitim konularında; tarımsal kalkınma kadın kooperatifleri ise (1) mali/örgütsel destek (2) teknik destek/danışmanlık ve (3) ekipman konularında desteğe ihtiyaç duymaktadır (Şekil 53).

Şekil 53

KADIN KOOPERATİFLERİNİN TÜRÜNE GÖRE İHTİYAÇLARI (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)

	Mekân	Eğitim	Teknik Destek/ Danışmanlık	Ürün/iş Geliştirme	Mali/ Örgütsel Destek	Ekipman	Personel	Ağ Oluşturma/ Ortaklık	Diğer
--	-------	--------	----------------------------	--------------------	-----------------------	---------	----------	------------------------	-------

Tarımsal Kalkınma (n=28)	36%	54%	68%	54%	71%	61%	21%	39%	Finansman, daha ucuz girdi, ekilecek alan, bakanlıktan destek
İşletme (n=64)	55%	59%	56%	70%	63%	47%	27%	52%	-
Tüketim Koop (n=2)	100%	100%	50%	50%	100%	100%	50%	50%	-
Üretim ve pazarlama (n=2)	0%	50%	50%	50%	0%	0%	0%	50%	-
Küçük Sanatlar (n=4)	25%	0%	25%	0%	25%	25%	0%	0%	Finansman
Diğer: Yayıncılık (n=1)	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	Arkadaşlık, hiyerarşisiz iletişim

Diğer yandan kadın kooperatifleri ile yapılan görüşmelerin sonuçlarında, aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin talep ettiği destekler arasında küçük bir fark olduğu görülmektedir. Genel olarak en fazla talep edilen destekler (1) kooperatif doğasını dikkate alan destekler, (2) yerel destekler, (3) yatay ve dikey ağ oluşturma ve paylaşım, (4) destekleri takip edecek şekilde kapasite geliştirme ve (5) girişimcilikten fazlasıdır. Gözlenen küçük fark ise, inaktif kadın kooperatiflerinin mekân, süreç yönetimi ve finans gibi temel desteklere daha fazla ihtiyaç duymalarıdır. Bu da tekrar faaliyete geçebilmeleri için temel gereksinimleri olmasından kaynaklanmaktadır.

Görüşmelere göre eğitim konusunda destek alanların yarısı, kadın kooperatifi kurma ve işletme konulu eğitimleri içerik ve öğrenme biçimi açısından yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu tür eğitimler kadınlar için ve bir kadın kooperatifini işletmek için gereken becerileri geliştirmek üzere tasarlanmışlardır. Kadın kooperatiflerine özel bu eğitimler, aşağıda aktif bir kadın kooperatifi kurucusunun da dile getirdiği gibi, kooperatifin başarılı olması için gereken örgütlenme becerilerine yöneliktir:

"Kadınlara yönelik kooperatif işletme ve kapasite geliştirme eğitimleri için KEDV' gittik."

45 paydaşla yapılan görüşmeler ise kadın kooperatiflerine yönelik destek programlarının yetersiz olduğu noktalar hakkında fikir vermektedir. Paydaşların görüşmelerde en çok dile getirdiği dört yetersizlik (1) politikalar (2) kaynak yaratma (3) farkındalık ve (4) eğitimden oluşmaktadır.

Bunlardan birincisi kadın kooperatiflerine yönelik politikadaki yetersizliklerdir. 4. bölümde mevzuat taramasında değinilen vergi kanunlarını, harçları, politikaları ve yönetmelikleri içermekte, ayrıca kooperatiflerin yasal statüleri nedeniyle programlara erişimde karşılaştıkları güçlükleri de ortaya koymaktadır.

Kadın kooperatifleri dar gelir kadınlar arasında ortak hareket etme kültürünü ve girişimciliği desteklediği için önemli araçlardır. Bu yüzden, hızla kooperatiflerin sorunların üstesinden gelmesine yönelik kararlar alınmalı ve harekete geçilmelidir. Kooperatiflerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri büyük mali problemler yaşamalarına da neden olan, herhangi bir ticari işletmeyle aynı şekilde sınıflandırılmalarıdır. Hızla kadınların güçlendirilmesinde önemli bir rolü olan kadın kooperatiflerini güçlendirecek politikaların geliştirilmesi gerekiyor.

Paydaşların desteklerle ilgili dile getirdiği ikinci yetersizlik fonlardır ve bu konuyu farklı şekillerde yorumlamaktadırlar. Örneğin, çoğu kredi, iş danışmanlığı ya da teknik destekle ilişkili kredi ve hibe programlarıyla ilgili yorum yapmaktadırlar.

Kadın kooperatiflerine fon, eğitim ve teknik destek sağlanmalıdır.

Paydaşlar açısından destek programlarıyla ilgili üçüncü yetersizlik kadın kooperatifleri

ile ilgili farkındalıktır. 3. bölümde iç ve dış güçlükler kapsamında yetkililerin kadın kooperatifleri ile ilgili farkındalıklarının yetersiz olduğuna değinilmiştir. Bu, kadın kooperatiflerinin varlığı, toplum içindeki yerleri, etkileri veya ihtiyaç duydukları destekler hakkında olabilmektedir. Kadın kooperatiflerindeki bir yöneticinin aşağıda belirttiği gibi :

“Çoğu kurum kadın kooperatiflerini bilmiyor. Kooperatifler ihtiyaçlarına yönelik farkındalık geliştirmeleri için desteklenmeli. Eğer kurumlar kooperatifler hakkında bilgi sahibi olursa, onları destekleyecek somut adımlar da atarlar.”

Kadın kooperatifleri hakkında farkındalıkla aynı derecede önemli diğer bir konu ise eğitimidir. Bu raporda daha önce de belirtildiği gibi, eğitim kadın kooperatiflerinin aldığı başlıca destektir. Bununla beraber görüşmelerde paydaşların hiç biri kooperatiflerin örgütsel yapısı ve bir kooperatifi başarıyla işletmek için gereken özgün beceri ve bilgiler hakkında yorum yapmamaktadır. Yalnızca bir paydaş kadın kooperatifi ortaklarına, çalışanlarına ve yöneticilerine farklı eğitimler verilmesi gerektiğini aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Başvuranları desteklemek için hibe programları ile ilgili bilgilendirme toplantıları düzenliyoruz... Ve proje yazma eğitimleri veriyoruz. Kooperatiflerin kendileriyle projeleri üzerinde birebir çalışacak uzmanlarla desteklenebileceğini düşünüyorum (örn. proje fikri geliştirme ve teklif hazırlama)”

Paydaşların kadın kooperatiflerine yönelik desteklerle ilgili tanımladığı diğer yetersizlikler, programların uygunluğu ve erişilebilirliğini, işe yönelik desteği, mekân ve ekipman desteğini, kadın kooperatiflerinden satın almaları ve kadın kooperatiflerini destekleyen diğer örgütlerin desteklenmesini içermektedir.

“Kurum ve kuruluşlar sözle takdir etmek yerine somut destekler verirlerse, kadın kooperatiflerine zorlukları aşmaları için yardımcı olabilir. Örneğin, protokolle mekan, arazi, ekipman tahsis ederek; iş geliştirme desteği vererek, ürün ve hizmetlerini satın alarak, lojistik destek vererek (örn, elektrik su vb., ulaşım) ve tanıtım ve özel sektörle ilişkilerinde yardım ederek. (Belediye temsilcisi)”

Paydaşların bir kısmı kamunun kadın kooperatiflerini desteklemedeki rolünü tartışmaktadır. Kadın kooperatiflerini yönetme ve desteklemede hangi bakanlığın önyak olması gerektiği konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Kamudan paydaşlar genel olarak kadın kooperatiflerine hükümet kurumlarının stratejik planlarında daha çok yer verilmesi ve hükümetin destek programlarının kadın kooperatiflerinin erişebileceği esneklikte olması gerektiğini dile getirmektedirler.

Mikro-anlatımlarda ise 39 hikâyede kadın kooperatiflerinin çeşitli kurum ve yapılardan yeterince destek alamadığı belirtilmektedir. Kadınlar, kooperatiflerinin

potansiyelini açıkça ifade etmekte, bununla beraber destek verebilecek çeşitli kurumların uzun süreli bir anlayış ve taahhüt göstermediklerini ve başladık işleri takip etmediklerini dile getirmektedirler. Aktif kadın kooperatiflerinin iki ortağı bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Kooperatifimizi kuralı 2 yıl oldu. Birçok kurum ve kişinin bizi destekleyeceklerine söz verdiğini hatırlıyorum. Bunlar arasında siyasi partilerin bazı üyeleri, yerel yönetimlerden bazı kişiler vardı. Çok heyecanlı ve motivasyonluyduk. Fakat bunların sadece boş sözler olduğunu ve bize boş umut verdiğini anladık. Eğer bu sözler tutulseydi, kooperatifimiz daha iyi bir durumda olabilirdi, daha az desteğe, yardıma ihtiyaç duyardık. Bizi şimdi desteklemelerini umuyorum.”

“Amacımız toplum iyiliği olduğu ve bölgedeki ilk kadın kooperatifi olduğumuz için bizi destekleyebilecek her kuruma gittik ve misyonumuzu anlattık. Kadınları ailelerine destek olmalarında desteklemeyi amaçlıyoruz. Bugün de kooperatifle ilgili iyi dileklerimiz var, fakat ne kadar uğraşsak da yerel yönetimlerden hiçbir destek alamıyoruz. Neden bizden uzak durduklarını asla anlamıyoruz. Para istemiyoruz, sadece desteklerini, örneğin kirasını ödeyip boş bir odalarını mutfak olarak kullanmayı, istiyoruz. Şu anda Ticaret Odasının desteğiyle devam ediyoruz. Tüm bu güçlüklerle rağmen, yaptığımız iyi şeylerden, 300 kadının 10'unun bile olsa ayakları üzerinde durduğunu görmekten gurur duyuyorum. Çabalarımın onların güçlenmesine yaradığını görmek tüm hayalkırıklığımı ve yorgunluğumu götürüyor.”

6.2 Ne Tür Destek Programları Daha Etkili Olabilir?

6.2.1 Kadın Kooperatiflerini Kapsayan Destek Programları

Anket sonuçlarına göre, kadın kooperatifleri çeşitli programlara başvurmakta, bu başvuruların pekçoğu kabul edilmekte ve çoğu bunların yararlı olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber bu sonuçlar, on yıllık bir süre içinde kadın kooperatiflerinin başvurabildiği programlara ilişkindir. Yani anket sonuçları kadın kooperatiflerinin yararlanamadığı programları yansıtmamaktadır. Destekleyici her programın parametreleri bulunmaktadır ve bunların bir kısmı fazlasıyla zorlayıcıdır. Örneğin, programlar çoğunlukla işletmelere veya STK'lara yönelik tasarlanmıştır. Ve kadın kooperatifleri ekonomik ve sosyal amaçlı yapıları nedeniyle bu programlara başvurabilmeli iken, bu yapıdan dolayı hiç birinden yararlanamamaktadırlar. İşletmelere yönelik programlar kadın kooperatiflerinin sosyal yönlerini, STK'lara yönelik programlar ise ekonomik yönlerini kabul etmemektedir. Kadın kooperatifi temsilcileri yapılan görüşmelerde programlarla ilgili deneyimlerini anlatarak bu durumu birçok kez onaylamaktadırlar. Aktif kadın kooperatifi ortaklarından biri bu güçlüğü aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Kooperatifimizin kaynakları çok kısıtlı olduğu için, yeni programlara başlamak ve geliştirmek için fona ihtiyacımı var. Bazı proje fonlarından yararlandık. Fakat çoğu zaman kooperatiflerin fonların gerekliliklerini karşılamadığı düşünülüyor. Veya zaten

başvuramıyorlar. Bu destekleri daha fazla kullanmayı umuyoruz. Çünkü doğrudan ihtiyaç sahibi kadınların örgütlenmesiyiz, kamu ve diğer kuruluşlarla işbirliği içinde gerçekten etkili işler yapabiliriz. Ne yazık ki bunun için az program var.”

“KOSGEB’in ve kalkınma ajansının eğitimlerine katıldık, proje teklifleri hazırladık. Ama bu kurumlar ya kooperatiflere göre programları olmadığını söylüyor ya da (ortaklarına kooperatifin üretiminde harcadığı emek için para ödüyor olsa bile) kâr dağıttığımız için programlarından yararlanamayacağımızı belirtiyorlar.”

6.2.2 Yerel Destek Programları

Anket ve görüşmelerin sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerine daha yakın konumdaki belediye, kalkınma ajansı ve STK gibi kuruluşlar en çok talep gören ve en çeşitli destekleri sağlamaktadırlar. Yine anket ve görüşmelerin sonuçlarına göre, kadın kooperatifleri bu kuruluşların yerel koşulları ve sorunları daha iyi bildiklerini düşünmektedirler. Bu kuruluşlar bu nedenle kadın kooperatiflerinin başarısı açısından önemli ihtiyaçları – örneğin üretim ve satış için mekân, ürün ve hizmet satın alma veya kadın kooperatifleri hakkında farkındalık ve ilgiyi artırma – giderebilecek konumdadırlar. Aktif kadın kooperatiflerinden ortakların aşağıdaki ifadeleri de buna işaret etmektedir:

“... Büyükşehir Belediyesi olmasaydı tükenmek üzereydik.”

Kadın kooperatifleri için yerel kadın örgütlenmeleri olduklarından Belediyelerle işbirliği çok önemli. Son yıllarda bu işbirliklerinden iyi sonuçlar ortaya çıktı. Kadın kooperatifleri ve Belediyeler arasında işbirliğinin iyi örnekleri var, örneğin İstanbul’da Kartal, Kağıthane, Bahçelievler, İzmir’de Balçova, Ödemiş, Seferihisar, Menemen, Mordoğan, Çanakkale’de Biga, Karabiga, Balıkesir’de Burhaniye, Van’da Bostaniçi. Belediyeler ayrıca İzmir’de Bergama ve Urla’da da kadın kooperatifi girişimlerini destekliyor.

Belediyeler ayrıca kadın kooperatifleriyle işbirliği yapma açısından da avantajlı bir konumdadırlar. Kooperatiflerle işbirliği yapmak, kendilerinin ve toplumun ihtiyaçlarını bilen kadınlarla doğrudan temas kurmak anlamına gelmektedir. Bunun da hizmetlerin daha etkili sağlanması ve kaynakların daha etkin kullanılması için önemli bir fırsat olabileceği düşünülmektedir.

6.2.3 Yerel Destekleyici Kuruluşların Rolü

Kooperatif sektörü dünya genelinde benzer gelişim ve büyüme süreçlerinden geçmektedir. Ve geliştikçe ikincil düzeydeki destekleyici kuruluşlara ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu kuruluşlar federasyon, birlik, ağ ve diğer örgütlenmeler şeklinde olabilmekte ve birincil kooperatifleri birçok yönden desteklemeyi amaçlamaktadırlar. İkincil düzeydeki kuruluşlar genellikle bunları oluşturmak için gerekli giderleri karşılayacak yeterli sayıda birincil kooperatif olduğunda ve bunların eğitim ve

temsil açısından yaratacağı katma değer belirginleştğinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu durum,3. bölümde dış paydaşlar kapsamında ve 5. bölümde ILO Belgesinde kooperatiflerin entegrasyonunun önemine ve bunun Türkiye mevzuatındaki durumuyla ilgili tartışmada ele alınmıştır.

3. bölümde tartışıldığı gibi, anket sonuçları kadın kooperatiflerinin Türkiye'deki kooperatif sektörünün geneliyle, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği gibi ikincil ve birincil üst yapılarla ilişkilerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Kadın kooperatifleri daha çok yerel kuruluşlarla (örn. belediyeler) ve STK'larla (örneğin dernekler ve vakıflar) iletişim içindedir. Ayrıca kadın kooperatifleri ikincil düzeydeki örgütlenmelerinin (birlik) kuruluşunu tamamlamışlardır. SIMURG, KIA ve KEDV gibi kuruluşlar kadın kooperatiflerinin altyapısının desteklenmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği'nin amacı, ortaklarının sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerine, ve sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama çabalarına liderlik etmek, ortaklarının çıkarlarını korumak, örgütsel kapasitelerini artırmak ve aralarında iletişim, koordinasyon ve işbirliğini sağlamaktır. SİMURG'un kuruluşunda teknik destek sağlayan KEDV'den alınan bilgiye ve kadın kooperatifi ortakları ile yapılan görüşmelere göre, bu birliğin kuruluşu birkaç yıl düşünülmüş, çok masraflı olduğu için oluşturulması zaman almıştır. SİMURG Şubat 2014'de kadın kooperatiflerinden oluşan yedi kurucu ortak ile kurulmuştur. İlk Genel Kurulunu Haziran 2015'de gerçekleştirmiştir. SİMURG halihazırda daha fazla kadın kooperatifinin birliğe katılımını sağlamak ve Türkiye genelinde kadın kooperatiflerine düzenli ve sürekli destek olabilmek için kapasite ve kaynak geliştirmektedir.

Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı'nın (KIA) amacı, kadın kooperatiflerinin bilgi ve deneyim paylaşabileceği, aralarındaki iletişimi geliştirebileceği, sosyal ve ekonomik girişimlerde bulunma kapasitelerini artırabilecekleri ve ortak hedefler için ortaklıklar kurabilecekleri bir platform sağlamaktadır. KIA'nın ilkeleri arasında kapsayıcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım ve bağımsız bir kadın hareketi perspektifini paylaşarak farklılıklara saygı bulunmaktadır. KIA bir iletişim ağıdır, yani tüzel bir kişiliği bulunmamaktadır. Üyeleri bireylerden değil kadın kooperatiflerinden oluşmaktadır ve 50'nin üzerinde üyesi vardır. Nisan 2008'de kurulmuştur.

KEDV, işletme kadın kooperatiflerinin birçoğunun örgütlenme aşamasında rol oynamaktadır. Anket, literatür taraması ve görüşmelerin de gösterdiği gibi, kadınlara amaçlarına uygun örgütlenme yapısını ararlarken kooperatif modelini "bulmalarında" yardımcı olarak temel bir rol oynamaktadır. Deneyimli bir kooperatif başkanının görüşmede dile getirdiği gibi:

"KEDV'in teknik, eğitimle ilgili ve proje hazırlamadaki desteklerinin kooperatifimizi kurmada çok önemli olduğunu düşünüyorum. KEDV olmasaydı, bugün olduğumuz

noktada olmazdık. Yeni bir kadın hareketi olduğu için ihtiyaç duyduğumuz her düzeyde, ihtiyaç duyduğumuz zaman destek aldık.”

SİMURG, KIA, ve KEDV kadın kooperatifleri sektörüne ait ya da bununla yakından ilişkili kuruluşlardır. Ve bu konumları dolayısıyla, kadın kooperatifi ortaklarıyla ilgili ve onlar tarafından talep edilen destekler hakkında bilgi sahibidirler. Bu, 5.2.11’de değinildiği gibi, ILO Belgesi ve Türkiye’deki kooperatif mevzuatı ile örtüşmektedir. Bu kuruluşlar kadın kooperatifleri arasındaki ve kadın kooperatiflerinin diğer kuruluşlarla olan ağ oluşturma faaliyetlerini güçlendirecek; kanunlar, politikalar, kalkınma süreçleri ve beceriler konusundaki deneyimleri kooperatifler arasında paylaşacak ve yeni kooperatiflere aktaracak; kadın kooperatifi kurmak isteyen kadınlara eğitim verecek ve sürdürülebilirliklerini sağlamak için düzenli, amaca yönelik destek verecek ve dış kaynaklardan fon bulmalarına yardımcı olmaktadır ve daha fazlasını yapacak potansiyele sahiptirler.

Bu kuruluşların kadın kooperatiflerine yönelik faaliyetlerinin içeriği kadar yöntemi de önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, bu kuruluşlar kadın kooperatifi sektörünün bir parçası olarak, kadın kooperatiflerinin özerkliğini, ve sosyal ve ekonomik aktörler olarak kooperatiflerin kimliklerini destekleyebilmektedirler. Başlıca dış paydaşlardan birinin görüşme sırasında ifade ettiği gibi:

“Kadın kooperatiflerinin kurulmasını ve gelişmesini destekleyen STK’lar (birlikler, federasyonlar vb.) ve kamu kurumları, kooperatifleri desteklerken onların özerkliğine ve bağımsızlığına saygı duyarak güçlendirmelidir. Kooperatiflerin kendilerini destekleyen dernekler ve vakıflar tarafından değil ortakları tarafından yönetilmesine dikkat etmelidirler. Bu dernek ve vakıflar “danışman”dan fazlası olmamalı, kooperatifin işleyişine asla müdahale etmemelidirler. Bu yolla kooperatif ortağı kadınlar kendi işletmelerini yönetmeyi öğrenebilir, kooperatif de gerçek bir kooperatif kimliğine sahip olur.”

6.2.4 Destek Arama Kapasitesi

Kadın kooperatiflerinin bir çoğu proje teklifi hazırlama konusunda sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Aktif ve inaktif kadın kooperatifleri anket ve görüşmelerde fonlara başvurmak için proje teklifi hazırlayacak gerekli insan kaynağına, bilgiye ve kapasiteye sahip olmadıklarını, ve proje teklifini, parayı veya kapasiteyi zamanında bir araya getiremedikleri için başvuru tarihlerini kaçırdıklarını dile getirmektedirler. Bir tarımsal kalkınma kadın kooperatifi temsilcisinin aşağıdaki sözleri de bunu göstermektedir:

“Bir proje için SODES’e başvurmak istedik, fakat bizim için projeyi yazacak kimseyi bulamadık. Tarım İl Müdürlüğünden nasıl bir destek alabileceğimizi bilmiyoruz. Bilssek bile, koşulları sağlayacak kapasitemiz yok.”

Anket ve görüşme verilerine göre, kadın kooperatifleri başvurabilecekleri uygun bir program bulduklarında da, başvuruyu hazırlamak için gerekli bilgi ve beceriye sahiptiklerini bir araya getirmede zorluk yaşamaktadırlar. Bu konuya 3. bölümde güçlükler kısmında değinilmektedir.

6.2.5 Girişimcilikten Daha Fazlası

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi Türkiye Hükümeti ve diğer paydaşlar için temel önceliklerden biridir. Kadın kooperatiflerinin girişimcilikle ilgili programlar konusunda çeşitli deneyimleri bulunmaktadır. Kadın kooperatifleri veya kadın kooperatifi ortakları iş planlaması, pazarlama, operasyon, yönetim ve bütçeleme gibi konularda eğitim programlarından yararlanabilmektedirler. Bu araştırma kapsamında kadın kooperatifi ortaklarının aldığı eğitimler incelenmemiştir, fakat katılımcılar girişimcilik alanında birçok eğitimin bulunduğunu ve bazı eğitimlere katıldıklarını belirtmişlerdir.

Bununla beraber, kadın kooperatifleri ortakları mevcut iş yönetimi ve teknik içerikli girişimcilik eğitimlerinin yeterince faydalı olmadığını düşünmektedirler. Bu araştırma kapsamında, bu eğitimlerin kadınların öğrenme ihtiyaçlarıyla veya hedeflenen sonuçlarla örtüşmediği, kooperatifçilikle ve kadınların öncelikleriyle ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. 3. bölümde tartışıldığı gibi, kadınların çoğunluğu kooperatiflerini işletmeyi kendi deneyimleriyle veya diğer kooperatif ortaklarından öğrenmektedirler. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi, örgütlenme becerileri, kooperatif yönetimi ve yönetim konularında hiç veya yetersiz sayıda eğitim bulunmaktadır.

7

Sonuç ve Öneriler: Ayakta Kalma Mücadelesinden Büyüme

Bu raporun arkaplanındaki araştırma, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin, ülkedeki diğer kooperatiflerden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kooperatifler, kadınlar tarafından, kadınlar için kurulmakta, iki yönlü, yani ekonomik ve sosyal amaçlı faaliyetler yürütmekte ve etkiler yaratmaktadırlar. Türkiye’de diğer kooperatiflerin karşılaştığı benzer güçlüklerle karşılaştıkları gibi, çok amaçlı yapıları ve faaliyetlerine has güçlüklerle de karşılaşmaktadırlar. Pek çoğu ayakta kalmakla birlikte “büyüme” potansiyelleri kesinlikle kadın ortakların ve yararlanıcıların isteğine bağlıdır. Bunu başarabilmeleri de kısmen kadın kooperatifleriyle ilişkili olan dış aktörlerin bu isteğe nasıl yanıt verdiklerine ve bu isteği nasıl beslediklerine bağlıdır.

Bu son bölüm, raporun yapısına uygun olarak, çok önemli başlıca bulguları ortaya koyacak, bu bulguları programları ve potansiyel yasal reformları geliştirmeye yönelik önerilerle ilişkilendirecek şekilde kurgulanmıştır. Araştırmaya katılan kadınların tespit ettiği– iç ve dış güçlükler olarak nitelendirilen – kısıtlamalara da değinilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 22 öneri geliştirilmiştir. Öneriler öncelik sırasına göre değil, raporun içeriği dikkate alınarak sıralanmıştır. Önemli bulguların tümü bir öneri ile ilişkilendirilmemiştir. Ayrıca, rapordaki tüm bulguları değil, pratik, uygulanabilir ve yapıcı önerilerle doğrudan ilişkili olanları özetlemek amaçlanmıştır. Mümkün olduğu durumlarda öneriler belirli paydaşlara yöneltilmiştir.

7.1 Temel Bulgular ve Öneriler

Bölüm 2: Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımı ve Kooperatifler

Bulgu 1: Türkiye’de ve dünyada kadınların kooperatifler yoluyla güçlendirilmesine yönelik örnekler mevcuttur. Söz konusu örnekler kooperatiflerin, Türkiye hükümetinin kadınların işgücüne katılımını artırma ve kadınları güçlendirme hedeflerine ulaşmasında potansiyel taşıdığına işaret etmektedir. Bununla beraber, Türkiye’deki kadın kooperatifleri veya kadın kooperati modeliyle ilgili çok az sayıda deneysel araştırma veya veri bulunmaktadır.

Öneriler:

1. GTB kooperatiflerle ilgili veri toplamada, parametrelerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle (örneğin kadın ve erkek kooperatif ortakları) geliştirmeli, ayrıca kooperatif faaliyetleri için de benzer göstergeler (örneğin lider pozisyonundaki kadınlar, kooperatiflerden kredi veya girdi alan kadınlar, Genel Kurula katılan kadınlar) kullanılmalıdır. Bu göstergeler kooperatiflerin bağlı olduğu tüm Bakanlıklar tarafından kullanılmalıdır.
2. Kooperatif birlikleri, kadınların rollerini (özellikle iş yaptıkları sektörler açısından) daha iyi anlamaları için teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Birlikler ayrıca Bakanlıkların 1. öneride tanımlanan göstergeler doğrultusunda veri toplamaları için de desteklenmelidir.
3. Türkiye’de araştırma yapan kurumlar, kadın kooperatifleri üzerine araştırma yapmalıdır.

Bulgu 2: Türkiye Hükümeti kooperatif gelişimini desteklemeye yönelik iddialı bir Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı geliştirmiştir. Ayrıca, genel olarak kooperatiflerin ve özel olarak kadın kooperatiflerinin gelişmesini desteklemek için stratejik hedefler belirlenmiştir. Bununla beraber, Eylem Planı da Türkiye’de kooperatiflerle ilgili diğer etkinlikler de (örneğin Kasım 2015’te Antalya’da yapılan ICA Küresel Konferansı ve Genel Kurulu) kadın kooperatiflerini yeteri kadar içermemektedir.

Öneriler:

4. GTB, 2016 sonunda Eylem Planını yeniden ele aldığı anda kooperatiflerdeki kadınlara ve kadın kooperatiflerine daha açık bir biçimde yer vermelidir.
5. GTB, Türkiye’deki kadın kooperatiflerini destekleyebilecek önemli paydaşları belirlemeli ve kadın kooperatiflerine yönelik kapsamlı bir stratejik plan geliştirmelidir. Bu plan şu beş unsuru içermelidir: (1) Kadın kooperatiflerinin iki yönlü, yani ekonomik ve sosyal amaçlı yapısını tanımalı ve kabul etmeli, (2) Farklı paydaşların rollerini ve sorumluluklarını belirlemeli ve kadın kooperatifleri açısından yerel yönetimlerin önemini vurgulamalı, (3) Kadın kooperatiflerini desteklemeye yönelik stratejiler belirlemeli (aşağıda detaylandırılacaktır) (4) Kadın kooperatiflerinin faaliyetleri için mali kaynakları belirlemeli ve (5) Mevcut ve yeni kurulacak kadın kooperatiflerini desteklemek için ölçülebilir, zaman kısıtlayıcı hedefler koymalıdır.

Bölüm 3: Çok Amaçlı Kadın Kooperatiflerinin Ortaya Çıkışı

Bulgu 3: Kadınlar tarafından, kadınlar için kurulan kadın kooperatifleri büyük ölçüde özerktir ve sosyal ve ekonomik amaçlı yapılardır. Kadın kooperatiflerindeki katılım oranları olağanüstü yüksektir, kadınlara iş yaşamında ve toplumda liderlik edebilecekleri gerçek fırsatlar sunmaktadırlar.

Bulgu 4: Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin, kooperatif sektörünün kalanıyla veya Türkiye Hükümeti ile ilişkileri kuvvetli değildir. Bununla beraber son beş yıl içinde yatay ve dikey olarak örgütlenmektedirler ve kadın kooperatifleri arasındaki ilişkiye diğer kurum/kuruluşlarla olan ilişkilerinden daha çok değer vermektedirler

Öneri:

6. İlgili Bakanlıklar kadın kooperatiflerinin kendi aralarında ve kooperatif sektörünün geneliyle entegre olmalarını (talepleri doğrultusunda) desteklemelidir. Fakat bu bir yaptırım olmamalıdır.

Bulgu 5: Kadın kooperatifleri çoğunlukla geleneksel olarak "kadın işi" olarak nitelendirilen alanlarda mal ve hizmet üretmektedirler. Bunun nedeni, kurucuların ve ortakların hâlihazırda yapmayı bildikleri işlere yönelmeleridir. Bu da kısmen toplumsal cinsiyet rollerinden, kısmen de kadınların çoğunlukla bir iş yönetecek yeterli beceriye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Kadınlar elbette tanıdıkları bir ürün veya hizmeti seçmekte, ve seçtikleri bu ürün veya hizmetin satış potansiyelini değerlendirecek bir fizibilite yapmamaktadırlar.

Öneri:

7. Başta KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Ticaret ve Sanayi Odaları olmak üzere paydaşlar, kadın kooperatiflerine, başlangıç aşamalarında sunacakları ürün ve hizmetlerle ilgili fizibilite çalışması yapmaları için destek vermelidir. Bu desteğin, bu kuruluşlar içinde kadın kooperatifleri için oluşturulacak destek masaları ile sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu kuruluşlar fon ve bilgi transferinde hâlihazırda önemli bir rol oynamaktadırlar. Bunlar, kadın kooperatiflerinin fazlasıyla yararlanabileceği nitelikte desteklerdir. Diğer yandan, kadın kooperatifleri yerel kalkınmaya katkıda bulunmaktadırlar, bu nedenle yerel ekonomi ve kadınların ve toplumun sürdürülebilir ekonomik kalkınması açısından birer aktör olduklarının kabul edilmesi gerekmektedir. Bunun paydaşların faaliyetlerine de katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bulgu 6: Kadın kooperatifleri çoğunlukla kadınların ve toplumun ihtiyaçlarına ilişkin en geçerli bilgiye sahiptirler. Hem toplum liderleri ve yerel bilgi kaynağı işlevi görmektedirler ve hem de bu işlevi gören kişi ve kuruluşlarla ilişkilidirler. Bu nedenlerle yerel paydaşlara ve belediyelere en doğru ürünleri ve hizmetleri sağlayacak konumdadırlar.

Öneriler:

8. Kadın kooperatiflerinin toplumları için sosyal hizmet (örneğin çocuk bakımı, toplumsal hizmetler, engellilere yönelik merkezler vb.) sağlamaları için kamusal kaynak aktarılmalı, buna yönelik politikalar geliştirilmelidir. Bu tüm paydaşların katılımını gerektirmektedir.
9. Kamu kurumlarının ve yönetimlerin kadın kooperatiflerinden ürün ve hizmet satın almalarına imkan verecek politikalar geliştirilmelidir. Bu tüm paydaşların katılımını gerektirmektedir.

Bulgu 7: Çocuk bakımı gibi toplumsal hizmet sağlayan kadın kooperatiflerinin gelde etme potansiyeli daha yüksektir. Bu, bu hizmetlerin kadın kooperatiflerinin ekonomik açıdan kararlı hale gelmelerinde etkili olacağını göstermektedir.

Öneri:

10. Kadın kooperatiflerinin sunduğu çocuk bakım hizmetleri, meşru bir iş alanı olarak kabul edilmelidir. Burada, kadın kooperatiflerinin, çocuk bakım hizmetlerini düzenleyen mevzuattan muaf tutulması ifade edilmemekte; ASPB, MEB gibi yetkililer açısından yasal olarak bu hizmetlerin sağlayıcıları olarak kabul görmeleri önerilmektedir.

Bulgu 8: Bütün kadın kooperatifleri uzun süre faaliyet göstermelerine etki eden iç ve dış güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Dış güçlükler arasında mali güçlükler (örneğin finansmana erişim zorlukları, yüksek harçlar) ve kadın kooperatiflerinin farklı yönlerinin ve faaliyetlerinin yeterince anlaşılması bulunmaktadır. İç güçlükler arasında ise ortakların kapasitelerinin (örneğin kooperatifle ve işle ilgili becerilerinin) yetersiz olması, operasyonel kapasitedeki (örneğin ekipman, mekân) yetersizlikler ve kişiler arası ilişkiler bulunmaktadır. [İç güçlükler, aşağıda destek programları kapsamında da ele alınmaktadır].

Öneriler:

11. GTB ve/veya yeni kurulan Simurg Ulusal Kadın Kooperatifleri Birliği işbirliğinde Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin yatırım sermayesi olarak kullanabilecekleri hibe dışı, alternatif finansman (örneğin sosyal etki fonları veya tahvilleri) kaynakları ve bunları sağlayabilecek paydaşlar belirlenmelidir. Ve kadın kooperatifleri, bu finansman kaynaklarına erişim ve bunları etkili şekilde kullanmaları için kapasite geliştirme programları ile desteklenmelidir.
12. Kadınlar ve kadın kooperatifleri açısından sosyal güvenlik konusunun ne şekilde ele alınması gerektiğine, mevcut durumuna ve bu konudaki güçlüklerle ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır.

Bölüm 4: Kadın Kooperatiflerinin Etkisini Anlamak

Bulgu 9: Kadın ortak ve yararlanıcılar kadın kooperatiflerinin kişisel yaşamları, aileleri ve toplumları üzerindeki etkilerine ilişkin birçok deneyim paylaşmışlardır. Burada etki, kadınları güçlendirme, hayatboyu eğitim ve öğrenmeye katkı ve işgücüne katılım yoluyla gelir etmelerinin desteklenmesi olarak yorumlanmaktadır. . Bu etkiler birbirini güçlendirmekte ve kadın kooperatiflere ortak olan ve yararlanıcı konumundaki kadınların yaşamlarında çarpan etkiler yaratmaktadır.

Bulgu 10: Aktif ve inaktif kadın kooperatiflerinin etkili bir mirası vardır: Bu miras elde edilen geliri, geliştirilen becerileri ve kapasitelerini, karşılanan toplumsal ihtiyaçları veya kooperatifin dışına taşınan becerileri ve yereldeki kadınlarla, yerel yönetimlerle ve destekleyici kurum ve kuruluşlarla etkileşimlerini içermektedir.

Bölüm 5: Hukuki Değerlendirme

Bulgu 11: Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye’de kooperatifçiliği kooperatiflere daha fazla özerklik sağlamaya ve ulusal mevzuatı uluslararası mevzuatla uyumlaştırmaya yönlendirmektedir.

Öneriler:

13. GTB bu reformların gerçekleştirilmesinde liderlik etmeye devam etmeli ve gelişmeleri paydaşlarla düzenli olarak paylaşmalıdır. Söz konusu reformlar, ICA’in kooperatifçilik ilkelerinin Türkiye’deki yasal kooperatif tanımına entegre edilmesini içermelidir.
14. GTB ve diğer ilgili Bakanlıklar, kooperatiflerin özerkliğini destekleyecek yasal reformları – özellikle kadın kooperatiflerinin yasal statüsü ile ilgili olanları - tanımlamalıdır.
15. GTB 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 1. maddesini hem ekonomik hem sosyal amaçlı faaliyetleri kapsayacak şekilde genişletmelidir.
16. Kooperatiflerle ilgili diğer kanunlar da 1163 sayılı Kanundaki bu değişikliğe uyumlulaştırılmalı; bunlar uygun koşullarda vergi muafiyetlerini ve/veya kamu kurumlarla ortaklık kurulmasını kapsamalıdır.

Bölüm 6: Kadın Kooperatifleri için Destek Programları

Bulgu 12: Kadın kooperatifleri erişebildikleri destek programlarını kullanmakta ve bunların önemli olduğunu düşünmektedirler. Bununla beraber hem sosyal hem ekonomik amaçlı olmaları nedeniyle bir çok destek programından yararlanamamaktadırlar.

Öneri:

17. Tüm paydaşlar kadın kooperatiflerini destek programlarından

yararlanabilecek kuruluşlar dâhil etmeli, bunu ilgili dokümanlarda açıkça belirtmelidirler.

Bulgu 13: Kadınlar bir çok girişimcilik eğitimi bulunmasına rağmen kooperatif içi işletme ve yönetim konularına yönelik programların eksikliğini hissetmektedirler. Ayrıca, mevcut destek programları bir kadın kooperatifinin içinde bulunabileceği farklı aşamalardaki (kuruluş, faaliyete geçtikten sonra, büyüme) ihtiyaçlarına yanıt vermemektedir.

Öneriler:

18. Kadın kooperatiflerine yönelik destek programlarını yürüten paydaşlar, kadın kooperatiflerine kuruluşlarından itibaren her aşamada kapasitelerini geliştirmeye yönelik stratejiler geliştirmeli; bu stratejiler kooperatifçilik ve örgütlenme becerileri, liderlik, iş yönetimi, kadınların güçlendirmesi, finansal kapasite, ortaklık ve ağ oluşturma konularını kapsamalıdır.
19. **Örgütlenme becerileri:** Kadınların kooperatife katılımları için gerekli beceriler (örneğin ortak karar alma, iyi yönetim, kooperatifin seçilmiş temsilciler aracılığıyla , yönetim kurulu ile veya yönetim kurulu içinde iş yapma).
20. **Liderlik becerileri:** Kooperatifin kurucuları ve ortakları arasında güven oluşturma ve kooperatif içi yönetim ve yönetim için gerekli liderlik becerileri için kapasite geliştirme.
21. **İş yönetimi:** İşleyiş, yasal prosedürler, müşterilerle ilişkiler, pazarlama, muhasebe, planlama ve/veya satış gibi konularda kapasite geliştirme.
22. **Kadınların güçlendirilmesi:** Kooperatif ortaklarının, kadınların ekonomik güçlendirmesinde, kooperatife katılımlarında ve aile yaşamlarındaki baskıları anlamaları ve bunlara yanıt vermeleri için kapasite geliştirme (örneğin evden çalışma, kooperatif dışında çalışma, kooperatifle çalışma).
23. **Mali kapasite:** Kadın kooperatiflerinin ihtiyaçlarına uygun fon ve diğer kaynakları öğrenmeleri, değerlendirmeleri ve bunlara erişmeleri için kapasite geliştirme.
24. **Ortaklık ve ağ oluşturma:** Kadın kooperatiflerinin savunucusu olabilecek kuruluşlar, kamu kurumları veya birliklerle ortaklıklar geliştirmeleri ve ağ oluşturmaları için kapasite geliştirme.

Bulgu 14: Kadın kooperatiflerinin en fazla eriştiği ve yararlandığı destekler, KEDV gibi kuruluşlarve belediyeler tarafından sağlanmaktadır. Bu da, bu kuruluşların kadın

kooperatiflerinin başarısında ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla beraber, bu programların ne kadar etkili olduğu konusunda çok az değerlendirme ve veri bulunmaktadır.

Öneriler:

25. Kadın kooperatiflerinin desteklerinden en fazla yararlandığı paydaşlar kadın kooperatiflerine yönelik bu desteklerinin etkilerinin değerlendirilmesi için desteklenmeli; bu yolla kadın kooperatiflerinin gelişmesi açısından iyi uygulamalara ilişkin bir araçlar oluşturulmalıdır.
26. GTHB kadın kooperatiflerine yönelik destek programlarının kadınlar üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması ve iyileştirilmesi için etki analizi yapılmalıdır.
27. İlgili paydaşlar, kadın kooperatiflerini ve kadınların ekonomik güçlendirmesini destekleyen Simurg, KİA ve diğer başlıca kuruluşların, kooperatiflere sürekli destek vermeleri; kadın kooperatiflerinin yapısı ve etkilerine ilişkin (seçilmiş yetkililer, kamu sektörü çalışanları, kamuoyu, özellikle kadınlar arasında) farkındalık artırmaları; kadın kooperatiflerini yoksullarla, toplumsal örgütlenmelerle ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi gibi kadınların güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerle ilişkilendiren işbirlikleri ve iyi uygulamalara ilişkin kapasite oluşturmalarını desteklemelidirler.
28. Kadınları destekleyen örgütler Türkiye Belediyeler Birliği ile iletişim kurmalı ve ortaklaşa belediyelerin kadın kooperatiflerine iş olanakları yaratmaları için yaygınlaştırılabilir örnekler geliştirmelidir. Bu örnekler aşağıdakileri içermekle birlikte bunlarla sınırlı kalmamalıdır:
29. Parkları, yeşil alanları ve kullanılmayan mekânları/binaları kadın kooperatiflerine tahsis ederek/kiralayarak ekonomik girişimlerini desteklemek,
30. Kadın kooperatiflerinin Belediye ihalelerine katılımını desteklemek, ve
31. Kadın kooperatiflerinden çocuk bakımı, gıda ürünleri gibi mal ve hizmetleri satın almak.

Referanslar

- R193. 2002. "Promotion of Co-operatives Recommendation."** 2002. No. 193. *Kooperatiflerin desteklenmesine ilişkin tavsiye*. Cenevre, 90. ILC Oturumu (20 Haziran 2002). Erişim 28 Nisan 2014 http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R193. (Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 1995'teki Genel Kurulu'nda kabul edilen Kooperatif Kimliği Beyanı'ndan alıntı için "Ekler" bölümüne bakınız.)
- Akbaş, K. 2014.** "Nonprofit Law in Turkey." Johns Hopkins Karşılaştırmalı Kar Amacı Gütmeyen Sektör Projesi Çalışma Belgesi, No. 51. Baltimore, MD: Johns Hopkins Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi.
- Aman, G. 2014.** *Success and failure among agricultural cooperatives in Turkey*. Tez. Robert D. Clark Honors College.
- Ansay, T. & Wallace, D., 2011.** "Introduction to Turkish Law." *Kluwer Law International* pp. 03-118.
- Başaran, B. ve Inan, H. 2014.** *Industrialization in Rural Areas; S.S. Mursall Agricultural Development Cooperative Sample*. Ulusal Tarımsal Ekonomi Kongresi.
- Beşpınar, F. Umut. 2010.** "Questioning Agency and Empowerment: Women's Work-Related Strategies and Social Class in Urban Turkey." *Women's Studies International Forum*, 33:523–32. Elsevier.
- Birinci Türkiye Kadın Yöneticiler Konferansı, 2014.** 11 Aralık 2014 güncelleme <http://www.hurriyetdailynews.com/women-employment-in-turkey-shows-high-rise-but-low.aspx?pageID=238&nlID=58384&NewsCatID=347>
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. 2015.** 21 Ocak 2015. <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=1579&menu=35>
- Boudet, AM. ve Agar, M. 2014.** *Female Entrepreneurship in Turkey*. Dünya Bankası.
- Bonnan-White, J., Hightower, A. ve Issa, A. 2013.** "Of Couscous and Occupation: A Case Study of Women's Motivations to Join and Participate in Palestinian Fair Trade Cooperatives." *Agriculture and Human Values* 30 (3): 337–50.
- Canadian Cooperative Association** (Kanada Kooperatifler Birliği), Developpement

international and Societe de cooperation pour le developpement international. 2012. *Creating Wealth, Reducing Poverty and Building a Better World: Canadian Co-operatives in International Development*. Ottawa. Canada.

Cakmuk, Erol. 2004. "Structural change and market opening in Turkish agriculture." AB-Çalışma Belgeleri, 10. Avrupa Politikaları Çalışmaları Merkezi.

Can, M., Sayılı, M, ve Kalanlar, Ş. 2014. *Kırsal Kalkınmada Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Daha Etkin Rol Alabilir mi? Başarılı Bir Kooperatif Örneği*. Ulusal Tarımsal Ekonomi Kongresi.

Capra International. 2013. *Thematic Evaluation on the Cooperative Model: Kanada Uluslar arası Kalkınma Ajansı'na Sunuluan Final Değerlendirme Raporu*.

Çelik Ateş, H., Ermi, T., ve Çağla Örmeci Kart. M. 2014. *Gülbirlik Ortaklarının Kooperatiften Beklentileri*. Ulusal Tarımsal Ekonomi Kongresi.

Cooperatives UK. 2014. "The Global Co-Operative Sector." Erişim 12 Temmuz. <http://www.uk.coop/2012/economy/worldwide>.

Cracogna, D., Fici, A. ve Henry, H. Eds. 2013. *International Handbook of Cooperative Law*. London: Springer.

Datta, Punita Bhatt, ve Robert Gailey. 2012. "Empowering Women through Social Entrepreneurship: Case Study of a Women's Cooperative in India." *Entrepreneurship Theory and Practice* 36 (3): 569–87.

Datta, Rekha. 2003. "From Development to Empowerment: The Self-Employed Women's Association in India." *International Journal of Politics, Culture and Society* 16 (3): 351–68.

Dayıoğlu, Meltem. 2008. "Mother's and Children's Employment in Turkey." *The Journal of Developing Areas* 42 (1): 95–115.

Dünya Ekonomi Forumu. 2013. *Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu 2013*. Index 2013. Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu. Cologny/Cenevre, İsviçre: Dünya Ekonomi Forumu. <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>.

Economist Intelligence Unit. 2015. *Country Report: Turkey*. London. UK.

- Erdal, G., Çall, A., Karakaş, G., ve Balç, M. 2014.** *Amasya İli Boyalı Köyü Kiraz Üretimi ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifi*. Ulusal Tarımsal Ekonomi Kongresi.
- Erman, Tahire, Sibel Kalaycıoğlu, ve Helga Rittersberger-Tılıç. 2002.** "Money-Earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women in the City: The Case of Turkey." In *Women's Studies International Forum*, 25:395–410. Elsevier.
- Esim, Simel. 2003.** *Learning to Organize the Unorganized: Women Home-Based Workers from Turkey Visit Self Employed Women's Association in India*. https://www.academia.edu/855519/Learning_to_Organize_the_Unorganized_Women_Home-based_Workers_from_Turkey_Visit_Self_Employed_Womens_Association_in_India.
- Esim, S. ve Omeira, M. 2009.** "Rural women producers and cooperatives in conflicts settings in the Arab States." *FAO-IFAD-ILO Atölye Çalışması Gaps, trends and current research in gender dimensions of agricultural and rural employment: differentiated pathways out of poverty*. Roma. İtalya.
- Esim, S. 2010.** *Gender equality in the world of work*. ILO, Cenevre.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. 2015.** Website. 5 Mayıs 2015.
- Gökşen, F., Altan Olcay, Ö., Alnıaçık, A. ve Ceren Deniz, G. 2014.** *An analysis of public programs related to women's entrepreneurship and access to labour markets*. Ankara.
- Gulcubuk, B. 2010.** "The dimensions of women's contribution to the workforce in agriculture:
The Turkey case." In *International Business & Economics Research Journal*. 9, 5.
- Gulcubuk, B. 2015.** *Change in rural development approaches in the world and Turkey examination*. Dünya Kalkınma Konferansı. Bangkok. Tayland.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. 2012.** *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012 -2016*. Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. 2015.** Kooperatif İstatistikleri Bildirimi. Ankara.
- Gun, S. 2005.** *Organizations and Problems in Turkish Agriculture*. XVIII Uluslar arası Türk Kooperatif Kongresi Türkiye Kooperatifler Birliği Yayınları. 98:67-76.

Hart, K. 2009. *Modernist Desires among Recent Immigrants in Western Turkey*. Tez. Buffalo State College.

Henry, H. 2012. *Guidelines for Co-operative Legislation: 3rd Revised Edition*. International Labour Office, Cenevre.

ILO. 2008. "Country Brief 1: Advancing Women's Employment in Lebanon: ILO in Action." Uluslararası Çalışma Örgütü.

ILO. 2009. *Enhancing the Participation of Rural Women Producers in Cooperatives in Yemen*. Policy Brief 6. Cenevre, İsviçre: Uluslararası Çalışma Örgütü.

ILO & ICA. 2014. *Cooperatives and Sustainable Development Goals: A Contribution to the Post-2015 Development Debate A Policy Brief*. Policy Brief. Brüksel, Belçika: Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_240640.pdf.

ICA. 2015. *Resource Guide for Advance Training of Co-operatives on Entrepreneurship Development of Women and Gender Equality*.

ICA. 2015. Website. <http://antalya2015.coop/>

Jones, Elaine, Sally Smith, ve Carol Wills. 2012. "Women Producers and the Benefit of Collective Forms of Enterprise." *Gender & Development* 20 (1): 13–32.

Kalkınma Bakanlığı. 2014. *Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018*. Ankara.

Karahocagil, P. Ve Ozudogru, H. 2011. "Agricultural development co-operatives in Turkey the example of Sanliurfa province." *Journal of Animal and Veterinary Advances*. 10 (30): 372-377.

Keleş, R. 2013. "Turkey." In *International Handbook of Cooperative Law*. Eds. Cracogna, D., Fici, A. ve Henry, H. London: Springer.

KIA. 2015. Websitede misyon tanımı. 5 Mayıs 2015 güncelleme.

Kooperatifçilik Kanunu, 24 Nisan 1969, 1163 No'lu yasa.

Majurin, Eva. 2012. *How Women Fare in East African Cooperatives: The Case of Kenya, Tanzania and Uganda*. Dar es Salaam, Tanzanya: Uluslararası Çalışma Örgütü.

- Mulayim, Z G. 1997.** "The Fundamental Problems of Turkish Co-operatives and Proposals For Their Solutions." Frederich Ebert Stiftnun. Istanbul. İkinci Baskı.
- Müftüler-Bac, Meltem. 1999.** "Turkish Women's Predicament." *Women's Studies International Forum*, 22:303–15. Elsevier.
- Nippierd, A. 2002.** *Gender Issues in Co-operatives*. International Labour Office, Cooperative Programme Cenevre: ILO: 6.
- OECD. 2014.** *OECD Economic Surveys: Turkey 2014*. OECD Yayınları.
- Okan, N. Ve Okan. C. 2013.** *Policy Studies on Rural Transition No. 2013-13 An Overview of Cooperatives in Turkey*. FAO Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Ofisi.
- Özdemir G., Keskin, H. ve Özüdoğru, H. 2011.** "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Tarımsal Kooperatiflerin Önemi." *Tekirdag Tarım Fakültesi Dergisi*. 8(1):101-113.
- Özdemir G. 2013.** "Women's Cooperatives in Turkey." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 81: 300–305.
- Pancar Üreticileri Kooperatifler Birliği. 2015.** Website <http://en.pankobirlik.com.tr/>
- Sahin, Fatma. 2014.** "Women's Rights in Turkey." *Turkish Policy Quarterly* 11 (1): 39–46.
- Simsek, M. 2015.** *Outlook for Turkey*. <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/SunumMerkezi/index.html?ktp=UEZ>
- Tesfay, A. ve Tadele, H. 2013.** The Role of Cooperatives in Promoting Socio-Economic Empowerment of Women: Evidence from Multipurpose Cooperative Societies in South-Eastern Zone of Tigray, Ethiopia. *International Journal of Community Development* 1 (1): 1-11.
- Theis, Leona, ve Lou Hammond Ketilson. 1994.** *Women in Co-Operatives*. Research in Action. Saskatchewan, Kanada: Saskatchewan Üniversitesi Basım Hizmetleri. Website: <http://www.usaskstudies.coop>.
- Therriault, L., Skibbons, R. Ve Brown, L. 2008.** *A Portrait of Co-operatives and Credit Unions in Atlantic Canada: Preliminary Analysis*. Canadian Social Economy Research Partnerships.

TurkStat. 2016. Labor Force Statistics. Website <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21574>

Türkiye Milli Kooperatifçiler Birliği. 2013. *Türkiye Milli Kooperatifçiler Birliği: 2013 Yılı Çalışması ve Raporu.* Ankara. Turkey.

Türkiye Tarımsal Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği. 2015. <http://int.tarimkredi.org.tr/index.php/en.html> (Nisan 2015).

Van Vliet, Myfanwy. 2006. *Networking Diversity Including Women and Other Under-Represented Groups in Co-Operatives.* #06.01. Research Reports Series. Saskatchewan, Canada: Centre for the Study of Cooperatives, Saskatchewan Üniversitesi.

Varol, Fatma. Cansu. 2013. *An Analysis of Women's Co-operatives in Urban Turkey in Terms of Women's Empowerment.* Basılmamış Tez.

Ekler

	Kooperatifin adı	Bölge (7 bölge)	İl	İlgili Bakanlık (GTB veya GTHB)	Durum
1	Akeka Kadın Girişim Üretim ve Satış Kooperatifi	İç Anadolu	Ankara	GTB	aktif
2	Akkaya Köyü Tarımsal Kalkınma Koop.	İç Anadolu	Ankara	GTHB	aktif
3	Amasya Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Karadeniz	Amasya	GTHB	aktif
4	Ankara Zeytindalı Kadın Çevre Kültür İşletme Kooperatifi	İç Anadolu	Ankara	GTB	aktif
5	Ardeşen Kadınlar Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Karadeniz	Rize	GTHB	aktif
6	Artvin Kadın Girişimciler Turizm Geliştirme ve İşletme Kooperatifi	Karadeniz	Artvin	GTB	aktif
7	Avanos Kadın Girişimci Dayanışma ve Yardımlaşma İşletme Kooperatifi	İç Anadolu	Nevşehir	GTB	aktif
8	Bağlar Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele ve İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Diyarbakır	GTB	aktif
9	Bahçelievler Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
10	Balçova Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Ege	İzmir	GTB	aktif
11	Bandırma Nisa Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Balıkesir	GTB	aktif
12	Begonvil Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Ege	Muğla	GTB	aktif
13	Besnili Aktif Kadınlar Yardımlaşma Dayanışma ve İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Adıyaman	GTB	aktif
14	Bethesna Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Adıyaman	GTB	aktif
15	Beyoğlu Lider Kadın Çevre Kültür ve İşletme kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
16	Biga kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Çanakkale	GTB	aktif
17	Bostaniçi kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Doğu Anadolu	Van	GTB	aktif

	Kooperatifin adı	Bölge (7 bölge)	il	İlgili Bakanlık (GTB veya GTHB)	Durum
18	Çanakkale Girişimci Kadınlar Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	Marmara	Çanakkale	GTB	aktif
19	Defne Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Akdeniz	Hatay	GTB	aktif
20	Devrek Merkez Dedeoğlu ve Çolakpehlivan Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Karadeniz	Zonguldak	GTHB	aktif
21	Dokuma El Sanatları Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Şanlıurfa	GTB	aktif
22	Eskipazar Kadın,Çevre,Kültür ve İşletme Kooperatifi	Karadeniz	Karabük	GTB	aktif
23	Filmmor Kadın Çevre ve Kültür İşletme Koop.	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
24	Gökova Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Ege	Muğla	GTB	aktif
25	Gültepe Kadın Tarımsal Kalkınma Koop.	Güneydoğu Anadolu	Diyarbakır	GTHB	aktif
26	Güzelyurt Gaziemir Tarımsal kalkınma Kooperatifi	İç Anadolu	Aksaray	GTHB	aktif
27	Hanimeller Ev Ürünleri Tüketim Kooperatifi	Ege	Denizli	GTB	aktif
28	Hıdırlık Tarımsal kalkınma Kooperatifi	Ege	İzmir	GTHB	aktif
29	İlk Adım Kadın Çevre Kültür İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
30	İnsanca Yaşam Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
31	İpekyolu Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Mardin	GTB	aktif
32	Karabiga Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Çanakkale	GTB	aktif
33	Karaburun İlçe Mrk. Yayla Tepeboz Hasseki Salman Sarpıncık Anbarseki Tarımsal Kalkınma Koop.	Ege	İzmir	GTHB	aktif

	Kooperatifin adı	Bölge (7 bölge)	İl	İlgili Bakanlık (GTB veya GTHB)	Durum
34	Kartal kadın, çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
35	Kızıltepe Kadın Destek Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Mardin	GTB	aktif
36	Kimya Hatun Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	İç Anadolu	Konya	GTB	aktif
37	Kocabeyli, Karaçavuş, Süngütepe ve Saatli Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Kilis	GTHB	aktif
38	Manisa Merkez tarımsal kalkınma kooperatifi	Ege	Manisa	GTHB	aktif
39	Menemen Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Ege	İzmir	GTB	aktif
40	Merkez Trilye Belediyesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Marmara	Bursa	GTHB	aktif
41	Mezopotamya kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Şanlıurfa	GTB	aktif
42	Mihalgazi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	İç Anadolu	Eskişehir	GTHB	aktif
43	Nahrin Kadın Girişim Üretim ve İşletme Koop.	Güneydoğu Anadolu	Mardin	GTB	aktif
44	Nar Çiçeği Kadın Çevre Kültür ve İşletme kooperatifi	İç Anadolu	Eskişehir	GTB	aktif
45	Nar Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Balıkesir	GTB	aktif
46	Nilüfer Kadın Çevre Kültür İşletme Koop.	Marmara	Düzce	GTB	aktif
47	Nusaybin Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İletişim Çevre Kültür İşletme Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Mardin	GTB	aktif
48	Ödemiş Ev Eksenli Çalışan Küçük Sanat Kooperatifi	Ege	İzmir	GTB	aktif
49	Ödemiş Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Ege	İzmir	GTB	aktif
50	Sarıcakaya Tarımsal Kalkınma Koop.	İç Anadolu	Eskişehir	GTHB	aktif
51	Sarıyer Mahalle ve Köyleri Kadın Çiftçiler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTHB	aktif

	Kooperatifin adı	Bölge (7 bölge)	il	İlgili Bakanlık (GTB veya GTHB)	Durum
52	Sarıyer ve Civarı Girişimci Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
53	Tarihi Eyüp Oyuncakları ve benzerleri Kadın çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
54	Tarihi Manisa Bezi Dokuma ve diğer iş ve hizmetler Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Ege	Manisa	GTB	aktif
55	Tomurcuk Eğitim Kültür Dayanışma İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	aktif
56	Turhal Girişimci Kadın Çevre Kültür ve İşletme kooperatifi	Karadeniz	Tokat	GTB	aktif
57	Tülmen Kırsal Kalkınma Tarım Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Şanlıurfa	GTHB	aktif
58	Umut Işığı Kadın Çevre Kültür ve İşletme Koop.	Güneydoğu Anadolu	Diyarbakır	GTB	aktif
59	Yağcılar Köyü Kadın Tarımsal kalkınma kooperatifi	Marmara	Çanakkale	GTHB	aktif
60	Yenipazar Kadın Çevre Kültür ve İşletme Koop.	Ege	Aydın	GTB	aktif
61	Yeniyaylacık Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	İç Anadolu	Nevşehir	GTHB	aktif
62	Yüksekova İlçe Merkezi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Doğu Anadolu	Hakkari	GTHB	aktif
63	Zeytin Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Balıkesir	GTB	aktif
64	4 Eylül Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	İç Anadolu	Sivas	GTB	inaktif
65	Aktif kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Sakarya	GTB	inaktif
66	Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırma Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	inaktif
67	Antakya İpekevi Kadın Çevre Kültür ve İşletme Koop.	Akdeniz	Hatay	GTB	inaktif
68	Avcılar Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	inaktif

	Kooperatifin adı	Bölge (7 bölge)	İl	İlgili Bakanlık (GTB veya GTHB)	Durum
69	Ayazağa Işıltı Kadın Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	inaktif
70	Başak Kadın Çevre Kültür ve Tüketim Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	inaktif
71	Bitlis Kadın Eli Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Doğu Anadolu	Bitlis	GTB	inaktif
72	Bitlis Merkez Mah. 2. Tarımsal Kalkınma Koop.	Doğu Anadolu	Bitlis	GTHB	inaktif
73	Büyük Teflek Tarımsal Kalkınma Koop.	İç Anadolu	Kırşehir	GTHB	inaktif
74	Çağdaş Kadın Kültür ve İşletme Koop.	Marmara	Sakarya	GTB	inaktif
75	Davutoğlu Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	İç Anadolu	Ankara	GTHB	inaktif
76	Değirmençay Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Akdeniz	Mersin	GTHB	inaktif
77	Deprem kadınları Toplum Birliği Kooperatifi	Marmara	Sakarya	GTB	inaktif
78	Erkadın Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Doğu Anadolu	Erzincan	GTB	inaktif
79	Ertuğrul Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Ege	Denizli	GTHB	inaktif
80	Gaziantep Kadın Çevre Kültür Kalkınma Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	GTB	inaktif
81	İlkadım İncirliova Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Ege	Aydın	GTB	inaktif
82	İMECE Kadın Kooperatifi	Ege	İstanbul	GTB	inaktif
83	Kadem Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Ege	Muğla	GTB	inaktif
84	Karabörk Kuşküy Tarımsal Kalkınma Koop.	Karadeniz	Giresun	GTHB	inaktif
85	Karaburun Kadınları Agro Turizm İşletme Koop.	Ege	İzmir	GTB	inaktif
86	Kırkörük Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İletişim Çevre Kültür İşletme Kooperatifi	İç Anadolu	Ankara	GTB	inaktif
87	Kocaeli Çınar Kadın Çevre Kültür İşletme Kooperatifi	Marmara	Kocaeli	GTB	inaktif
88	Kozadan İpeğe Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Küçük Sanat Kooperatifi	İç Anadolu	Ankara	GTB	inaktif

	Kooperatifin adı	Bölge (7 bölge)	il	İlgili Bakanlık (GTB veya GTHB)	Durum
89	Kösbucağı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Akdeniz	Mersin	GTHB	inaktif
90	Muratlı Öncü Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Tekirdağ	GTB	inaktif
91	Niksar El Sanatları Sokak Atölyeleri Kadın,Çevre,Kültür İşletme Kooperatifi	İç Anadolu	Tokat	GTB	inaktif
92	Pınar Kadınİnsiyatifi İstihdam Çevre Kültür İşletme Koop.	Akdeniz	Adana	GTB	inaktif
93	Seyhan Kadın İnsiyatifi İstihdam Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Akdeniz	Adana	GTB	inaktif
94	Simge Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	Kocaeli	GTB	inaktif
95	Sungu Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Doğu Anadolu	Muş	GTHB	inaktif
96	Topraktaki Kadın Eli Temin Tevzi Kooperatifi	Karadeniz	Gümüşhane	GTB	inaktif
97	Uludere Kadın Kooperatifi	Güneydoğu Anadolu	Şırnak	GTB	inaktif
98	Verim kadın inisiyatifi istihdam çevre kültür işletme kooperatifi	Akdeniz	Adana	GTB	inaktif
99	Yapraklı ve Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	İç Anadolu	Çankırı	GTHB	inaktif
100	Yeni Umutlar Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	Marmara	İstanbul	GTB	inaktif
101	Yeşilirmak havzası kadın inisiyatifi çevre ve kültür kooperatifi	Karadeniz	Tokat	GTB	inaktif

(Toplamda 45 paydaşla görüşülmüş, 25'i adının kullanılmasına izin vermiştir)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Alman Kooperatifler Birliği (DGRV)

ASPB Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Avanos Belediyesi

Balçova Belediyesi

Bitlis Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl Müdürlüğü

Çanakkale Tarım Kooperatifleri Birliği

Düzce Valiliği

GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI (Güneydoğu Anadolu Projesi Merkez Ofisi)

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl Müdürlüğü

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü

İŞKUR (Türkiye İş Kurumu) Manisa İl Müdürlüğü

Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı

Kâğıthane Belediyesi, İstanbul

Kalkınma Bakanlığı/ Kalkınma Ajansı

Kartal Belediyesi

Konya Ticaret Odası

KOSGEB Çanakkale (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı)

Mardin Milli Eğitim Müdürlüğü

Seferihisar Belediyesi, İzmir

SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu)

SİMURG Kadın Kooperatifleri Birliği

Tarım Kredi Kooperatifleri Genel Müdürlüğü

Tepebaşı Belediyesi Sanat Merkezi

Türkiye Kalkınma Vakfı

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Danışmanı/ILO Baş Danışmanı)

Van Belediyesi

GTHB ile yapılan paydaş görüşmesinde kadın kooperatiflerine ilişkin şunlar söylenmiştir:

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde kadınlar tarafından kurulmuş ve ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan 49 adet Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmakta olup bunlardan 18 adet kooperatif pozitif ayrımcılık gözetilerek Bakanlığımızın destek programından yararlandırılarak işletmeye geçmiştir." Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının ekonomik yatırımları değerlendirme sistemine göre, başvuran bir kadın, bir tarım kooperatifi ve birlik üyesi ise ekstra puan veriliyor. Kadın çiftçiler ayrıca 35 çeşit ekipman alabilecekleri (%50'si hibe) makine-ekipman satın alma desteğinden yararlanabiliyor. Bu kapsamda şimdiye kadar yaklaşık 5.000 kadın çiftçi desteklendi.

Bu araştırma kapsamındaki ankete 28 tarımsal kalkınma kadın kooperatifi katılmıştır; bunların 18'i aktif, 10'u inaktiftir. Tarımsal kalkınma kadın kooperatifleri her bölgede bulunmakta, bununla beraber çoğunluğu Karadeniz bölgesinde (yedi) ve Orta Anadolu bölgesinde (altı) yer almaktadır. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin yarısı haftanın yedi günü faaliyet göstermekte; altısı ise yalnızca ihtiyaç olduğunda çalışmaktadır. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin 20'si tüm yıl boyunca faaliyet halindedir.

Tarımsal kalkınma kadın kooperatifleri arasında erken çocuk bakım ve eğitim hizmeti veya engelli çocuklara yönelik hizmet sunan bulunmamaktadır. Bunların başlangıç aşamasında en çok yürüttükleri üç faaliyet, gelir getirici faaliyetler (24), sosyo-kültürel faaliyetler (10) ve lobi veya beceri eğitimleridir (yedi). Hâlihazırda tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin 17'si gelir getirici faaliyetler; sekizi sosyo-kültürel faaliyetler, altısı lobi faaliyetleri ve üçü beceri eğitimleri uygulamaktadır. Doğal olarak gelir elde etmek için en çok üretilen üç ürün gıda (13), "tarımsal ürünler" (12) ve besi hayvanlarıdır (10). Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin ortaklarına yönelik hizmetlerine bakıldığında, inaktif olanların çoğunun önerilen faaliyetlerin hiç birini sağlamadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, bu bölümde faaliyetler hakkında verilen bilgi yalnızca 18 aktif tarımsal kalkınma kooperatifi için geçerlidir. Aktif tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin yedisi ortaklarına önerilen faaliyetlerin hiç birisini sağlamadıklarını belirtmektedir. Çoğunluğu gelir getirici faaliyetler yürüttüklerini ve ortakların sosyalleşmesi/dayanışmasını desteklediklerini belirtmekte (dokuz); bunu kadınlara toplumda daha iyi bir statü kazandırma (sekiz) ve pazarlama ve satış olanakları sağlama (sekiz) izlemektedir.

Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin kooperatif kurmalarının en önemli 3 nedeni arasında; kadınlar için gelir sağlamak (25 içinden 21'i bunu birinci neden

olarak göstermektedir), kadınları güçlendirmek (20) ve kadınların sorunlarına çözüm yaratmak (13) yer almaktadır. Biri hariç tüm tarımsal kalkınma kadın kooperatifleri kuruluş aşamasında yerel yönetim ya da bir kamu kuruluşu tarafından desteklenmiştir.

Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin içinde bulunulan yıl için öngördükleri gelirler değişmektedir. Bu kooperatifler arasından yalnızca beşi ortaklar arasında kâr dağıtımını yapmaktadır. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin yedisi kârlarını tekrar kooperatife yatırmakta, ikisi ana sözleşmeleri gereği kâr amacı gütmemekte ve altısı da kâr elde etmediklerini belirtmektedir. Bu kooperatiflerin ortak sayılarında da farklılıklar görülmektedir; bazılarının yalnızca 7-14 kadar ortağı, bazılarının ise 75'ten fazla ortağı bulunmaktadır.

Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin çoğu (21) Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri ile il ve ilçe düzeyinde işbirliği yapmaktadır. Ayrıca kadın kooperatifleri birliği / kadın kooperatifleri iletişim ağı ile (7), diğer kadın kooperatifleri ile (7) ve Ticaret Odaları ile (7) işbirliği yapanlar da bulunmaktadır. Bu işbirlikleri çoğunlukla eğitim (15), deneyim paylaşımı (14) ve teknik destek (13) alanlarında yapılmaktadır. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin 12'si üst örgütlenmelere üyedir; bunların çoğu bölgesel düzeyde (yedi) ve bazıları (beş) ulusal düzeyde örgütlerdir. Tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin dokuzu üyesi olabilecekleri daha büyük örgütlenmeleri veya nasıl üye olacaklarını bilmemektedirler.

Destek programlarına ilişkin sonuçlara bakıldığında, bir bulgu dikkat çekmektedir; yalnızca 3 tarımsal kalkınma kadın kooperatifi GTHB'nın desteğine başvurduğunu belirtmekte, bununla beraber GTHB'den destek aldığını ifade eden 5 kooperatif bulunmaktadır. Ayrıca, tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerinin dış kuruluşlardan çok kamu kurumlarından destek aldığı görülmektedir; 19 desteğin 14'ü kamu kurumlarından alınmıştır. Bu kooperatiflerinin işlerini geliştirmelerine yönelik en önemli üç ihtiyacın ise mali/örgütsel destek (20), teknik destek/danışmanlık (19) ve ekipman (17) olduğu görülmektedir.

Aktif olan tarımsal kalkınma kadın kooperatiflerine başarıları hakkındaki görüşleri sorulduğunda, çoğu başarılı olduklarını ama kooperatiflerini geliştirmek istediklerini (10), beşi zorlanarak ayakta kaldıklarını, üçü kooperatiflerini oldukça başarılı bulduklarını ve üçü de çok başarılı olduklarını ifade etmektedirler.

Çocuk bakımı sağlayan kadın kooperatifleri, aktif kadın kooperatifleri arasında küçük bir yer tutmaktadır. Mikro-anlatımlarda sadece 16 kadın, kooperatiften erken çocuk bakımı/eğitim hizmetleri aldığını belirtmektedir.

Ankette 8 kadın kooperatifi çocuk bakım hizmeti verdiğini belirtmiştir, bununla beraber kuruluş aşamasında da bu hizmeti verenlerle toplam 13 kadın kooperatif bulunmaktadır. Kooperatiflerden ikisi çocuk bakım hizmeti vermeye daha sonra başlamıştır. Çocuk bakım hizmeti sağlayan kooperatiflerin tümü işletme kooperatifidir. Bu kadın kooperatiflerinin beşi Marmara Bölgesi'nde, ikisi Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve biri Ege Bölgesi'nde yer almaktadır. Akdeniz, Orta Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde çocuk bakım hizmeti veren kadın kooperatifi bulunmamaktadır.

Bu kooperatifler erken çocuk bakımı ve eğitim hizmetleri dışında faaliyetler de yürütmektedirler. Çocuk bakım hizmeti sağlayan kadın kooperatiflerinin en az altısı aynı zamanda gelir getirici faaliyetler, kadınlar için kapasite geliştirme programları, sosyo-kültürel faaliyetler, diğer hizmetlere yönlendirme, toplumsal farkındalık artırma ve lobi faaliyetleri de yürütmektedir. Bu kooperatiflerin en az yürüttüğü iki faaliyet engelli çocukların eğitimi (1) ve toplumsal ihtiyaçların tespitidir (2). Çocuk bakımı sağlayan kadın kooperatiflerinin neredeyse tümü çocuk bakım merkezlerinden ve oyun odalarından gelir elde etmekte (6), çoğu gelir elde etmek için eğitim de vermektedir (5).

Kooperatiflerin ortaklarına yönelik faaliyetlerine bakıldığında, çocuk bakım ve eğitim hizmeti sağlayan kooperatiflerin yalnızca beşi bu hizmetleri ortakları için vermektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinden iki kooperatif bu hizmeti ortaklarına sağlamamakta, bunun yerine sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı ailelere ücretsiz hizmet vermektedirler. En az beş kooperatifin ortaklarına yönelik diğer faaliyetleri arasında eğitim/kapasite geliştirme, iyi yönetim becerisi geliştirme ve sosyalleşme/dayanışma yer almaktadır. Bu kooperatiflerin kuruluş nedenlerine bakıldığında, altısı "erken çocuk bakım ve eğitim hizmetleri sunmayı" ilk üç neden arasında belirtmektedir. Diğer başlıca nedenler arasında kadınları güçlendirmek, kadınların ortak sorunlarına çözüm yaratmak ve kadınlara iş sağlamak bulunmaktadır.

Çocuk bakım hizmeti sağlayan sekiz kadın kooperatifinin içinde bulunulan yıl için öngördükleri gelirler arasında farklılıklar bulunmaktadır; bunlar en düşük 10.001-25.000 TL'den en yüksek 100.001-250.000 TL'ye kadar değişmektedir. Tümünün ortaklık payı 1-100TL arasındadır. Erken çocuk bakım hizmetlerinden gelir elde eden kadın kooperatiflerinin bu geliri, toplam gelirleri içinde %15'i ila %100'ü

arasında bir orana denk gelmektedir. Erken çocuk bakım hizmetlerini ücretsiz sağlayan iki kooperatif gelirlerinin çoğunu satışlardan elde etmektedir (sırasıyla %100 ve %75). Çocuk bakım hizmeti veren altı kooperatif ana sözleşmeleri gereği kâr dağıtımını yapmamakta, biri kârı tekrar kooperatife yatırmakta ve bir diğeri de kâr elde edemediklerini bildirmektedir. Bu kooperatiflerin çoğunda (yedisi) 6-25 kadın kooperatif aracılığıyla gelir elde etmektedir.

Bu kooperatiflerden yararlanan kadınlara ve ortaklara bakıldığında, biri hariç tümü yılda 250 veya daha fazla kadına ulaşmaktadır. Kooperatiten yıllık en fazla yararlanan kadın sayısının birinde 800 olduğu görülmektedir. Bu kooperatiflerden ortakları dışında yararlanan kadın sayılarına bakıldığında ise, ikisinin 6-10, ikisinin 26-50, birinin 51-100 ve ikisinin ise 100'ün üstünde kadına ulaştığı görülmektedir.

Bu kooperatiflerin işbirlikleri ve aldıkları desteklerle ilgili bulguların bazılarının ilgi çekici olduğu düşünülmektedir.. Çocuk bakım hizmeti veren kooperatiflerin tümü, Ulusal Kadın Kooperatifleri Birliği / Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı ve diğer STK'lar ile işbirliği yapmaktadır. Çoğu (altı) diğer kadın kooperatifleri ile de ortaklık kurmaktadır. Tümü bu işbirliklerini eğitim ve ağ oluşturma alanlarında, çoğu (yedi) teknik destek ve deneyim paylaşımı alanlarında kullanmaktadır.

Çocuk bakım hizmeti sağlayan kadın kooperatiflerinin çoğu benzer güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu kooperatiflerin tümü, mevzuatı karşılaştıkları en önemli üç güçlükten biri olarak nitelendirmektedir. Sekiz kooperatifin yedisi için diğer önemli güçlükler bina/yer bulmak ve kredilere/hibelere erişmektir (kredilere/hibelere erişim bunların tümünde en önemli güçlük olarak seçilmiştir).

Bu kooperatiflerin eriştikleri destek programlarına bakıldığında; tümünün KEDV desteğine ve çoğunun (altı) belediye desteğine başvurduğu görülmektedir; bu başvuruların hepsi onaylanmış ve kooperatifler bu destekleri yararlı bulmuştur. Diğer destekleyici kuruluşlara ise üçü veya daha azı başvuru yapmıştır. Tümü KEDV desteğini eğitim alanında kullanmıştır. Bu kooperatifler KEDV desteğinden ayrıca toplumsal hizmetler, ağ oluşturma ve teknik destek (yedi), fonlara ve hibelere erişim (altı) alanlarında yararlanmışlardır. Belediye desteği çoğu kooperatif (beş) için mekân sağlanması olup, üçü ayrıca toplumsal hizmetleri için de belediye desteğinden yararlanmıştı.

Bu kooperatifler ayrıca diğer kooperatiflerden KİA'dan (beş), aile üyelerinden, arkadaşlarından, yerel toplumlarından ve gönüllülerden (dört) farklı destekler almışlardır. Bu destekler, altı kooperatif için kooperatif işletmesi, iletişim ve ağ oluşturma ve diyalog/müzakere konularında, beş kooperatif için iş kurma, iş geliştirme/büyütme, hukuki tavsiyeler alma, mekân bulma ve liderlik konularında olmuştur.

Çocuk bakım hizmeti veren sekiz kadın kooperatifinden yedisi kooperatifin başarılı olduğunu düşünmekte, aynı zamanda kooperatifi geliştirmek istemektedir (biri çok başarılı olduğunu düşünmektedir). Çoğu kooperatifin işlerini geliştirmek için ihtiyaç duydukları desteklerin başında ürün/iş geliştirme ve ağ oluşturma/ortaklıklar kurmak gelmektedir. bu ihtiyacı eğitim (beş), mali/örgütsel destek (dört) ve ekipman (dört) gelmektedir.

EK 5

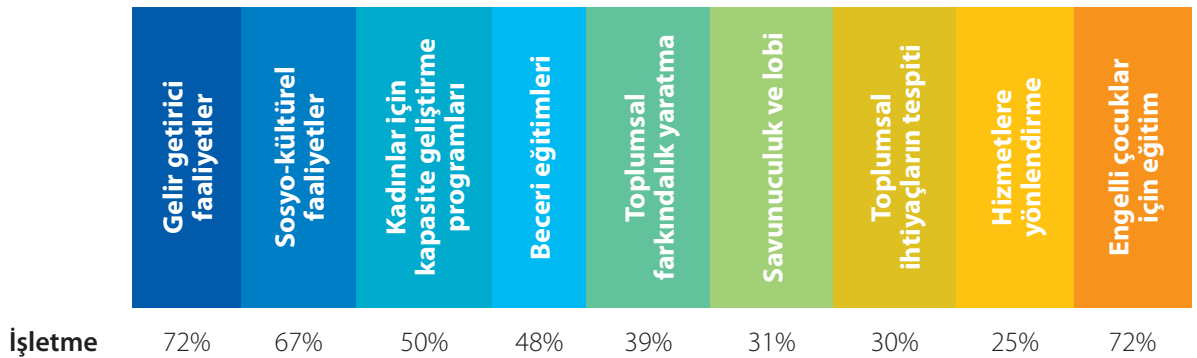
İŞLETME KADIN KOOPERATİFLERİ PROFİLİ

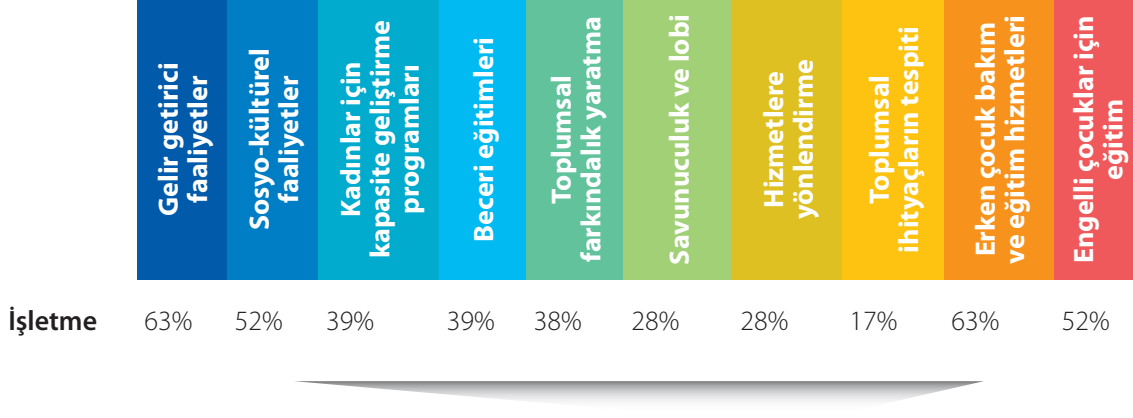
Anket kapsamındaki 64 kadın kooperatifi işletme kooperatifidir. Bunların 42'si aktif, 22'si inaktiftir.

İşletme kadın kooperatifleri diğer tür kadın kooperatiflerine göre çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik başlangıçta ve içinde bulunulan yılda yürüttükleri faaliyetlerde de görülmektedir. Bu kooperatiflerin bazıları önerilen tüm faaliyetleri uyguladıklarını belirtmektedirler (Şekil 55 ve 56). Çocuk bakım hizmeti sağlayan kadın kooperatifleri de birer işletme kooperatifidir.

Şekil 55

İŞLETME KOOPERATİFLERİNİN BAŞLANGIÇTA YÜRÜTTÜKLERİ FAALİYETLER (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)

Şekil 56**İŞLETME KOOPERATİFLERİNİN MEVCUT FAALİYETLERİ (AKTİF VE İNAKTİF) (N=101)**

İşletme kadın kooperatiflerinin mevcut faaliyetleri arasında en yaygın olan gelir getirici faaliyetlerdir. Bunu sosyo-kültürel faaliyetler izlemektedir. Bunların yanı sıra kadınlar için kapasite geliştirme faaliyetleri (25), beceri geliştirme eğitimleri (25) ve toplumsal farkındalık yaratma faaliyetleri (24) yürütmektedirler.

İşletme kadın kooperatifleri gelirlerini ürettikleri ürün ve hizmetlerden sağlamaktadırlar. Hâlihazırda gelir elde edilen en yaygın ürünler gıda (36), eliş (32) ve "diğer" ürünlerdir (22). "Diğer" ürünler arasında ipek ürünleri, dikiş, ikinci el ürünler yer almaktadır. İşletme kadın kooperatiflerinin gelir elde ettiği en yaygın hizmetler ise eliş/hediyelik eşya dükkânı (29), lokanta veya gıda satışı (24) ve eğitimlerdir (20). Bu kooperatiflerin yalnızca dördü misafirevi/pansiyon işletmektedir.

İşletme kadın kooperatiflerinin çoğunun kooperatif kurmalarındaki başlıca üç neden, kadınlara iş sağlamak, kadınları sosyal açıdan güçlendirmek ve kadınların ortak sorunlarına çözüm yaratmaktır. Bu kooperatiflerin çok azı toplumsal ürün/hizmet sağlamak üzere kurulmuştur.

Türkiye'de her bölgede işletme kadın kooperatifi bulunmakta; bunlar en yoğun Marmara Bölgesi'nde (23), ardından Ege Bölgesi'nde (11) ve Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde (her birinde dokuz) yer almaktadır.

İşletme kadın kooperatiflerinin kadınlara yönelik hizmetleri arasında en yaygın olanlargelir getirici faaliyetler (36), üretim için beceri geliştirme ve üretim (32), sosyalleşme ve dayanışma (31), eğitim (30) ve iyi yönetim becerileridir (27). Önerilen hizmet genel olarak işletme kadın kooperatifleri tarafından farklı oranlarda sağlanmaktadır. Bunlar arasından en az sağlanan hizmet toplumsal hizmetlere erişim desteğidir (18).

Aktif işletme kadın kooperatiflerinin içinde bulunulan yıl için öngördükleri gelirler oldukça farklıdır. Bu kooperatiflerin yılda 0-100.000 TL arası gelir elde etmesi yaygındır, ayrıca bunun üzerinde gelir öngören kooperatifler de bulunmaktadır (Şekil 57).

Şekil 57

AKTİF İŞLETME KADIN KOOPERATİFLERİNİN İÇİNDE BULUNULAN YIL İÇİN ÖNGÖRDÜKLERİ GELİRLER

Yıl için öngörülen gelir (TL)	Aktif işletme kadın koop. sayısı (n=42)	Aktif işletme kadın koop. yüzdesi (n=42)
0-5000	7	17%
5001-10,00	5	12%
10.001-25.000	9	21%
25.001-50.000	9	21%
50.001-100.000	9	21%
100.001-250.000	3	7%
250.001 ve üzeri	1	2%
Yanıt vermemeyi tercih eden / Bilmeyen	4	10%

Bu kooperatiflerin ortaklarına kâr dağıtımlarına bakıldığında; aktif işletme kadın kooperatiflerinin yalnızca dördü kâr dağıtımını yaptıklarını ifade etmektedir. Kâr dağıtımını yapmadıklarını belirten kooperatifler bunun gerekçesi olarak ana sözleşmeleri gereği kâr amacı gütmediklerini (30), kârı tekrar kooperatife yatırdıklarını (dokuz) ve paylaşacak bir kâr elde etmediklerini (18) belirtmektedirler.

Şekil 58, 2014'te aktif olan işletme kadın kooperatiflerinin ortak sayısını göstermektedir. Bu şeklin de gösterildiği gibi, işletme kadın kooperatiflerinin çoğu 7-24 ortağa sahiptir, diğer yandan her ölçekte işletme kadın kooperatifine rastlamak mümkündür.

Şekil 58**İŞLETME KADIN KOOPERATİFLERİNİN ORTAK SAYISI**

Ortak sayısı	Aktif kooperatif sayısı (n=42)	Aktif kooperatif yüzdesi (n=42)
7-14 ortak	14	33%
15-24 ortak	11	26%
25-34 ortak	6	14%
35-49 ortak	5	12%
50-74 ortak	1	2%
75 ve üstü ortak	2	5%

İşletme kadın kooperatiflerinden yıllık yararlanan kadın sayısında da çeşitlilik görülmektedir; bu sayı 5'ten 1000'e kadar değişmektedir. Aktif işletme kadın kooperatiflerinin 14'ü 100 veya üzerinde kadına, 14'ü 20-99 kadına ve dokuzu 20'den az sayıda kadına ulaştığını bildirmektedir. Kooperatiften gelir elde eden kadınların sayıları ise daha birbirine yakın olup yine farklılıklar görülmektedir. Aktif işletme kadın kooperatiflerinin çoğundan (23) 6-15 kadın; beş kooperatiften 16-25 kadın, beş kooperatiften ise 0-5 kadın gelir elde etmektedir. Yedi aktif kooperatif ise 26'dan fazla kadının kooperatiflerinden gelir elde ettiğini belirtmektedir. Bunlardan birinden gelir elde eden kadınların sayısı 100'ün üzerindedir. Bunların yanı sıra hiçbir kadının gelir elde etmediği bir kooperatif bulunmaktadır.

KADIN KOOPERATİFLERİ İÇİN MEVCUT DESTEK PROGRAMLARI^{3,4,5}

Destek Türü: Fon Sağlama

Kurum/ Kuruluş	Program Adı	Program kapsamında desteklenen faaliyet türleri	Destek Miktarı	Süre	Program kapsamında desteklenen maliyet türleri	Kimler faydalanabilir?
Avustralya Konsolosluğu⁶	Doğrudan Yardım Programı (DAP)	Özellikle kadınların istihdamı, çocuklar ve Suriyeli mülteciler üzerine odaklanan katılımcı kalkınma projeleri.	20.000 – 40.000 Avustralya doları	En fazla 18 ay	Ekipman ve hizmet alımı	STK'lar, kamu kurumları, belediyeler, kâr amacı gütmeyen şirketler gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlar.
Kalkınma ajansları (bölgesel düzeyde faaliyet gösterenler)	Teklif Çağrı	Mal ve hizmet alımları Eğitimler Bilinçlendirme faaliyetleri Savunuculuk Görünürlük (program türüne ve spesifik çağırının önceliklerine bağlı olarak)	Programa bağlı. 25.000 ile 1.500.000 TL arasında değişiyor. Program türüne göre sağlanan fon oranı toplam bütçenin %25-90'ı arasında olabilir.	Programa bağlı. 6 – 12 ay	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	2 tür: Biri kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, diğeri kâr amacı güden kuruluşlar
Kalkınma ajansları (bölgesel düzeyde faaliyet gösterenler)	Faaliyetler için doğrudan destek	Araştırma Fizibilite Pilot Uygulama Planlama	Ajans bütçesine bağlı.Yaklaşık 25.000 – 90.000 TL	1-3 ay	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	Yerel yönetimler, kamu kurumları, üniversiteler, sanayi bölgeleri, kooperatifler ve birlikler, sektör STK'ları gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
AB Türkiye Delegasyonu	Sivil Toplum Fonu	Kapasite oluşturma Savunuculuk Ağ oluşturma	10.000 €'ya kadar	-	Hizmet alımı	Sivil toplum kuruluşları Aktivistler

Kurum/ Kuruluş	Program Adı	Program kapsamında desteklenen faaliyet türleri	Destek Miktarı	Süre	Program kapsamında desteklenen maliyet türleri	Kimler faydalanabilir?
AB	IPA IV kapsamında istihdam hibeleri (kadın istihdamı, kayıtlı istihdam, genç istihdamı)	Spesifik çağrı öncelikleri doğrultusunda kapasite ve beceri oluşturma, ağ oluşturma ve bilinçlendirme gibi faaliyetler (kadın ve genç istihdamı, kayıtlı istihdam)	400.000 €'ya kadar, projenin toplam bütçesinin azami yüzde 90'ı tutarında.	18 aya kadar	İnsan kaynakları, seyahat, ekipman alımı/kiralaması, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	STK'lar ve kamu kurumları dahil olmak üzere kâr amacı gütmeyen kuruluşlar.
AB	IPA IV kapsamında eğitim hibeleri (kız çocuklarının eğitimi)	Kız çocuklarının eğitime devam oranını arttırmaya yönelik faaliyetler (bilinçlendirme dahil olmak üzere)	150.000-250.000 €,projenin toplam bütçesinin azami yüzde 90'ı tutarında.	10-12 ay	İnsan kaynakları, seyahat, ekipman alımı/kiralaması, proje ofisi giderleri, yayın giderleri.	STK'lar ve kamu kurumları dahil olmak üzere kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
AB	IPA IV kapsamındaki yaşam boyu öğrenme hibeleri	Temel ve mesleki beceri oluşturma, yeni öğrenme yöntemleri geliştirme, öğrenmeye erişimi kolaylaştırmaya yönelik faaliyetler, dezavantajlı gruplar yararına bilinçlendirme ve ağ oluşturma	100.000-200.000 €projenin toplam bütçesinin azami yüzde 90'ı tutarında	10-12 ay	İnsan kaynakları, seyahat, ekipman alımı/kiralaması, proje ofisi giderleri, yayın giderleri.	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
AB	IPA IV kapsamında dezavantajlı gruplara yönelik sosyal kapsayıcılık hibeleri	Dezavantajlı grupların toplum hayatına daha fazla dahil edilmesine ve istihdam edilebilirliklerinin artırılmasına yönelik faaliyetler	30.000-300.000 € (önceliklere göre değişiyor),projenin toplam bütçesinin azami yüzde 90'ı tutarında	10-12 ay	İnsan kaynakları, seyahat, ekipman alımı/kiralaması, proje ofisi giderleri, yayın giderleri.	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
Küresel Çocuk Fonu⁷	-	Çocukların ve gençlerin yaşamlarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetler	6.000 ABD doları ile başlayan, yıllık olarak artabilir	6 yıla kadar	Proje ile ilişkili tüm giderler	Sivil toplum kuruluşları ve grupları
GTHB	Kırsal Kalkınma Yatırımları Programı	Tarımsal ürünlerin işlenmesine, depolanmasına ve ambalajlanmasına; alternatif enerji kaynaklarına ve hayvancılığa ilişkin tarımsal yatırımlar.	300.000 ile 800.000 TL arasında; toplam yatırımın yüzde 50'si kadar. KDV hariç.	12 ay	İnşaat Makine, ekipman ve malzeme alımı.	Tarım ile iştigal eden şahıslar, şirketler ve kooperatifler

GTHB	IPA Kırsal Kalkınma	Kuruluş veya genişletme yatırımları (tarım, hayvancılık, balıkçılık, yerel ürünler, kırsal turizm).	3.000.000 €'ya kadar (spesifik teklife çağrı içeriğine göre değişiyor), toplam yatırımın en fazla yüzde 50'si tutarında	12 ay	İnşaat Makine, ekipman, malzeme ve hizmet alımı.	Tarım ile iştigal eden şahıslar ve şirketler
------	---------------------	---	---	-------	---	--

Kurum/ Kuruluş	Program Adı	Program kapsamında desteklenen faaliyet türleri	Destek Miktarı	Süre	Program kapsamında desteklenen maliyet türleri	Kimler faydalanabilir?
Hollanda Konsolosluğu ⁸	MATRA (Merkeziyetçilikten Uzlaşma ve İnsan Hakları Programları)	Kadın hakları dahil olmak üzere ülke öncelikleri üzerine odaklanan faaliyetler.	10.000 - 300.000 € (çoğunlukla 50.000 €'dan az)	-	Proje ile doğrudan ilişkili giderler.	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
Sabancı Vakfı ⁹	Sosyal Kalkınma Hibe Programı	Kadınlar, gençler ve engelliler için sosyal adaleti, sosyal katılımı ve ekonomik katılımı destekleyen faaliyetler.	40.000-200.000 TL	12 ay	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	Sivil toplum kuruluşları
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ¹⁰	Sürdürülebilir Turizm Hibe Programı	Sürdürülebilir turizm için yerel girişimler başlatmaya veya geliştirmeye yönelik faaliyetler (ekonomik girişimler, ağ oluşturma, kapasite oluşturma dahil)	90.000 TL'ye kadar	12 ay	Ekipman ve hizmet alımı, seyahat, yayın	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
UNDP – Sabancı Vakfı ¹¹	Kadın Dostu Kentler	Yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemeye yönelik faaliyetler.	15.000 - 35.000 TL	6-12 ay	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar

Destek Türü: Eğitim ve Diğer Kapasite Oluşturma Destekleri

Kurum/Kuruluş	Program Adı	Sunulan Faaliyet Türü	Kimler faydalanabilir?
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı/Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (DGRV vb. ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği)	KADIN-KOOP (Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi)	Kooperatifçilik, üretim, pazarlama, girişimcilik vb. konularda eğitim programları	Mevcut kadın kooperatifleri Kadın girişimciler ve üreticilerin kooperatif girişimleri
KEDV	Kadın Kooperatifleri İletişim ve Destek Birimi	Kooperatiflerin kurulmasına ve yönetilmesine yönelik destek Kapasite oluşturma eğitim programları İş kurma ve geliştirme desteği	Kadın kooperatifleri Kadın kooperatif girişimleri
İŞKUR	Aktif İşgücü Programı	Mesleki eğitim İş başında eğitim	Bireyler
KOSGEB	Uygulamalı girişimcilik eğitimleri	Eğitim	Bireyler
MEB	Yaygın eğitim programları	Eğitimler	Bireyler
Kalkınma ajansları (bölgesel düzeyde faaliyet gösterenler)	Teknik destek (devam ediyor) Doğrudan fon sağlama yok. Ajansların kendi uzmanları veya hizmet alımı yoluyla kapasite oluşturma	Eğitimler, program/proje hazırlama, geçici insan kaynakları, danışmanlık, lobicilik, ağ oluşturma ve diğer kapasite oluşturma faaliyetleri	Yerel yönetimler, kamu kurumları, üniversiteler, sanayi bölgeleri, kooperatifler ve birlikler, sektör STK'ları dâhil olmak üzere kâr amacı gütmeyen kuruluşlar

Kadın kooperatiflerinin yararlandıkları geçmiş fon sağlama programları

Kurum/Kuruluş	Program Adı	Program kapsamında desteklenen faaliyet türleri	Destek Miktarı	Süre	Program kapsamında desteklenen maliyet türleri	Kimler faydalanabilir?
AB ¹²	MEDA Programının Doğu Anadolu Kalkınma bileşeni kapsamındaki Turizm ve Çevre Hibe Programı	Çevresel ve kültürel varlıkları korumaya yönelik faaliyetler. Spesifik teklif çağrıları kapsamında kadın, çocuk, engelli ve tüketici hakları ile çevre üzerine odaklanan faaliyetler.	10.000-300.000 €	Azami 18 ay	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar
AB ¹³	Katılım Öncesi Süreçte Sivil Toplumun Güçlendirilmesi	Toplumsal cinsiyet, çevre, çocuk, engelli vs. hakları, yerel kültürler gibi tematik alanlarda bilinçlendirme ve ağ oluşturma faaliyetleri, toplantılar ve araştırmalar	5.000 – 100.000 € (teklife çağrı içeriğine bağlı olarak, toplam proje bütçesinin %90'ına kadar)		İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	Sivil toplum kuruluşları
AB ¹⁴	Türkiyede Sivil Toplumun Desteklenmesi: Katılımcı Demokrasi için Yerel Seferberlik		5.000 – 10.000 € (toplam proje bütçesinin %90'ına kadar)	6 ay	Uzman ücretleri, seyahat, harcırah, ekipman, yayınlar, etkinlikler, görünürlük	Sivil toplum kuruluşları

Kadın kooperatiflerinin yararlandıkları geçmiş fon sağlama programları

Kurum/Kuruluş	Program Adı	Program kapsamında desteklenen faaliyet türleri	Destek Miktarı	Süre	Program kapsamında desteklenen maliyet türleri	Kimler faydalanabilir?
AB ¹⁶	IPA I kapsamında Ulusal ve Yerel STK'ların Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadele Kapasitelerinin Güçlendirilmesi	Eğitim, çalıştay, savunuculuk, bilinçlendirme giderleri	50.000-200.000 €	12-24 ay	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri	Sivil toplum kuruluşları
Dünya Bankası ¹⁷	Sivil Toplum Fonu	Her yıl için belirlenen öncelik üzerine odaklanan diyalog/ortaklık oluşturma, bilinçlendirme ve savunuculuk faaliyetleri.	5.000 ABD doları	12 ay	Proje ile doğrudan ilişkili giderler (maaşlar, ekipman alımları, işletme giderleri, araştırma giderleri hariç)	Sivil toplum kuruluşları
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ¹⁸	Sosyal Riski Azaltma Programı	Gelir üretmeyi, istihdamı ve sosyal hizmet sunumunu desteklemeye yönelik faaliyetler.	100.000 ABD dolarına kadar	18 aya kadar	İnsan kaynakları, seyahat, hizmet ve ekipman alımı, proje ofisi giderleri, yayın giderleri.	Sosyal sigortası olmayan düşük geliri bireyler veya gruplar

(Footnotes)

- 1 Tarımsal Kalkınma Kadın Kooperatifleri için geçerlidir.
- 2 Kabul edilen başvurular içindeki orandır.
- 3 Veriler son teklif çağrılarına ilişkin yayınlanan en yeni kılavuzlara dayanmaktadır
- 4 Bireylerin veya diğer tür kuruluşların yararlanabilecekleri programlar tabloya dahil edilmemiştir.
- 5 Bu tablo AB, uluslararası kuruluşlar ve özel sektörün birçok hibe programı kapsamında KEDV tarafından yönetilen kadın kooperatiflerinin kurulmasını veya kapasitelerinin geliştirilmesini destekleyen ulusal ve bölgesel projeleri içermemektedir.
- 6 1 kadın kooperatifi işlerini geliştirmek için bu fondan yararlanmıştır.
- 7 2 kadın kooperatifi erken çocukluk eğitimi hizmetleri sunmak amacıyla bu fondan yararlanmıştır/ yararlanmaktadır.
- 8 KEDV'in bu program kapsamında finanse edilen projesi çerçevesinde yaklaşık 50 kadın kooperatifine uluslararası bilgi ve deneyim paylaşımı bağlamında doğrudan destek sağlanmaktadır.
- 9 2 kadın kooperatifine doğrudan fon sağlanmıştır – biri erken çocukluk eğitimi için, diğeri ekonomik girişim için. KEDV'in aynı program kapsamında finanse edilen projeleri yoluyla yaklaşık 25 kadın kooperatifine dolaylı olarak destek sağlanmaktadır.
- 10 2 kadın kooperatifine ekonomik girişimleri için doğrudan fon sağlanmıştır.
- 11 1 kadın kooperatifine doğrudan fon sağlanmıştır.
- 12 1 kadın kooperatifine doğrudan fon sağlanmıştır.
- 13 4 kadın kooperatifine doğrudan fon sağlanmıştır; yaklaşık 35 kadın kooperatifine KEDV'in projesi yoluyla dolaylı olarak destek sağlanmıştır.
- 14 1 kadın kooperatifine kadınlara yönelik şiddet üzerine odaklanan projesi için doğrudan destek sağlanmıştır.
- 15 Bölgedeki kadın kooperatifleri KEDV aracılığıyla dolaylı olarak desteklenmiştir.
- 16 2 kadın kooperatifine doğrudan destek sağlanmıştır.
- 17 1 kadın kooperatifine çevre ile ilgili bilinçlendirme projesi için doğrudan fon sağlanmıştır.
- 18 1999 deprem bölgesinde yer alan kadın kooperatiflerinin Kadın ve Çocuk Merkezleri kurma ve işletme faaliyetleri için doğrudan fon sağlanmıştır.

